

ПОСІБНИК

ДЕКЛАРАЦІЯ ООН
ПРО ПРАВА СЕЛЯН ТА ІНШИХ ЛЮДЕЙ,
ЯКІ ПРАЦЮЮТЬ У СІЛЬСЬКІЙ МІСЦЕВОСТІ:

ПОПУЛЯРНИЙ ВИКЛАД ТА КОМЕНТАРІ

2023

ПОСІБНИК

**ДЕКЛАРАЦІЯ ООН
ПРО ПРАВА СЕЛЯН ТА ІНШИХ ЛЮДЕЙ,
ЯКІ ПРАЦЮЮТЬ У СІЛЬСЬКІЙ МІСЦЕВОСТІ:**

ПОПУЛЯРНИЙ ВИКЛАД ТА КОМЕНТАРІ

**ПРИЗНАЧЕНИЙ ДЛЯ СІЛЬСЬКОГО
НАСЕЛЕННЯ, ФЕРМЕРІВ,
ПРЕДСТАВНИКІВ ОРГАНІВ ВЛАДИ,
НАУКОВИХ І ОСВІТНІХ КІЛ,
ОРГАНІЗАЦІЙ ГРОМАДЯНСЬКОГО
СУСПІЛЬСТВА**

Підтримка громадянського суспільства в Україні

Asociația țăranilor și țăranților din România

Авторський колектив:

д.е.н., проф. О. М. Бородіна, ст.н.с., к.е.н. О. В. Риковська, ст.н.с., к.е.н. О. В. Михайленко, ст.н.с., к.е.н. М. М. Ксенофонов, н.с., к.е.н. О. В. Фраєр.

Автори висловлюють щирю подяку к.е.н. Р. Я. Корінцю, К. О. Федоровій, О. В. Марункевич та Є. В. Риковському за цінний внесок у процес підготовки і обробки матеріалів для розробки посібника.

Особлива вдячність д.е.н., проф. І. В. Прокопі, ст.н.с., к.е.н. В. Д. Яровому та Президенту Асоціації малих фермерів Румунії Ramona Duminișoiu за професійну підтримку, консультації та корисні поради з міжнародного досвіду імплементації Декларації ООН про права селян.

Посібник «Декларація ООН про права селян та інших людей, які працюють у сільській місцевості: популярний виклад та коментарі» розроблений з метою поширення нових знань міжнародного рівня про права селян та розбудову інституційної спроможності законодавчих органів, урядових структур, органів місцевого самоврядування, громадських організацій і рухів щодо реалізації Декларації ООН про права селян та інших людей, які працюють у сільській місцевості. Посібник схвалений на засіданні Координаційної Ради Української Мережі Сільського Розвитку (УМСР) 28 листопада 2023 року.

Призначений для сільського населення, малих фермерів, представників органів влади, наукових та освітніх кіл, а також для розбудови і посилення політики аграрного та сільського розвитку в Україні.

Видання підготовлене Громадською організацією «Платформа знань – аграрний розвиток та сільські інновації» завдяки отриманому гранту від Програми «Підтримка організацій громадянського суспільства (ОГС)» в Україні у межах фінансової підтримки Посольства Великої Британії. Програма реалізується Crown Agents у партнерстві з International Alert і у співпраці з Crown Agents in Ukraine. Зміст посібника не обов'язково відображає погляди Посольства Великої Британії, погляди Crown Agents, International Alert та Crown Agents in Ukraine.

THE MANUAL

**THE UN DECLARATION ON THE RIGHTS
OF PEASANTS AND OTHER PEOPLE
WORKING IN RURAL AREAS**

A POPULAR SUMMARY AND COMMENTS

**DESIGNED FOR RURAL PEOPLE,
FARMERS, GOVERNMENT OFFICIALS,
ACADEMICS, EDUCATORS, AND CIVIL
SOCIETY ORGANIZATIONS**

Support to Civil Society
Organisations in Ukraine

Asociația tărănilor și tărăncilor
din România

Authors' collective:

Olena Borodina, Doctor of Economics, Professor, O. Rykovska, Ph.D. in Economics, Senior Research Fellow, O. Mykhailenko, Ph.D. in Economics, Senior Research Fellow, M. Ksenofontov, Ph.D. in Economics, Senior Research Fellow, O. Fraier, Ph.D. in Economics, Research Fellow.

Authors express gratitude to R. Korinets, Ph.D. in Economics, K. Fedorova, O. Marunkevych and E. Rykovskiy for their valuable contribution to the preparation and processing of materials for the development of the manual.

Special thanks and appreciation are extended to I. Prokopa, Doctor of Economics, Professor, V. Yarovy, Ph.D. in Economics, Senior Research Fellow, and President of Small-Scale Farmers Association of Romania "Eco Ruralis" Ramona Duminicioiu for their professional support, consultations and useful advices on international experience in implementing the UNDROP.

The manual "The UN Declaration on the Rights of Peasants and Other People Working in Rural Areas: A Popular Summary and Comments" is developed to disseminate new international knowledge on the rights of peasants and build the institutional capacity of legislative bodies, government agencies, local governments, civil society organisations to implement the UN Declaration on the Rights of Peasants and Other People Working in Rural Areas. The manual was approved at the meeting of the Coordination Council of the Ukrainian Rural Development Network (URDN) on 28 November 2023.

Designed for the rural population, small farmers, representatives of the authorities, scientific and educational circles, as well as for the development and strengthening of agricultural and rural development policies in Ukraine.

The publication is developed by the NGO "Knowledge Platform - Agricultural Development and Rural Innovations" within the framework of the grant received from the Support to Civil Society Organisations (CSOs) Programme in Ukraine, funded by the British Embassy in Ukraine. The Programme is implemented by Crown Agents in partnership with International Alert and in cooperation with Crown Agents in Ukraine. The contents of the manual do not necessarily reflect the views of the British Embassy, Crown Agents, International Alert and Crown Agents in Ukraine.

ЗМІСТ

ВСТУП	4
I. ІСТОРІЯ ДЕКЛАРАЦІЇ ООН ПРО ПРАВА СЕЛЯН ТА ІНШИХ ЛЮДЕЙ, ЯКІ ПРАЦЮЮТЬ У СІЛЬСЬКІЙ МІСЦЕВОСТІ	7
1. Ухвалення Декларації	8
2. Міжнародне визнання фундаментальної ролі селянства	10
3. Поширення Декларації в Україні: участь громадянського суспільства, наукової спільноти, органів виконавчої влади, сільських жителів	11
II. ОКРЕМІ СТАТТІ ДЕКЛАРАЦІЇ: ОГЛЯД ТА КОМЕНТАРІ	17
Стаття 4: Права жінок	19
Стаття 9: Право на об'єднання	24
Стаття 10: Право на участь	29
Стаття 11: Право на інформацію щодо виробництва, маркетингу та розподілу	32
Стаття 13: Право на працю	38
Стаття 14: Право на безпечні умови праці	39
Стаття 15: Право на достатнє харчування	43
Стаття 16: Право на гідну оплату праці та доступ до засобів виробництва	48
Стаття 17: Право на землю та інші природні ресурси	54
Стаття 18: Право на чисте довкілля	58
Стаття 19: Право на насіння	62
Стаття 20: Право на біорізноманіття	69
Стаття 21: Право на воду та санітарію	74
Стаття 22: Право на соціальне забезпечення	79
Стаття 23: Право на здоров'я	85
Стаття 24: Право на належне житло	89
Стаття 25: Право на освіту та професійну підготовку	93
III. ШЛЯХИ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ ДЕКЛАРАЦІЇ	97
IV. ДОДАТКИ	102
ДОДАТОК 1. Декларація Організації Об'єднаних Націй про права селян та інших людей, які працюють у сільській місцевості	103
ДОДАТОК 2. Листи до органів влади	124

ВСТУП

У 2018 р. Організація Об'єднаних Націй, зважаючи на глобальні виклики та необхідність посилення захисту прав селян під час аграрних і земельних трансформацій запропонувала державам інтегрований правозахисний інструмент — Декларацію про права селян та інших людей, які працюють у сільській місцевості (далі — Декларація) (Додаток 1 [☞](#)). Ухвалення Декларації на рівні Генеральної асамблеї ООН створило унікальну можливість визнавати та захищати права селян, місцевих громад, сільських жінок, сільської молоді та працівників сільського господарства застосовуючи єдиний підхід і цілісне бачення вирішення проблеми.

Навіщо потрібна Декларація прав селян? Селяни, дрібні фермери, скотарі, пасічники, рибалки та інші особи, які працюють у сільській місцевості, виробляють найрізноманітнішу та здорову їжу, яку щодня люди споживають у містах і селах. В Європі та в усьому світі вони відіграють провідну роль у забезпеченні продовольством громад і країн. За даними ФАО, близько 80% продуктів харчування у світі постачаються сімейними фермами через місцеві та регіональні ринки. Селянська модель виробництва створює робочі місця та раціонально управляє природними ресурсами, вирішуючи проблеми зміни клімату. Проте малі ферми швидко зникають через розширення промислового сільського господарства, захоплення землі та відсутність підтримки з боку державної влади.

Сільське населення в усьому світі стикається з проблемами обмеженого доступу до природних ресурсів, які використовуються як засоби виробництва, такі як земля, насіння і вода, обмежених можливостей брати участь у процесах прийняття рішень щодо державної політики, пов'язаної з продовольчою безпекою, обмеженого потенціалу для отримання гідного доходу, якісної освіти, послуг соціального забезпечення та охорони здоров'я. Крім того, не вистачає фахівців, спроможних навчати місцеві громади сталим сільськогосподарським практикам і надавати знання як окремим громадянам, так і національним урядам. Історичні проблеми загострилися внаслідок війни, що призвело до збідніння селянства.

Що зумовлює зростаючу роль визнання і забезпечення реалізації прав селян та інших людей, які працюють у сільській місцевості?

Незважаючи на зусилля світового співтовариства щодо подолання бідності і недоїдання, кількість голодуючих на нашій планеті продовжує зростати. До цього, серед іншого, спричиняють такі події як пандемії і війни. За оцінками звіту SOFI¹ у 2021 р. від голоду постраждали від 702 до 828 мільйонів людей; з моменту спалаху пандемії COVID-19 кількість голодуючих зросла приблизно на 150 мільйонів осіб. Подальше зростання глобального голоду відображає загострення нерівності на національному рівні та ускладнення геополітичних відносин між регіонами через різні можливості доступу до ресурсів. У 2021 р. близько 2,3 мільярда людей, що становить майже 30% населення світу, відчували помірний або значний дефіцит продовольства. Триваюча війна в Україні, яка має глобальні наслідки,

1 The State of Food Security and Nutrition in the World 2022. Chapter 2 Food Security and Nutrition Around the World. Food and Agriculture Organization of the United Nations. URL: <https://www.fao.org/3/cc0639en/online/sofi-2022/food-security-nutrition-indicators.html>

становить критичний ризик для реалізації права на харчування, продовольчої безпеки, прав людини в цілому та досягнення сталого розвитку.

Проблема бідності найбільше торкається селян та людей, які працюють у сільській місцевості. Приблизно 45% населення планети живе в сільській місцевості, і більшість з них належать до найбільш вразливих верств населення. Пандемія COVID-19 і війна в Україні загострили цю проблему до беспрецедентного рівня з часів Другої світової війни. Згідно зі згаданим Звітом SOFI, вперше за 20 років зростає не тільки абсолютна бідність, а також глобальна нерівність доходів. І через сучасну ситуацію очікування на майбутнє є одними з найбільш песимістичних. Згадані та інші екстремальні ситуації підкреслюють слабкі місця, прогалини та нерівність у продовольчих системах, нагальну потребу в системних зусиллях щодо їх трансформації та вирішальну роль, яку відіграють селяни, які займаються сімейними фермерськими господарствами, у викоріненні голоду та формуванні нашого майбутнього.

Лібералізація ринку загострила історичні проблеми, з якими стикаються селяни та інші люди, які працюють у сільській місцевості, позбавляючи їх природних ресурсів, засобів виробництва та доходу, маргіналізуючи їхній голос у процесах прийняття рішень і, по суті, діючи проти їхніх прав. Минулий соціалістичний досвід, за яким відбулися незавершені або невдалі аграрні реформи та постійна відсутність політичної та економічної стабільності, відсутність культури діалогу між інституціями та людьми, знесли та збентежили селян, які сподівалися на кращу реальність. Їхня вразливість є дзеркалом для суспільства в цілому. Залучення сільських жителів до консультацій і процесів прийняття рішень має важливе значення для гарантування побудови демократичних суспільств, де люди можуть користуватися правами людини.

Різні дослідження пояснюють, що селяни, дрібні фермери, сільськогосподарські працівники та люди, які живуть традиційним рибальством, полюванням і скотарством, є однією з найбільш вразливих груп ризику. Усі вони залежать від природних ресурсів і сільського господарства, як засобів до існування і в умовах нерегульованої конкуренції зазнають соціальної та економічної ізоляції, дискримінації та політичного позбавлення прав.

Серед найбільш суттєвих ризиків і вразливостей є наступні:

- підвищений ризик нестачі доходів і багатомірної бідності, що робить домогосподарства вразливими до інших соціальних ризиків, зокрема недостатнього продовольчого забезпечення, недоїдання та використання дитячої праці;
- обмежений доступ до гідної праці, що підштовхує значні верстви населення працездатного віку, особливо жінок, до низькопродуктивної та нестабільної, зокрема неформальної зайнятості;
- поширена трудова міграція із сільської місцевості внаслідок бідності та відсутності гідної роботи;
- підвищена вразливість до ризиків пов'язаних із погіршенням навколишнього середовища, стихійними лихами та зміною клімату;
- порушення життєдіяльності, спричинене війною, регіональною геополітичною напруженістю та конфліктами.

Україна, країни Східної Європи та Центральної Азії істотно різняться між собою, але мають схожі моделі сільського господарства, з вагомою часткою селянських та дрібних сімейних фермерських господарств, які практикують агроекологію. Селянське господарство — це основна система виробництва продуктів харчування, а не ніша, як це зазвичай трактується в більш розвинених країнах. Ця модель залучає до виробництва сільськогосподарської продукції переважну більшість людей, які живуть у сільській місцевості, є опорою та відкриває можливість зміцнення продовольчої безпеки.

Серед ключових елементів стійкості згаданої моделі виробництва є: якість харчових продуктів, поживні цінності, різноманітність, культурна та традиційна відповідність, що має вирішальне значення для забезпечення здоров'я населення та продовольчої безпеки; сталі агроекологічні практики, які підтримують природні ресурси в належному стані та сприяють біорізноманіттю, реагуючи на кліматичну кризу; продуктивність і висока ефективність використання ресурсів і засобів виробництва визнані ФАО та іншими міжнародними установами; орієнтація на місцеві ринки, доступні ціни для незахищених верств населення та розвиток місцевої економіки, що є надзвичайно важливим у нинішні часи.

Посібник створено в рамках реалізації проєкту «Права селян та продовольчий суверенітет», за фінансової підтримки Посольства Великої Британії через Crown Agents у партнерстві з International Alert та у співпраці з Crown Agents in Ukraine. Діяльність в рамках проєкту спрямована на адвокацію прав громадян України на продовольчу безпеку, захист прав малих виробників продовольства, а також прав селян, зокрема вразливих груп населення на продовольче самозабезпечення в умовах викликів воєнного часу та повоєнної відбудови в Україні.

Однією з головних цілей проєкту є поширення інформації про права селян та розбудова інституційної спроможності урядових структур, органів місцевого самоврядування, громадських рухів та ініціатив щодо реалізації Декларації ООН про права селян та інших людей, які працюють у сільській місцевості. Тому Посібник призначений для сільського населення, малих фермерів, представників органів влади, наукових і освітніх кіл, а також є внеском у подальше посилення підтримки політики аграрного та сільського розвитку.

Посібник складається з 3 розділів, які формують цілісне бачення проблем у процесі захисту прав селян. У першому розділі представлено короткий огляд становлення та міжнародного поширення Декларації, а також активність України у популяризації та ухваленні цього документу на найвищому рівні. У другому розділі викладені окремі статті Декларації разом із поясненнями та обґрунтуваннями, що стосуються важливості захисту прав селян, ролі держави в цьому процесі та практичних можливостей відстоювання інтересів селянства. Третій розділ присвячений окресленню шляхів імплементації Декларації через впровадження на регіональному, національному та міжнародному рівнях спільних стратегій, а також співпраці держав, організацій, громадянського суспільства і селянських рухів. В додатках надано український переклад (неофіційний) тексту Декларації про права селян та інших людей, які працюють у сільській місцевості, та копії листів до органів виконавчої влади щодо її підтримки.

І. ІСТОРІЯ ДЕКЛАРАЦІЇ ООН ПРО ПРАВА СЕЛЯН ТА ІНШИХ ЛЮДЕЙ, ЯКІ ПРАЦЮЮТЬ У СІЛЬСЬКІЙ МІСЦЕВОСТІ

1. УХВАЛЕННЯ ДЕКЛАРАЦІЇ

Ініціатива захисту прав селян: висхідний процес — знизу вгору.

Процес створення Декларації ООН про права селян та інших людей, які працюють у сільській місцевості розпочався у 2001 році і був ініційований міжнародним селянським рухом La Via Campesina.

2001 рік

Конференція з питань аграрної реформи і прав селян. Індонезія с Сібубур.

2002 рік

Конференція з питань аграрної реформи і прав селян. Індонезія с Сібубур.

2003 рік

Селянський рух La Via Campesina починає кампанію щорічних звітів про порушення прав селян. Швейцарія, м. Женева.

2005–2007 роки

Систематизація роботи. Зустріч комісії з прав людини LVC у Сенегалі. Оприлюднення річних звітів за 2005 та 2006 роки.

2008 рік

Міжнародна конференція з прав селян. Розробка проекту Декларації про права селян. Індонезія, м. Джакарта.

2009 рік

Контекст продовольчої кризи. Генеральна Асамблея ООН у Нью-Йорку. Презентація доповіді про захист і визнання прав селян.

2012 рік

У вересні 2012 року було створено Міжурядову робочу групу відкритого складу (OEIWG), яка мала «мандат на проведення переговорів, завершення та подання до Ради з прав людини проекту декларації ООН про права селян та інших людей, які працюють у сільській місцевості». Протягом 2012–2017 рр. відбулося чотири сесії переговорів: 2013 (1-ша сесія), 2015 (2-га сесія), 2016 (3-я сесія) та 2017 (4-та сесія).

2018 рік

Фінальна 5-та сесія OEIWG відбулася з 9 по 13 квітня 2018 року в Женеві. Під керівництвом та координацією посла Болівії як голови-доповідача робоча група успішно завершила переговори та представила остаточний текст Декларації для прийняття державами-членами ООН.

2023 рік

28 вересня 2018 р. на 39-й сесії Ради ООН з прав людини схвалена Декларація про права селян та інших людей, які працюють у сільській місцевості та передана на ухвалення Генеральній Асамблеї ООН.

У грудні 2018 року завдяки переважній підтримці держав-членів (122 голоси «за») Генеральна Асамблея ООН проклала шлях до кращого захисту прав сільського населення в усьому світі та ухвалила Декларацію про права селян та інших людей, які працюють у сільській місцевості.

11 жовтня 2023 року, держави-члени Ради ООН з прав людини у Женеві проголосували за створення *Робочої групи з прав селян та інших людей, які працюють у сільській місцевості*, яка буде здійснювати моніторинг дотримання та застосування прав, визначених Декларацією. Створення цього механізму є важливим кроком вперед для людства та прав людини в цілому, особливо для сільського населення, яке переживає численні та глибокі кризові явища.

2. МІЖНАРОДНЕ ВИЗНАННЯ ФУНДАМЕНТАЛЬНОЇ РОЛІ СЕЛЯНСТВА

Декларація є знаковим досягненням для мільйонів селян у всьому світі, акцентуючи увагу на серії важливих прав для подолання структурної дискримінації, яка впливає на селян та інших працюючих у сільській місцевості людей. Декларацію справедливо можна вважати одним із найактуальніших і найпрогресивніших інструментів захисту прав людини, ухвалених ООН протягом останніх років.

Підтвердженням цьому є визнання селян особливими суб'єктами прав людини. Другою причиною є визнання існуючих стандартів і прав людей, які живуть і працюють у сільській місцевості. Нарешті, Декларація робить новаторський внесок у розвиток міжнародного права, визнаючи принципово нову категорію прав людини — на природні ресурси як засоби виробництва — такі як право на насіння, право на землю, право на воду — обґрунтовуючи сутність та виправляючи наявні прогалини у захисті прав селян. Крім того, використання цього інноваційного інструменту може сприяти зменшенню бідності та посиленню продовольчої безпеки відповідно до цілей сталого розвитку (ЦСР) та стратегій Десятиліття сімейних фермерських господарств ООН.

Декларація має вирішальне значення не лише для людей, які живуть у сільській місцевості, але й для суспільства в цілому, враховуючи фундаментальну роль, яку селяни відіграють у продовольчій безпеці та соціально-економічному розвитку. Дрібні землевласники забезпечують істотну частину продуктів харчування, які споживаються в усьому світі, і роблять це, використовуючи менше землі та води². Крім того, сільські території мають значний потенціал робочих місць, особливо для молоді та жінок, забезпечуючи таким чином соціальну стабільність та збереження культурної спадщини.

Декларація підтверджує міжнародне визнання самотності, потреб та унікального внеску людей, які живуть у сільській місцевості. В одному документі зібрані всі права людей, які живуть у сільській місцевості, та дії, які держави можуть вжити, щодо захисту, заохоченню та повазі до цих прав. Крім того, до числа правовласників Декларації входять не лише особи, зайняті у дрібномасштабному сільському господарстві, а й люди, які займаються тваринництвом, скотарством, рибальством, лісовим господарством, полюванням чи збиранням, ремеслами чи пов'язаною з цим іншою діяльністю у сільській місцевості.

Крім того, у Декларації підкреслюється вирішальний внесок селян у життя суспільства. Особлива увага приділяється їх ролі у збереженні та покращенні біорізноманіття та забезпечення продовольством. Також Декларація вказує на важливість всебічного розвитку, соціального та культурного життя людей, які живуть у сільській місцевості.

3. ПОШИРЕННЯ ДЕКЛАРАЦІЇ В УКРАЇНІ: УЧАСТЬ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА, НАУКОВОЇ СПІЛЬНОТИ, ОРГАНІВ ВИКОНАВЧОЇ ВЛАДИ, СІЛЬСЬКИХ ЖИТЕЛІВ

Листопад 2017р.

За рік до ухвалення Декларації Генеральною асамблеєю ООН, Громадська Спілка «Українська мережа сільського розвитку» приєдналася до законотворчого процесу у сфері захисту прав селян, ініційованого міжнародними селянськими організаціями та рухами. Представники України долучилися до процесу популяризації Декларації та поширення правових інструментів захисту прав селян. На Міжнародному форумі у Бухаресті «Права селян: роль східної Європи у переговорному процесі щодо розробки декларації ООН про права селян і інших сільських мешканців» Голова Координаційної Ради Української мережі сільського розвитку Олена Бородіна, виступила з доповіддю «Towards recognition of peasants' rights: evidence from Ukraine» (До визнання прав селян: досвід України).

Вересень 2018 р.

На Європейсько-азійському форумі (AEPF12), що відбувся у м. Гент (Бельгія) Олена Бородіна виступила на Тематичних кластерах «Продовольчий суверенітет та соціально-справедливе ресурсокористування».

2018 рік став для України найбільш насиченим на заходи і події, спрямовані на підтримку Декларації та її ухвалення як міжнародного документу захисту прав селян.

1 лютого 2018 р.

надіслано [Офіційне звернення](#) Координаційної Ради Української мережі сільського розвитку до уряду України про необхідність приєднання країни до загальносвітового процесу захисту прав селян.

2 березня 2018 р.

отримано [лист-відповідь](#) від Міністерства аграрної політики та продовольства України щодо підтримки поширення в українському суспільстві основних ідей проекту Декларації ООН про права селян та інших людей, які працюють у сільській місцевості.

Квітень 2018 р.

На п'ятій сесії Міжурядової робочої групи з розробки Декларації ООН з прав селян та інших людей, які працюють у сільській місцевості, яка проходила у головному офісі в Женеві, Голова Координаційної Ради УМСР Олена Бородіна представила східно-європейське бачення статей 4, 17, 20, 22, 25, 28 Декларації, а також виступила з загальною заявою щодо необхідності захисту прав селян в Україні та в країнах Європейського регіону.

27 березня 2018 р.

за ініціативи Громадської спілки «Українська мережа сільського розвитку» та ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України» вперше в Україні [відбулася Міжнародна конференція](#) «На шляху до Декларації ООН про права селян та інших людей, які працюють у сільській місцевості». Численні представники українського громадянського суспільства, фермерських організацій, міжнародних громадських організацій та інституцій з Польщі, Румунії, Нідерландів, Бельгії, Австрії, за участі представника дипломатичної місії Болівії, представника Міністерства аграрної політики та продовольства України та інших офіційних осіб засвідчили свою підтримку проекту Декларації ООН про права селян та інших людей, які працюють у сільській місцевості.

Учасники Міжнародної конференції затвердили резолюцію, в якій висловлена підтримка проекту Декларації та міститься заклик до вищих органів влади в Україні сприяти її ухваленню Організацією Об'єднаних Націй.

**Резолюція Міжнародної конференції
«На шляху до Декларації ООН про
права селян та інших людей,
які працюють у сільській місцевості»,
м.Київ, 27 березня 2018р.**

1. Конференція взяла до уваги висновки міжнародних організацій, свідчення міжнародних органів, які здійснюють моніторинг міжнародних договорів з прав людини про системні порушення у різних сферах прав селян та інших людей, які працюють у сільській місцевості, виступи учасників конференції та констатує, що у світі загалом та в Україні зокрема права селян як специфічне вираження загальних прав людини потребують конкретизації, захисту та створення сприятливих умов для їх реалізації.

2. Учасники конференції висловлюють про свою підтримку міжнародному руху за права селян, одним із результатів якого є підготовка проекту Декларації про права селян та інших людей, які працюють у сільській місцевості, та залучення до цього процесу широкого кола фермерів, працівників сільського господарства та інших груп людей, які займаються виробництвом с/г продукції; громадських організацій, науковців та урядів країн світу. Проведення цієї конференції є свідченням того, що організоване громадянське суспільство України долучається до руху за права селян і до підтримки проекту Декларації.

3. Конференція схвалює положення проекту Декларації про права селян та інших людей, які працюють у сільській місцевості.

4. Конференція звертається до Президента України, Верховної Ради України, Уряду України сприяти поширенню в

українському суспільстві ідей Декларації ООН про права селян та інших людей, які працюють у сільській місцевості, та забезпечити всебічну підтримку Україною проекту цієї Декларації на міжнародному рівні, зокрема у Раді ООН з прав людини, та його подальшого проходження – аж до прийняття Декларації на сесії Генеральної Асамблеї ООН.

5. Конференція звертається з проханням до Урядів країн-членів Ради ООН з прав людини підтримати Проект Декларації ООН про права селян та інших людей, які працюють у сільській місцевості, на засіданні Ради.

6. Конференція рекомендує Уряду України вжити заходів для недопущення порушень і якнайповнішого дотримання прав українських селян в частині доступу до земельних ресурсів (захист від прямого і прихованого захоплення земельних ділянок, розширення можливостей для їх обробітку на засадах сімейного господарювання тощо), повної реалізації права на працю та соціальний захист самозайнятих у сільському господарстві, права на гідний дохід та засоби існування через залучення дрібних виробників сільськогосподарської продукції до державних програм підтримки аграрного сектору, а також дотримання інших прав, на яких наголошується у проекті Декларації ООН про права селян та інших людей, які працюють у сільській місцевості.

**Схвалена представниками
громадянського суспільства, науки,
освіти, сільських громад, фермерами та
селянами (загальна кількість учасників 64
особи)**

У спільному листі від громадської організації «Української мережі сільського розвитку», всеукраїнської громадської організації «Асоціація фермерів та приватних землевласників України», представники громадянського суспільства звернулися до Прем'єр-міністра України з проханням забезпечити підтримку Декларації виконавчими органами влади, зокрема Міністерством закордонних справ (додаток 2.1 [☞](#)).

Наукова спільнота також долучилася до інформування вітчизняного політикуму, лобювання інтересів селян на рівні законодавчої влади, співпраці з урядовцями тощо. За підписом директора Інституту економіки та прогнозування НАН України Валерія Гейця був направлений лист до Президента України з проханням ініціювати офіційну підтримку Україною Декларації ООН про права селян та інших людей, які працюють у сільській місцевості на міжнародному рівні у Раді ООН з прав людини. За підписом директора Інституту економіки та прогнозування НАН України Валерія Гейця був направлений лист до Президента України з проханням ініціювати офіційну підтримку Україною Декларації ООН про права селян та інших людей, які працюють у сільській місцевості на міжнародному рівні у Раді ООН з прав людини (додаток 2.2 [☞](#)).

З метою опрацювання практичних підходів до імплементації Декларації ООН про права селян були направлені листи до Міністерства закордонних справ України і Постійного представництва України при відділенні ООН та інших міжнародних організаціях у Женеві (додаток 2.3 [☞](#)).

10 вересня 2018 р.

Отримано лист-відповідь від Міністерства аграрної політики та продовольства України щодо підтримання Декларації ООН про права селян та інших людей, які працюють у сільській місцевості (додаток 2.4 [☞](#)).

Популяризація ідей Декларації та висвітлення потреб сільського населення, привертання уваги громадськості продовжувалося через засоби масової інформації.

24 лютого 2018 р.

Олена Бородіна та Ігор Прокопа у Міжнародному громадсько-політичному тижневику «Дзеркало тижня» [опублікували статтю](#) «Чи приєднається Україна до Міжнародного руху селян за право гідно жити і працювати?».

25 травня 2018 р.

В [інтерв'ю Першому каналу](#) Українського радіо в передачі «Колос. Аграрний щоденник» Оксана Риковська виступила з інформацією щодо підготовки, розроблення, сутності та актуальності для українського суспільства Декларації ООН щодо прав селян та інших людей, які працюють у сільській місцевості.

28 вересня 2018 р.

Україна віддала свій голос на засіданні Ради ООН з прав людини за ухвалення Декларації про права селян та інших людей, які працюють у сільській місцевості.

HRC 2018 SEPT 2018 LAST TEMPLATE					
L.16 - United Nations Declaration on the Rights of Peasants and Other People Working in Rural Areas					
YES	AFGHANISTAN	ABST	GERMANY	ABST	REPUBLIC OF KOREA
YES	ANGOLA	NO	HUNGARY	YES	RWANDA
NO	AUSTRALIA	ABST	ICELAND	YES	SAUDI ARABIA
ABST	BELGIUM	YES	IRAQ	YES	SENEGAL
ABST	BRAZIL	ABST	JAPAN	ABST	SLOVAKIA
YES	BURUNDI	YES	KENYA	ABST	SLOVENIA
YES	CHILE	YES	KYRGYZSTAN	YES	SOUTH AFRICA
YES	CHINA	YES	MEXICO	ABST	SPAIN
YES	COTE D'IVOIRE	YES	MONGOLIA	YES	SWITZERLAND
ABST	CROATIA	YES	NEPAL	YES	TOGO
YES	CUBA	YES	NIGERIA	YES	TUNISIA
YES	DEMOCRATIC REPUBLIC OF CONGO	YES	PAKISTAN	YES	UKRAINE
YES	ECUADOR	YES	PANAMA	YES	UNITED ARAB EMIRATES
YES	EGYPT	YES	PERU	NO	UNITED KINGDOM OF GREAT BRITAIN AND NORTHERN IRELAND
YES	ETHIOPIA	YES	PHILIPPINES	YES	VENEZUELA (BOLIVARIAN REPUBLIC OF)
ABST	GEORGIA	YES	QATAR		
	YES	33	ABST	11	NO
					3

Грудень 2018 р.

Декларація про права селян та інших людей, які працюють у сільській місцевості була схвалена на Генеральній асамблеї ООН.

Вересень 2019 р.

Олена Бородіна взяла участь у роботі конференції з прав селян в Європі «Впровадження Декларації ООН про права селян в Європі та її вклад у досягнення Цілей сталого розвитку і десятиріччя сімейного фермерства ООН», що відбулася у Брюсселі. Були проведені консультації та обговорення щодо впровадження основних принципів Декларації у Європі та в Україні, дано Інтерв'ю щодо стану справ з правами селян на землю та можливостей їх розширення у відповідності до закріплених у Декларації статей, що регулюють ці аспекти.

Червень 2019 р.

Віктор Яровий виступив в Бухаресті (Румунія) на Круглому столі «Nyéléni ЕСА Рух за продовольчий суверенітет — розробка стратегій. Фокус — Східна Європа та Центральна Азія» із доповіддю «Considerations about the content of the UN Declaration of the rights of peasants — how can we connect the rights defined in the Declaration with local struggles?» та взяв участь у International Public Conference «Looking beyond the European Common Agricultural Policy: How can human rights prevail economic interests in public policies for food and agriculture?».

Січень 2023 р.

Інна Савченко взяла участь у тренінгу з імплементації Декларації ООН про права селян та інших людей, які працюють у сільській місцевості та її інтеграції в національну політику у Східній Європі та Центральній Азії та виступила з доповіддю «Проблемні питання імплементації Декларації в Україні» на семінарі у Стамбулі (Туреччина).

Червень 2023 р.

На XXVII Міжнародному семінарі економістів-аграрників у м. Красноброд (Польща) Катерина Федорова виступила з доповіддю «Декларація ООН про права селян як інструмент захисту сімейного фермерства в Україні: методологічні підходи до дослідження».

В Україні знайшла відгук ініціатива запровадження спеціальної процедури ООН — створення Спеціального доповідача та/або робочої групи з прав селян та інших людей, які працюють у сільській місцевості, висунута з метою інтегрованої та контрольованої на міжнародному рівні імплементації Декларації ООН про права селян. У листах до Міністерства аграрної політики та продовольства України, Міністерства закордонних справ України, Постійного представництва України при відділенні ООН та інших міжнародних організаціях у Женеві представники громадських організацій селян, наукової спільноти звернулися з проханням підтримати Резолюцію щодо запровадження в Раді ООН з прав людини Спеціального доповідача / Робочої групи з прав селян та інших людей, які працюють у сільській місцевості (додаток 2.5 [↗](#)).

11 жовтня 2023 року

Україна віддала свій голос «ЗА» підтримку створення Робочої групи.

HRC 54					
A/HRC/54/L.11 - Working Group on the rights of peasants and other people working in rural areas					
YES	ALGERIA	YES	GABON	YES	NEPAL
YES	ARGENTINA	YES	GAMBIA	YES	PAKISTAN
YES	BANGLADESH	ABST	GEORGIA	YES	PARAGUAY
YES	BELGIUM	YES	GERMANY	YES	QATAR
YES	BENIN	YES	HONDURAS	ABST	ROMANIA
YES	BOLIVIA (PLURINATIONAL STATE OF)	YES	INDIA	YES	SENEGAL
YES	CAMEROON	YES	KAZAKHSTAN	YES	SOMALIA
YES	CHILE	YES	KYRGYZSTAN	YES	SOUTH AFRICA
YES	CHINA	ABST	LITHUANIA	YES	SUDAN
YES	COSTA RICA	YES	LUXEMBOURG	YES	UKRAINE
YES	COTE d'IVOIRE	YES	MALAWI	YES	UNITED ARAB EMIRATES
YES	CUBA	YES	MALAYSIA	NO	UNITED KINGDOM OF GREAT BRITAIN AND NORTHERN IRELAND
ABST	CZECHIA	YES	MALDIVES	NO	UNITED STATES OF AMERICA
YES	ERITREA	YES	MEXICO	YES	UZBEKISTAN
ABST	FINLAND	ABST	MONTENEGRO	YES	VIET NAM
ABST	FRANCE	YES	MOROCCO		

Створення цього [механізму](#) є важливим кроком вперед для людства та прав людини в цілому, особливо для сільського населення, яке переживає численні та глибокі кризові явища. Захист прав селян та інших людей, які працюють у сільській місцевості, має бути пріоритетом для урядів у всьому світі, зокрема й в Україні, які відіграють ключову роль у забезпеченні продовольчої безпеки в регіоні, незважаючи на вразливість та системну дискримінацію, від яких вони потерпають.

II. ОКРЕМІ СТАТТІ ДЕКЛАРАЦІЇ: ОГЛЯД ТА КОМЕНТАРІ

Права людини універсальні та невід’ємні, рівні та недискримінаційні, вони визнаються та охороняються законом і застосовуються людьми. Організація Об’єднаних Націй визначила та підтримала широкий спектр міжнародно визнаних прав людини, включаючи соціальні, культурні, економічні, політичні та соціальні права³. Ці права регулюються низкою міжнародних та національних інструментів. ООН та держави-члени створили механізми на різних рівнях, які просувають та захищають ці права та забезпечують їх використання, моніторинг та реалізацію.

Економічні, соціальні та культурні права — це свободи, привілеї та права, які необхідні окремим особам та спільнотам для гідного життя. Ці права людини включають права на харчування, житло, здоров’я, освіту, культурну самобутність та багато іншого.

Політичні та громадянські права — це гарантії рівних соціальних можливостей та захисту відповідно до закону незалежно від раси, релігії та інших ознак. Прикладами є право голосу, право на справедливий судовий розгляд, право на отримання державних послуг та право на державну освіту.

Разом із підтвердженням цих категорій прав людини Декларація привносить новизну, представлену новими категоріями прав на природні ресурси. Ці природні ресурси включають, перш за все, землю, насіння та воду, які використовуються як засоби виробництва. Існування селян залежить від визнання цих прав.

Декларація ООН про права селян та інших людей, які працюють у сільській місцевості складається з 28 статей, одна з яких термінологічно визначає носіїв прав, 24 статті присвячені конкретним правам та 3 статті характеризують сферу відповідальності та загальні зобов’язання держав та інших міжнародних організацій у процесі впровадження.

У подальшому викладі представлено статті, найбільш актуальні в умовах сьогодення.

СТАТТЯ 4. ПРАВА ЖІНОК

Держави вживають усіх належних заходів для ліквідації всіх форм дискримінації щодо селянок та інших жінок, які працюють у сільській місцевості, сприяють розширенню їх прав і можливостей з метою забезпечення на основі рівності чоловіків і жінок умов для користування всіма правами і свободами людини ...

i Про що ця стаття

Рівність прав чоловіків і жінок виступає неодмінною складовою розвитку демократичного суспільства, що прагне до соціальної справедливості. У преамбулі до [Статуту Організації Об'єднаних Націй](#) зазначається, що народи ООН «сповнені рішучості ... знову утвердити віру в основні права людини, у гідність і цінність людської особистості, у рівноправність чоловіків та жінок...», що передбачає абсолютне дотримання громадянських, політичних, економічних, соціальних, культурних та інших прав жінок у їх єдності і неподільності.

З метою створення належних умов для подолання усіх форм дискримінації жінок, що проживають і працюють в сільській місцевості, та сприяння розширенню їх прав і можливостей Декларацією передбачається:

- стимулювання участі жінок у розробленні і реалізації планів розвитку усіх рівнів, проведенні різного роду колективних заходів;
- розширення їх доступу до найвищого рівня фізичного і психічного здоров'я, долучення до реалізації програм соціального страхування, отримання всіх видів підготовки та освіти;
- сприяння організації груп самопомоги, асоціацій та кооперативів;
- розширення доступу до фінансових служб, сільськогосподарських кредитів і позик, до використання та експлуатації земельних і природних ресурсів;
- дотримання права жінок на гідне працевлаштування, рівну винагороду і соціальні пільги, забезпечення доступу до діяльності, що приносить дохід.

? Чому це потрібно

Сьогодні жінки всього світу складають соціальну групу, яка зазнає найбільшої дискримінації; вона проявляється у насильстві, нерівному доступі до ресурсів, дисбалансі заробітної плати, обмеженому політичному представництві, в інтенсивному деструктивному впливі бідності. Нині жінки становлять 70% осіб, які страждають від голоду та недоїдання, а в умовах браку ресурсів зазвичай віддають частину власного раціону на користь чоловіків і дітей⁴. Поряд з цим жінки традиційно відіграють значну роль у виробництві продуктів харчування. Вони продукують понад 50% обсягу світового виробництва продовольства, в той час як за даними ФАО (Продовольча та сільськогосподарська організація ООН) їх частка серед власників земельних угідь залежно від континенту складає в середньому лише 3–18% без урахування земель, захоплених транснаціональними корпораціями, державних земель та земель, що перебувають у колективному управлінні сільських громад⁵.

В Україні гендерні диспропорції виявляються здебільшого у низькому рівні представництва жінок у політикумі і керівництві та в розриві у показниках участі в робочій силі. Статистичні дані доводять, що залучені до суспільного виробництва жінки значно менше у порівнянні з чоловіками представлені на вищих керівних посадах та посадах з великим обсягом повноважень і переважають лише на посадах експертів та технічних працівників: серед депутатського корпусу сільських рад частка жінок складає 41,0%, серед голів фермерських господарств — 20,5%, керівників великих сільськогосподарських підприємств — лише 11,0%⁶. Це, в свою чергу, впливає на формування гендерного розриву у розмірі оплати праці: заробітна плата жінок у сільському, лісовому та рибному господарстві складає близько 80% від розміру заробітної плати чоловіків. Значна кількість жінок не входять до складу робочої сили, не мають офіційного місця працевлаштування і не шукають його, водночас робота, що ними виконується, носить неоплачуваний і прихований характер. В умовах збройної агресії РФ до «звичних» форм дискримінації сільських жінок додалися тортури, зґвалтування, вбивства, примусова депортація тощо.

Частка жінок на керівних посадах⁶

4 Rural women's rights. URL: https://www.fian.org/files/files/Andrea_20201211_Papers_3_Woman_v2.pdf

5 The State of Food and Agriculture (2010-11), Women in Agriculture: Closing the Gender Gap for Development, FAO, Rome, 2011. URL: www.fao.org/3/i2050e/i2050e.pdf

6 Гендерні аспекти, розвиток сільського господарства та сільських територій. URL: <https://www.fao.org/3/cb4501uk/cb4501uk.pdf>

Сфери впливу

Економічний розвиток

Дотримання права жінок на працю, достатнє харчування, інформацію, насіння та ін. визначною мірою впливає на якість і безпеку продуктів харчування, позаяк жінки виробляють левову частку світового обсягу продовольства. Вони забезпечують економічну стабільність власних родин та громад загалом, долучаючись до суспільних процесів розвитку, виробництва сільськогосподарської та іншої продукції, надання послуг тощо. Очевидно, створення сприятливих умов для провадження їх активності сприятиме забезпеченню стійкості сільського населення.

Розвиток громад

Жінки виступають ключовим елементом забезпечення життєздатності локальних спільнот: вони виконують важливу репродуктивну функцію, забезпечують догляд за дітьми та особами поважного віку, організовують життєдіяльність родин, доєднуються до виробничих процесів (у тому числі в якості безоплатно працюючих членів ОСГ і фермерських господарств) тощо, тому вони повинні мати можливість вільно долучатись до економічного, соціального, політичного і культурного розвитку сільських територій, ініціювати зміни та брати участь у їх реалізації. Це істотно зміцнить громади та активізуватиме їх відновлення і подальше піднесення.

Уникнення конфліктів

Розуміння важливості дотримання прав селянок та інших жінок, які працюють у сільській місцевості, сприятиме формуванню рівноправного середовища для розвитку спільноти, уникнення дискримінації за будь-якою ознакою та усунення передумов для виникнення конфліктів.

Продовольча безпека

Відповідальність за формування родинного харчового раціону, який має містити комплекс поживних речовин, необхідних для фізичного та розумового розвитку людини, здебільшого покладається на жінок, що визначає необхідність дотримання їх прав на освіту, інформацію, достатнє харчування та ін.

Культура

Жінки виступають споконвічними хранителями культури і традицій, селянського способу життя, вони є незмінними носіями знань щодо вирощування рослин і тварин, захисту біорізноманіття, впровадження ефективних агроекологічних практик, переробки й зберігання отриманої продукції та ін. Дотримання їх прав сприятиме збереженню цих та нагромадженню нових знань для прийдешніх поколінь.

Участь держави у дотриманні права

В Україні права сільських жінок закріплені у:

- [Конституції України](#), стаття 24, яка гарантує громадянам рівні конституційні права і свободи незалежно від ознак раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, мовних або інших ознак;
- [Кодексі законів про працю України](#), стаття 2-1, де зазначається, що держава «забезпечує рівність трудових прав усіх громадян незалежно від походження, соціального і майнового стану, расової та національної приналежності, статі, мови, політичних поглядів, релігійних переконань, роду і характеру занять, місця проживання та інших обставин»;
- [Законі України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків»](#), який визначає основні напрями державної гендерної політики, органи влади, відповідальні за її реалізацію, структурні елементи політики з метою забезпечення паритетного становища жінок і чоловіків в усіх сферах життя; він став важливим кроком на шляху до розбудови національного механізму утвердження гендерної рівності;
- [Державній стратегії забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2030 року](#) тощо.

Ефективна реалізація політики передбачає не лише формування належного нормативно-правового середовища, а й впровадження висхідних ініціатив громадянського суспільства. Нині серед громадських організацій, орієнтованих на дотримання прав жінок в сільській місцевості, доцільно виділити: Всеукраїнську громадську організацію «Спілка сільських жінок України», створену у 1998 р., яка має осередки у 22 областях країни та координує низку проєктів на кшталт проведення навчальних семінарів «День захисту прав та економічних інтересів сільських жінок», в яких брали участь сільські жінки, представники органів влади та місцевого самоврядування (основна увага в рамках семінарів спрямовувалась на обґрунтування шляхів ведення сімейного сільського господарства, обрахування та сплати податків, залучення ресурсів для розвитку власного господарства, збереження навколишнього середовища, інформування щодо прав та можливостей захисту економічних інтересів, переваг кооперації та ін.); Всеукраїнська громадська організація «Рада жінок-фермерів України», яка протягом 2006–2008 рр. реалізувала проєкт «Розвиток лідерських якостей у жінок-фермерів України для активізації місцевих ініціатив» (в рамках проєкту підготовлено 16 тренерок — членкинь ВГО «Рада жінок-фермерів України» та залучено 240 лідерок із 16 громад)⁷.

7 Становище сільських жінок в Україні: актуальність подвійних нерівностей. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/75f3e797-e538-470e-bec9-da15414305ad/content>

Міжнародний досвід

Усвідомлення необхідності дотримання прав жінок знайшло своє відображення у прийнятті низки міжнародних документів: Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права (1966 р.), Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (1979 р.), Загальної рекомендації № 34 (2016 р.) про права сільських жінок, UN Doc. CEDAW/C/GC/34 та ін.

Проблема спустошення сільських регіонів Іспанії існує вже тривалий час, тож влада країни вирішила розробляти спеціальні програми, які б заохочували громадян розвивати іспанське село. Ця мета була закладена у план розвитку країни до 2050 року. Зокрема, він передбачає створення у сільській місцевості нових робочих місць для жінок та молоді. На виконання плану нині реалізується проєкт «Mujer Rural Emprededora» («Сільська жінка-підприємець»), покликаний залучати жінок до відродження села і сприяти гендерній рівності. З цією метою для них проводяться семінари і тренінги, створюються умови для підвищення кваліфікації, забезпечується консультативна підтримка у підготовці бізнес-планів. По завершенню навчання підприємницям виділяють стартовий капітал на розвиток власних проєктів та здійснюють первинний супровід їх впровадження.

Орієнтований на жінок і проєкт «Rehabita Patrimonio», який має за мету забезпечення перспективною роботою жінок-голів домогосподарств. Долучатися до ініціативи можуть як місцеві жителі, так і мешканці інших регіонів країни. У майбутньому планується залучати до відновлення села іммігрантів та біженців.

Джерело: Біженки-селянки: В Іспанії українським жінкам пропонують «оживлювати» безлюдні села. — URL: <https://uamedia.eu/economics/bizenki-selyanki-v-ispaniyi-ukrayinskim-zinkam-proponuyut-ozivlyuvati-bezlyudni-sela-455>

СТАТТЯ 9. ПРАВО НА ОБ'ЄДНАННЯ

Селяни та інші люди, які працюють у сільській місцевості, мають право для захисту своїх інтересів створювати організації, профспілки, кооперативи або будь-які інші організації чи об'єднання за власним вибором...

i Про що ця стаття

Стаття 9 Декларації закріплює право селян об'єднуватися у різноманітні організації, які найбільше відповідають їхнім потребам і цілям. Важливим аспектом є те, що створені об'єднання мають залишатися незалежними. Це означає, що вони не повинні бути підконтрольними чи керованими державою чи іншими сторонами. Незалежність дозволяє цим організаціям вільно розвиватися та виражати інтереси своїх членів і допомагати вирішувати питання. Участь у таких об'єднаннях має бути добровільною, тобто нікого не можна змушувати вступити в об'єднання проти своєї волі. Це гарантує, що учасники мають свободу вибору і не піддаються жодному тиску. Такі об'єднання не повинні підлягати будь-якому втручанню, примусу чи репресіям.

Незважаючи на підтримку права на об'єднання, у Декларації розкриваються певні випадки, за яких це право може бути обмежено. По-перше, обмеження мають бути чітко визначені в законі і відповідати вимогам правової системи; по-друге, вони мають бути необхідними для досягнення певної мети або цілі і мають бути обґрунтованими; по-третє, обмеження повинні бути в інтересах національної чи громадської безпеки, громадського порядку, захисту здоров'я чи моральності, або захисту прав і свобод інших осіб. Тобто, обмеження повинні служити важливим цілям суспільства і зберігати демократичні цінності.

За цими принципами обмеження права на об'єднання може бути введене лише у випадках, коли в них є справжня потреба та коли інші засоби досягнення мети не ефективні або неспроможні забезпечити ціль. Головна ідея полягає в тому, що право на об'єднання є важливим інструментом для захисту інтересів громадян і його обмеження повинно бути винятковим випадком, де це необхідно для забезпечення загального блага та дотримання закону.

Чому це потрібно

Об'єднання селян і сільських жителів в кооперативи, спілки та інші організації допомагає забезпечити їхнім членам справедливі умови життя, захист від негативних впливів та надає більше можливостей для розвитку їхнього господарства. Об'єднання надає селянам змогу виразити свої спільні інтереси та боротися за їх захист. Вони можуть легше впливати на уряд та інші владні органи, щоб вирішити проблеми, які стосуються сільськогосподарського сектора та сільського життя. Об'єднання селян може забезпечити соціальну підтримку та захист від економічних криз, природних катастроф та інших негативних факторів. Селянські об'єднання сприяють розвитку сільських громад та створюють можливості для співпраці, розвитку і покращення інфраструктури в селах. Об'єднання може допомогти селянам отримати доступ до ринків, ресурсів та технологій, які можуть поліпшити їхню продуктивність та прибутковість. Кооперативи, наприклад, можуть допомогти в уникненні посередників та отриманні кращих цін за вироблену продукцію.

В умовах війни право на об'єднання громадян та досвід спільної роботи сприяли створенню низки Благодійних фондів для збору коштів на гуманітарну допомогу, медичне обладнання, автомобілі, харчування та інші потреби, що суттєво вплинуло на забезпечення громад та військовослужбовців необхідними ресурсами. З метою самозахисту та військової підготовки населення швидко вдалося організувати загони територіальної оборони, сформувати мережі для психосоціальної підтримки. Загалом право на об'єднання грає ключову роль у забезпеченні координації, допомозі та захисті громадян у військових конфліктах, дозволяє краще об'єднувати ресурси, планувати гуманітарну допомогу та допомагати в управлінні кризовими ситуаціями, сприяючи більш успішній ініціативі та взаємодопомозі в умовах війни.

Сфери впливу

Економічний розвиток	Забезпечення права на створення організацій та об'єднань підтримує розвиток підприємництва та підприємницького співтовариства, що сприяє економічному зростанню та створенню робочих місць.
Політична активність	Право на об'єднання сприяє здійсненню спільних ініціатив та проєктів, які спрямовані на вирішення конкретних проблем і викликів. Групи та організації можуть більш вільно висловлювати свої погляди, впливати на прийняття рішень, вони стають більш зацікавленими у суспільних питаннях і більш схильними брати участь у громадських ініціативах та протестах, сприяти демократичним перетворенням у суспільстві. Об'єднання селян дають можливість висловлювати свої потреби та інтереси на різних рівнях влади.
Громадянські права і свободи	Забезпечення права на об'єднання дозволяє громадянам виражати свою волю та діяти спільно для захисту своїх інтересів, включаючи права на свободу слова, асоціацію та суспільно-політичну участь.

Право на об'єднання допомагає індивідам і групам захищати свої громадянські права і свободи. Групи також можуть виступати як адвокати з прав людини, захищати права меншин, жінок, дітей та інших вразливих категорій населення.

Уникнення конфліктів

Об'єднання громадян для різних цілей сприяє толерантності, розумінню та співпраці між різними соціальними та культурними групами, що стає засобом для попередження конфліктів. Групи можуть спільно вирішувати питання та виражати свої інтереси мирними засобами, а не через конфлікти чи насильство.

Освіта

Об'єднання для освітніх цілей може сприяти здобуттю освіти та розвитку навичок, обміну досвідом, знаннями та технологіями. Це допомагає підвищувати рівень професіоналізму та ефективності сільськогосподарської діяльності. Групи мають кращий доступ та можливості до організації навчальних програм, залучення викладачів, тренерів та консультантів.

Культура

Право на об'єднання дозволяє індивідам та групам спільно вивчати, відтворювати та пропагувати свою культуру. Групи, які діють спільно, можуть організовувати культурні заходи, зберігати та передавати традиції, а також захищати культурні цінності.

Участь держави у дотриманні права

Право на свободу об'єднання для здійснення і захисту своїх прав і свобод та задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів закріплене у статті 36 Конституції України:

«Громадяни України мають право на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації для здійснення і захисту своїх прав і свобод та задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів...»

Громадяни мають право на участь у професійних спілках з метою захисту своїх трудових і соціально-економічних прав та інтересів. Ніхто не може бути примушений до вступу в будь-яке об'єднання громадян чи обмежений у правах за належність чи неналежність до політичних партій або громадських організацій».

Положення Декларації про права селян відповідають зазначеним у Конституції правам та свободам та зобов'язують держави вживати відповідні заходи для сприяння створенню організацій селян та інших людей, які працюють у сільській місцевості. Ці заходи включають:

- *Усунення перешкод для заснування організацій.* Держави повинні створити сприятливе середовище для заснування організацій селян і інших осіб, які працюють у сільській місцевості. Це може включати спрощений процес реєстрації та інші заходи, які полегшують створення нових груп.

- **Захист від дискримінації.** Держави мають гарантувати, що організації селян не піддаються законодавчій чи адміністративній дискримінації. Це означає, що правові норми та правила повинні бути рівними для всіх, незалежно від їхнього статусу або приналежності до конкретної групи. Держави мають поважати права цих об'єднань і їхніх членів і не можуть заважати їхній діяльності чи обмежувати вираз їх поглядів і інтересів.
- **Підтримка під час переговорів.** Держави можуть надавати підтримку цим організаціям під час укладення контрактів, допомагаючи їм отримати справедливі умови та ціни під час переговорів. Це може включати в себе консультації, правову підтримку, навчання веденню переговорів та доступ до інших ресурсів, що допомагають захистити інтереси селян.
- **Зміцнення позицій організацій.** Держави також повинні сприяти зміцненню позиції організацій селян. Це може включати в себе надання фінансової підтримки для розвитку інфраструктури сільськогосподарських кооперативів, доступ до ринків, допомогу в організації навчання та інші ініціативи для підвищення ефективності та конкурентоспроможності селян.

Отже, держави мають створити умови, що сприяють створенню та функціонуванню об'єднань селян і сільських працівників, а також забезпечити їхню незалежність, захист від дискримінації та підтримку в переговорах і в інших аспектах, щоб гарантувати справедливі умови і право на гідне життя цієї групи населення.

Приклади з України

Багато селян розуміють переваги об'єднань, як для підвищення ефективності господарювання, так і вирішення окремих суспільних питань.

На 01.01.2023 р. в сільській місцевості України зареєстровано низку громадських, благодійних, релігійних організацій, а також:

- 4127 садівничих товариств;
- 1262 сільськогосподарських обслуговуючих кооператива;
- 988 сільськогосподарських виробничих кооперативів;
- 42 сільськогосподарських кооперативи.

Львівщина. Молочний кооператив «Покрова»

Робота зі створення кооперативу була складною. За ініціативи голови Заболотцівської територіальної громади Марії Дискант та підтримки Львівської аграрної дорадчої служби протягом року проводилася інформаційна компанія та роз'яснювальна робота з членами громади. Іноземні фермери ділилися досвідом і пояснювали переваги спільного господарювання. Марія Дискант підкреслює: «Однією з переваг кооперативу є згуртованість. Люди навчилися працювати разом заради спільної вигоди. Це дуже важливий

досвід». За словами директорки кооперативу «Покрова» Любові Клубок «Інформаційне переконання та агітація підкріплювалися і практичними діями. На розчистці пасовищ пару днів ми працювали самі. Люди ходили, питали, що ми робимо, спостерігали. А через кілька днів доєдналися ще сусіди. В кожному селі (а їх у нас у кооперативі тоді було п'ять) по чотири-п'ять активістів безкоштовно працювали 10–20 днів. Тепер на зарослому колись чагарниками полі стоять доїльні апарати, поїлки з водою для тварин та холодильник для молока. Місцеві господарі та господині не можуть натішитися: бо тепер в кооперативі є доярка на зарплаті, яка тричі на день доїть корів прямисінько на пасовиську. А це означає, що у власників худоби більше вільного часу». Наступним кроком стало придбання молокозбірника та продаж молока тому молокозаводу, де ціна найвигідніша. У 2023р. попри війну у Золочівському районі Львівської області запрацював перший в Україні кооперативний молокопереробний завод. Завод збудували в межах проекту, який фінансується урядом Канади. Інвестували 95 мільйонів гривень. З них п'ять мільйонів — це кошти від трьох кооперативів та кооперативного об'єднання «Рівноправність», які є власниками цього підприємства. Усі вони — зі Львівщини, об'єднують понад 100 молочних господарств області. Більші прибутки, полегшення щоденної праці, покращення якості продукції, додаткові робочі місця — це лише деякі переваги спільного кооперативного господарювання.

Джерело: «Ми зможемо!» Як селяни організувалися в молочний кооператив і стали жити краще. 2021. URL: <https://texty.org.ua/articles/103163/my-zmozhemo-yak-selyany-orhanizovalysya-v-molochnyj-kooperativ-i-staly-zhyty-krashe/>, На Львівщині відкрили перший в Україні кооперативний молокозавод. Укрінформ. 2023. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-regions/3737580-na-lvivsini-vidkrili-persij-v-ukraini-kooperativnij-molokozavod.html>

СТАТТЯ 10. ПРАВО НА УЧАСТЬ

Селяни та інші люди, які працюють у сільській місцевості, мають право на активну та вільну участь, безпосередньо та/або через свої представницькі організації, у підготовці та реалізації політики, програм та проектів, які можуть стосуватися їх життя, землі та джерел засобів для існування...

i Про що ця стаття

Стаття 10 Декларації підтверджує право селян та інших працюючих у сільській місцевості людей брати активну участь у формуванні політики та прийнятті рішень, які стосуються їхнього життя. Це включає в себе можливість впливати на рішення, пов'язані з землею, використанням природних ресурсів, аграрним розвитком, сільським господарством та іншими справами, які безпосередньо стосуються їхнього життя та діяльності. Стаття захищає право селян та інших працюючих у сільській місцевості людей на висловлення своїх думок та інтересів, а також ухвалення спільних рішень та їх впровадження через представницькі органи або в особистому порядку.

? Чому це потрібно

Селяни залишаються найбільш ізольованою категорією громадян у сучасному суспільстві, вони не можуть впливати на вагомі рішення, що приймаються на рівні держави, їм важко відстоювати свої політичні, економічні й соціальні інтереси на місцях.

В Україні налічується понад 28 тис. сільських населених пунктів, частина яких з дуже малою кількістю населення та віддалені від адміністративних центрів. Жителі таких сіл обмежені в можливостях брати участь у прийнятті рішень та лобюванні своїх інтересів порівняно зі становищем жителів «центрального садиба».

Важливим засобом залучення селян до вирішення важливих для них питань та діючим механізмом реалізації місцевої демократії є створення органів самоорганізації населення та громадських об'єднань. Проте, як показують результати опитування, проведеного Фондом демократичних ініціатив ім. І. Кучеріва, лише 11,5% українців готові брати участь в органах самоорганізації населення⁸. Серед сільського населення цей показник ще нижчий.

8 Громадська думка населення щодо реформи децентралізації та її результатів. Фонд демократичні ініціативи ім. Ілька Кучеріва. 2020. URL: <https://dif.org.ua/article/gromadska-dumka-naselennya-shchodo-reformi-detsentralizatsii-ta-ii-rezultativ>

Такий рівень свідчить про низьку віру у можливість громадянського суспільства, несформованість активної позиції та неусвідомлення своєї ролі у соціально-економічних процесах. Відстоювати та захищати свої права цивілізованими методами українське суспільство тільки вчиться і стаття 10 Декларації закликає до цього й селян.

На даний час право на свободу об'єднання та право на участь у прийнятті рішень порушуються обмеженнями воєнного часу та потребою концентрації спільних зусиль для досягнення Перемоги. Немає можливості проводити вільні вибори та референдуми, у тому числі і місцеві. Додаткові обмеження запроваджені відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану», зокрема ст.8, яка забороняє проведення мирних зборів, мітингів, походів і демонстрацій, інших масових заходів. Ознакою воєнного часу стало збільшення благодійних організацій та волонтерських рухів, основною метою яких є допомога постраждалому внаслідок війни населенню, вимушеним переселенцям, військовим на лінії фронту тощо. Тобто, розуміння важливості спільних дій та об'єднань не піддається сумніву, але у воєнний час змінився напрямок їх впливу.

Сфери впливу

Право на активну та вільну участь у підготовці та реалізації політики, програм і проєктів має широкий вплив на різні сфери життя та суспільства.

Економічний розвиток

Право на участь сприяє розвитку сільського господарства і сільських територій, оскільки сільське населення має можливість впливати на розробку стратегій сільського розвитку, програм аграрної політики та реалізації суспільно корисних проєктів. Вони можуть брати участь у прийнятті рішень, які стосуються землі та джерел для існування.

Соціальний розвиток

Право на участь у формуванні політики та програм гарантує соціальну справедливість та урахування потреб селян та мешканців сільських територій в процесі прийняття рішень, що впливають на їхнє життя.

Екологія

Участь селян у плануванні та реалізації проєктів також може сприяти збереженню навколишнього середовища та природних ресурсів у сільській місцевості. Сільське населення має прямий інтерес у збереженні свого місця проживання та роботи. Вони часто залежать від родючих ґрунтів, чистого повітря, води та інших природних ресурсів для свого сімейного господарства та забезпечення доходів. Право на участь у розробці політики дозволяє селянам впливати на рішення, що стосуються довкілля та екології, і захищати своє право на здорове довкілля.

Політична активність

Ця стаття Декларації захищає політичну активність селян та інших людей, які живуть у сільській місцевості, дозволяючи їм брати участь у виборчих процесах, голосувати та обирати своїх представників, які захищатимуть їхні інтереси на політичному рівні.

Участь держави у дотриманні права

Право на участь закріплене у статтях 38, 39 Конституції України:

*«**Стаття 38.** Громадяни мають право брати участь в управлінні державними справами..., вільно обирати і бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування. Громадяни користуються рівним правом доступу до державної служби, а також до служби в органах місцевого самоврядування...»*

*«**Стаття 39.** Громадяни мають право збиратися мирно... і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації, про проведення яких завчасно сповіщаються органи виконавчої влади чи органи місцевого самоврядування...»*

Також законодавчу основу для реалізації права на участь становить [Виборчий кодекс України](#), Закони України «[Про місцеве самоврядування в Україні](#)», «[Про всеукраїнський референдум](#)», «[Про звернення громадян](#)» тощо.

Держави заохочують активізацію участі селян, безпосередньо та/або через свої представницькі організації, у процесах прийняття рішень, які можуть стосуватися їхнього життя, землі та джерел засобів для існування. Це включає усвідомлення потреби, підтримку створення та посилення спроможності незалежних організацій селян, заохочення їх до участі у підготовці та дотриманні стандартів продовольчої безпеки, трудових та екологічних норм.

Приклади з України

***Житомирщина.** Селяни відстоюють своє право на добровільне об'єднання в громаду. Близько сотні селян с. Харитонівка та с. Іванівка приїхали на засідання обласної ради щоб спільними зусиллями відстояти право громад на об'єднання за історичним поділом всупереч затвердженим владою перспективним планам. Депутати дослухалися до аргументів селян і два рішення прийняті на користь громад.*

Джерело: На сесії Житомирської облради селяни блокували трибуну, відстоюючи право на добровільне об'єднання в громаду. Житомир.info. 2018. URL: https://www.zhitomir.info/news_176486.html

***Галичина.** Долинська об'єднана організація профспілки працівників освіти й науки розпочала процес відстоювання у суді статусу гімназії у селі Слободі-Долинській.*

Батьки, вчителі, представники громади відстоюють неправомірність перепрофілювання школи, зокрема у воєнний час, підкреслюючи, що така реорганізація може призвести до знищення закладу освіти. Боротьба поки триває.

Захист прав селян можна посилити спільними міжнародними зусиллями. Спільні дії дозволяють обмінюватися кращим досвідом, знаннями та ресурсами між країнами, що веде до більш ефективної політики та заходів для захисту прав селян. Крім того, завдяки міжнародній співпраці сільськогосподарські працівники можуть створювати мережі для захисту своїх прав, шукаючи підтримки та солідарності з іншими країнами. Розвиваючи партнерства та альянси, міжнародне співтовариство може колективно працювати над вирішенням проблем, з якими стикаються селяни, захищаючи їхні права, покращуючи умови їхнього життя та забезпечуючи, щоб їхні голоси були почуті в глобальному масштабі.

СТАТТЯ 11. ПРАВО НА ІНФОРМАЦІЮ ЩОДО ВИРОБНИЦТВА, МАРКЕТИНГУ ТА РОЗПОДІЛУ

Селяни та інші люди, які працюють у сільській місцевості, мають право на інформацію, яка відповідає їх потребам та запитам, зокрема щодо виробництва продовольства, його збереження і реалізації...

i Про що ця стаття

Загальна мета статті полягає в забезпеченні права на отримання інформації та участь на цій основі у процесах прийняття рішень, які стосуються життєдіяльності селян та інших людей, які працюють у сільській місцевості.

Держави зобов'язані забезпечити доступ селян до відповідної, прозорої, своєчасної та адекватної інформації. Ця інформація повинна відображатися зрозумілою мовою та у доступній формі.

Необхідно, щоб уряди вживали заходів для сприяння доступу селян до неупередженої та належної системи оцінки та сертифікації якості продовольства на місцевому, національному та міжнародному рівнях. Селяни не повинні перебувати осторонь цієї системи, а брати безпосередню участь у її формуванні.

Доступ до інформації є важливим аспектом життєдіяльності людини, особливо в сучасному інформаційному просторі, де обмін даними і знаннями відіграють ключову роль. Це право має особливе значення для селян та фермерів, оскільки інформація сприяє покращенню їх добробуту та посиленню справедливості завдяки обізнаності про виробництво та всі пов'язані з ним фактори, такі як праця, природні ресурси, засоби виробництва та ін. Вибір сталих підходів до виробництва, використання ресурсоощадних технологій, управління наявними в господарстві ресурсами, врахування погодних умов та кліматичних прогнозів, продаж продукції за ринковими цінами — усі ці завдання вимагають доступу до актуальної інформації та знань. Селяни постійно потребують інформаційного забезпечення для вирішення важливих для них завдань.

Інформація — це перш за все можливість навчання, і, відповідно, розвитку селян та їх спільнот. Інновації в сільському господарстві з'являються постійно і своєчасне отримання актуальних знань є обов'язковим для підтримки життєдіяльності та сталого розвитку сільських територій.

Роль держави у забезпеченні селян та фермерів інформацією беззаперечно, оскільки вона регламентує доступ до достовірних офіційних джерел інформації про захист прав власності та користування природними ресурсами, доступні програми підтримки і фінансову допомогу селянам та малим фермерам тощо. Держава регулює діяльність освітніх установ в галузі сільського господарства, сприяє поширенню в країні дорадчих послуг. Держава виступає гарантом захисту персональних даних.

Відтак, право на інформацію охоплює широкий спектр прав селян, зокрема право на: освіту та навчання, дорадчі послуги, доступ до актуальної інформації про засоби виробництва, зберігання та реалізації продукції споживачеві, законодавчі зміни в аграрній політиці та багато іншого.

? Чому це потрібно

Інформаційне забезпечення впливає на багато аспектів життя людини, зокрема у сільській місцевості. Обізнаність про специфіку сільськогосподарського виробництва, розподіл та продаж продукції дозволяє селянам правильно розподіляти та максимізувати використання природних ресурсів, визначати найбільш перспективні культури для вирощування, покращувати їх врожайність, стратегічно планувати продаж своєї продукції та формувати бюджет для розвитку свого господарства. Важливим є той факт, що селяни та місцеві малі виробники зазвичай є відповідальними екологічними споживачами і, будучи обізнаними про сталі практики господарювання, вони можуть враховувати вплив своєї діяльності на довкілля та вживати заходів для збереження природних ресурсів.

Одним з [прикладів](#) обізнаності селян про сучасні тенденції та можливості вирощування нішових сільськогосподарських культур демонструє фермер з Хмельниччини Олександр Машталер. Він провів експеримент з вирощування канадського сорту гречки на своїй ділянці розміром 4,5 гектарів поблизу села Немиченці. Ретельно обрав специфіку вирощування, відводячи міжряддя у 50, 30 сантиметрів і суцільний посів, розподіливши посівні періоди на різні дати. Результати засвідчили, що обидва методи вирощування з розведеними на відстань міжряддями мають свої переваги. Фермер зауважив, що канадський сорт гречки відзначається самозапильністю, стійкістю до спеки та високою швидкістю дозрівання, що робить його вигідним для фермерів.

Не скрізь у сільській місцевості України є доступ до своєчасної інформації. Хоча покриття ширококутовим інтернетом тут досягає 90%⁹, існує ряд чинників, які ускладнюють багатьом селянам можливість отримувати інформацію з мережі інтернет, зокрема: відсутність або незадовільна якість інфраструктури, фінансова недоступність обладнання (особливо для людей похилого віку), незнання сучасних інформаційних технологій, які постійно змінюються і вдосконалюються.

9 Майже 7 тис. соцзакладів у сільській місцевості додатково підключені до ширококутового інтернету. Рахункова палата. 2022. URL: <http://rp.gov.ua/PressCenter/News/?id=1464>

Вплив війни в Україні істотно погіршує доступність інформації з відкритих офіційних джерел. З одного боку, в цілях національної безпеки серйозно обмежений доступ до даних державних реєстрів виробників сільськогосподарської продукції, земельних ділянок, тварин тощо. З іншого, швидка мінливість воєнних дій не дозволяє адекватно відобразити статистичну інформацію щодо виробництва продовольства, зайнятості у сільському господарстві, своєчасно інформувати селян про цінові тенденції на ринку. Нині важлива активна участь держави у забезпеченні постійного доступу до інформації для забезпечення рівних можливостей, розвитку та інклюзивності суспільства, зокрема у сільській місцевості.

Сфери впливу

Економічний розвиток

Селяни та малі виробники безпосередньо залежать від інформації, що впливає на продуктивність та ефективність господарювання, зокрема повідомлень про погодні умови, ринкові ціни, агрономічних порад тощо. Право на інформацію допомагає їм приймати обґрунтовані рішення щодо посівів, вирощування, зберігання та продажу сільськогосподарської продукції.

Здоров'я

Відомості про заходи невідкладної допомоги (наприклад, під час ведення польових робіт), місце знаходження найближчих закладів охорони здоров'я і розпорядок їх роботи та багато іншого неможливі без відповідного та своєчасного інформаційного забезпечення. Постійний доступ до медичної інформації є важливою частиною здоров'я селян.

Освіта

Інформаційна складова в освіті є беззаперечною основою розвитку людського капіталу та сільських громад. Освічені селяни мають більше можливостей у виборі роботи для себе та інших людей в сільській місцевості, впровадженні інновацій та реалізації власних підприємницьких ініціатив. Вони ефективно взаємодіють з інформаційними ресурсами, здобуваючи знання про сільське господарство, екологію, сталий розвиток.

Культура

Соціокультурне життя сільських громад супроводжується проведенням численних культурних заходів та спортивних подій, збереженням та відновленням об'єктів культурної спадщини, селянських традицій та багато іншого. Важливим тут є інформаційне забезпечення, яке сприяє соціокультурній інтеграції селян.

Політична активність

Інформаційне забезпечення є важливим для селян у сфері політики. Інформованість про політичні події, вибори, громадські ініціативи та права громадян підвищує їх активність у громадському житті сільських громад.

Громадянські права і свободи

Право на інформацію також важливе для захисту прав селян, зокрема права власності, прав на працю, життя та свободу. Інформація про правові норми та механізми захисту може бути вирішальною для селян в їхній взаємодії з державою та іншими структурами.

 Участь держави у дотриманні права

Право громадян на інформацію в Україні має чітке законодавче підґрунтя, яке включає Конституцію України та інші законодавчі акти, зокрема:

[Стаття 34 Конституції України](#) визначає, що кожний громадянин має право на свободу думки та слова, на інформацію, на пошук, одержання, вироблення та розповсюдження інформації будь-яким способом. Конституція також передбачає право на доступ до публічної інформації.

[Стаття 50 Конституції України](#) визначає, що кожному гарантується право вільного доступу до інформації про стан довкілля, про якість харчових продуктів і предметів побуту, а також право на її поширення. Вона ніким не може бути засекречена.

[Закон України «Про інформацію»](#) визначає поняття «інформація» як «документовані або публічно оголошені відомості про події та явища, що відбуваються у суспільстві, державі та навколишньому природному середовищі».

[Закон України «Про доступ до публічної інформації»](#) регулює питання доступу громадян до інформації у сфері публічного управління, зокрема визначає процедури та правила надання доступу до неї та зобов'язує органи влади надавати інформацію громадянам.

[Закон України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності»](#) встановлює право громадян на отримання інформації про діяльність органів державної влади та їхні регуляторні рішення.

Також існують інші нормативні акти, які регулюють право громадян на інформацію у певних сферах, таких як право на освіту, медичну інформацію, інформацію про природні ресурси, тощо.

Право селян на інформацію в Україні забезпечують усі владні та недержавні структури, зокрема:

[Міністерство аграрної політики та продовольства, Міністерство освіти і науки, Міністерство охорони здоров'я](#) та інші органи виконавчої влади відповідають за надання інформації, пов'язаної з реалізацією життєвих інтересів селян у сферах їх діяльності.

[Державна служба статистики України](#) забезпечує збір, обробку та поширення статистичних даних, включаючи інформацію про сільське господарство та сільські території.

Органи місцевого самоврядування повинні створювати умови для вільного доступу до інформації на місцях.

Недержавні громадські організації, такі як сільські об'єднання, аграрні спілки, громадські фонди та інші, активно працюють над підвищенням обізнаності та реалізацією прав селян на інформацію. Вони можуть надавати консультації, навчання та іншу підтримку селянам.

Засоби масової інформації, включаючи газети, радіо, телебачення та онлайн-медіа, відіграють важливу роль у поширенні інформації про сільські справи та висвітлюють питання, що стосуються реалізації інтересів селян.

Разом з цим інституційна інфраструктура виступає основою для цифрових змін. Вона створює рамки та умови для розвитку та впровадження цифрових технологій у суспільстві та економіці.

Міжнародний досвід

Цифрова трансформація — глобальна тенденція розвитку, що має переваги та недоліки. Цифрові технології широко застосовуються через їхню універсальність та транскордонний характер. Вони сприяють ефективному управлінню, раціональному використанню природних ресурсів тощо та поліпшують прозорість обміну інформацією. Разом з тим використання цифрових інновацій лише для збільшення прибутків та досягнення економічних вигід руйнує усталену систему виробництва і розподілу благ, обмежує свободу вибору та спричиняє посилення нерівностей у суспільному розвитку. Їх негативний вплив виявляється й у тому, що залучення людини до відповідних процесів не вимагає особистої згоди, позаяк навіть противники цифрових трансформацій, будучи зареєстрованими як звичайні користувачі, автоматично стають учасниками процесу. Цифрові технології долучають їх до нових ланцюжків запитань — відповідей, за результатами яких формуються масштабні бази даних. Цифрові трансформації в агропродовольчій сфері свідчать, що споживачам доведеться й надалі брати участь в обміні даними, передаючи контроль над своїми уподобаннями щодо продуктів харчування корпоративним структурам.

Згідно зі звітом Конференції Об'єднаних Націй з торгівлі та розвитку (UNCTAD), невелика кількість глобальних цифрових корпорацій контролює величезну кількість фінансових та технологічних ресурсів, у тому числі великих масивів даних. Це призводить до нерівності у розподілі економічних вигод від цифрових технологій і використання даних. Інформація та цифрові технології надає цим корпораціям значну перевагу над іншими суб'єктами ринкових відносин¹⁰. Інтереси селян та малих виробників у цьому процесі без відповідної протекціоністської політики держав можуть бути порушені.

Генеральний секретар ООН на 43 сесії Ради з прав людини [зазначив](#), що цифрова епоха відкрила нові можливості для зростання добробуту людей, розширення їх знань і для наукових досліджень. Разом з тим сьогодні використання нових технологій призводить до порушень прав громадян та недоторканності приватного життя в формі стеження, репресивних дій, онлайн-домагань і поширення ненависті. Такі досягнення, як програмне забезпечення для розпізнавання осіб, робототехніка, цифрова ідентифікація і біотехнології, не повинні призводити до розмивання прав людини, поглиблення нерівності або дискримінації.

10 Digital Economy Report 2021. United Nations Conference on Trade and Development. URL: <https://unctad.org/publication/digital-economy-report-2021>

Державний захист прав селян потребує серйозного і відповідального підходу. Наприклад, оцінка впливу цифрових земельних кадастрів в Індії, як засобу боротьби з корупцією, розкриває деякі негативні аспекти. Дослідження, проведені FIAN International та іншими організаціями громадянського суспільства, підтверджують, що оцифрування земельної документації може відтворювати моделі виключення, дискримінації та нерівності. Так, в Індії в рамках урядової Програми модернізації земельної документації в цифровій Індії (DILRMP), оцифрування земельних кадастрів призвело до того, що корінні народи та інші сільські громади за одну ніч залишилися без землі. Права колективного володіння не були враховані, а нерівний доступ до технологій закріпив структурну дискримінацію¹¹.

Право селян на інформацію та використання цифрових технологій повинні враховувати усі аспекти життєдіяльності, зокрема соціальні і правові з тим, щоб цифрові системи не лише покращували вигоди від використання інформації для всіх, але й не погіршували вже існуючі нерівності та не обмежували права людини.

11 Disruption or Déjà Vu? Digitalization, Land and Human Rights. Case Studies from Brazil, Indonesia, Georgia, India and Rwanda. Fian International. 2020. URL: http://www.fian.org/files/files/FIAN_Research_Paper_Digitalization_and_Land_Governance_final.pdf

СТАТТЯ 13. ПРАВО НА ПРАЦЮ

Селяни та інші люди, які працюють у сільській місцевості, мають право на працю, яка включає право на вільний вибір ними способу заробляти собі на життя...

i Про що ця стаття

Право на працю є фундаментальним правом людини, закріпленим у Загальній декларації прав людини та адаптованим у контексті прав селян. Воно полягає у праві вибирати, яку роботу виконувати, мати доступ до обраної роботи та можливість виконувати її безпечно. Для селянина це означає можливість залишитися в сільській місцевості і займатися сільським господарством (або іншою діяльністю, такою як рибальство, скотарство, збиральництво тощо) та отримувати від цього відповідний дохід.

Стаття 13 забороняє всі форми примусової праці, рабства та торгівлі людьми. Вона також захищає дітей селян та інших працюючих у сільській місцевості людей, від роботи, яка заважає їм відвідувати школу чи продовжувати навчання, або яка шкодить їхньому розвитку. Існує спільна відповідальність за те, щоб заходи у сфері сільського господарства, продовольчої безпеки та харчування не завдавали шкоди дітям і пропонували стійкі альтернативи дитячій праці.

Ця стаття змістовно пов'язана із наступною.

СТАТТЯ 14. ПРАВО НА БЕЗПЕЧНІ УМОВИ ПРАЦІ

Селяни та інші люди, які працюють у сільській місцевості, мають право на працю у безпечних та здорових умовах, на ознайомлення з правилами техніки безпеки та нормами гігієни праці...

i Про що ця стаття

Селяни та інші працюючі у сільській місцевості люди мають право на працю в безпечних та здорових умовах, участь у застосуванні та огляді правил техніки безпеки та норм гігієни праці, право не використовувати небезпечні речовини або токсичні хімікати, включаючи агрохімікати або сільськогосподарські та промислові забруднюючі речовини, і право не піддаватися їхньому впливу.

? Чому це потрібно

В сільській місцевості реалізація права на працю має певні особливості, що характеризуються:

- переважанням сільськогосподарської зайнятості, у т.ч. неформальної;
- обмеженістю місць прикладання праці в інших сферах економіки;
- недостатністю державної підтримки та сприяння органів місцевого самоврядування.

У сільському господарстві працюють 45% зайнятого населення. У 2021р. кількість аграріїв становила 2,2 млн осіб¹². Сільськогосподарська зайнятість для майже 2/3 селян має неформальний характер, що негативно впливає як на працівників, так і суспільство загалом.

Головним ризиком вимушеної неформальної зайнятості, окрім нестабільності і нерегулярності, є відсутність соціальних гарантій, тобто позбавлення працівників багатьох соціальних прав, передбачених Законами про працю України:

- пенсійного забезпечення;
- допомоги з тимчасової непрацевдатності;
- оплачуваної відпустки;
- допомоги з безробіття;
- доплати за роботу у наднормовий час, святкові і вихідні дні тощо.

Робота неформально зайнятих працівників не зараховується до трудового стажу. В сучасних умовах вона стає ще й перешкодою для отримання субсидій та іншої, передбаченої законодавством соціальної допомоги.

Неформальна зайнятість знаходиться поза межами нормативного регулювання, зокрема необхідності дотримання [Правил охорони праці у сільськогосподарському виробництві](#), затверджених Мінсоцполітики України. Ці Правила є обов'язковими для виконання роботодавцями та працівниками під час виробництва сільськогосподарської продукції і стосуються вимог безпеки до виробничого обладнання, експлуатації сільськогосподарської техніки, використання пестицидів та добрив, приготування кормів, транспортування та випасання тварин тощо.

У період війни право на працю порушене через те, що молодь, чоловіки та жінки, особливо в економічно-активному віці, стали військовими для захисту своєї землі, що створило проблеми з робочою силою в сільському господарстві. За даними Державного центру зайнятості у 2023 р. потреба в трактористах-машиністах сільськогосподарського та лісогосподарського виробництва увійшла у ТОП-5 найнеобхідніших професій¹³.

При цьому значна частина селян з окупованих регіонів або тих, де ведуться активні бойові дії, змушені покинути свої господарства і стати біженцями чи внутрішньо переміщеними особами, що призвело до збільшення кількості безробітних та втраті звичних місць прикладання праці.

Сфери впливу

Економічний розвиток

Право на працю стимулює економічний розвиток, оскільки праця є одним із ключових ресурсів для виробництва товарів і послуг. Забезпечення права на працю сприяє зростанню економіки, збільшенню виробництва та зниженню безробіття, також є ефективним інструментом у боротьбі з бідністю. Забезпечення доступу до гідної роботи та справедливої оплати допомагає зменшити ризик бідності серед працівників та їхніх сімей.

13 Державний центр зайнятості: під час війни ринок праці зазнав значних змін. Державний центр зайнятості. 2023. URL: <https://www.dcz.gov.ua/publikacija/derzhavnyy-centr-zaynyatosti-pid-chas-viynny-rynok-praci-zaznav-znachnyh-zmin>

Соціальний розвиток	Право на працю включає в себе право на справедливі умови праці, гідну оплату та соціальний захист. Це допомагає забезпечити матеріальну безпеку та добробут для працівників і їхніх сімей. Право на працю враховує потреби різних категорій населення, включаючи людей з інвалідністю та інші вразливі групи. Це сприяє їхній соціальній інклюзії та рівним можливостям самореалізації.
Здоров'я	Головною перевагою гарантованих безпечних умов праці є збереження здоров'я та запобігання травмам або професійним захворюванням серед працівників. Це сприяє підвищенню якості життя працівників і їхній здатності продовжувати працювати та підтримувати свої сім'ї.
Уникнення конфліктів	Забезпечення права на працю сприяє соціальній стабільності та зниженню соціальних нерівностей. Відчуття спільності та справедливості на робочому місці сприяє зменшенню конфліктів та стає механізмом суспільної стабільності.

Участь держави у дотриманні права

Право на працю закріплене у [статті 43 Конституції України](#):

«Кожен має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується... Кожен має право на належні, безпечні і здорові умови праці, на заробітну плату, не нижчу від визначеної законом...»

У Законі зазначено, що для реалізації цього права держава створює умови для повного здійснення громадянами права на працю, гарантує рівні можливості у виборі професії та роду трудової діяльності, реалізовує програми професійно-технічного навчання, підготовки і перепідготовки кадрів відповідно до суспільних потреб.

Крім Конституції право на працю захищають та регулюють наступні нормативно-правові акти: [Кодекс законів про працю](#), Закони України: «[Про колективні договори і угоди](#)», «[Про охорону праці](#)», «[Про оплату праці](#)», «[Про відпустки](#)» тощо.

У Декларації про права селян участь держави у забезпеченні права на працю та дотриманні безпечних умов праці деталізована з врахуванням особливостей ринку праці в сільській місцевості. Наголошується, що обов'язками держави мають стати:

- створення сприятливих умов та можливостей працевлаштування для селян та інших працюючих у сільській місцевості людей, що дозволятиме отримувати належний дохід для забезпечення гідного рівня життя;
- здійснення належних заходів, спрямованих на створення та розвиток сталих продовольчих систем, що мають досить високу трудомісткість для створення гідних робочих місць, враховуючи високий рівень бідності в сільській місцевості та обмеженість працевлаштування в інших галузях;

- сприяння формалізації зайнятості членів селянських домогосподарств, у т.ч. з використанням засобів державної фінансової підтримки;
- контроль за дотриманням трудового законодавства та фінансування, за необхідності, ефективного функціонування інспекцій праці у сільській місцевості;
- реалізація належних заходів для захисту селян та інших людей, які працюють у сільській місцевості від економічної експлуатації, дитячої праці та всіх форм примусової праці, у тому числі і шляхом консультацій та співробітництва з їх представницькими організаціями.

Міжнародний досвід

Марокканських жінок залучають до сільськогосподарських робіт на півдні Іспанії для збору полуниці

Відбір працівниць починається в Марокко місцевою комісією. Умови відбору суворі: кандидати на виїзд повинні мати принаймні одну дитину на утриманні (щоб бути впевненими, що вони повернуться після закінчення свого перебування в Європі), походити з найбідніших фермерських громад і бути знайомими з сільськогосподарською роботою.

Збирачі погоджуються на надзвичайно важкі умови життя та роботи, щоб не втратити єдине джерело доходу для своїх сімей та претендувати на цю роботу наступного року. Антисанітарне житло, нескінченні та неоплачувані понаднормові години, використання пестицидів та інших продуктів, шкідливих для здоров'я працівників (і споживачів) без будь-якого захисту, відсутність медичного забезпечення та жалюгідні санітарні умови, навіть сексуальні домагання в деяких випадках, тобто основні права цих жінок порушуються системно і безкарно.

Єдиною допомогою жінкам стала профспілка, тобто об'єднання людей для захисту їхніх прав. Спеціалісти, залучені у профспілку надають уроки іспанської мови, роз'яснюють права та допомагають в адміністративних процедурах у разі нещасних випадків або хвороби. Профспілка намагається забезпечити дотримання максимальної шестигодинної щоденної роботи та виплату денної зарплати у повному обсязі, без незаконних відрахувань та внесків.

СТАТТЯ 15. ПРАВО НА ДОСТАТНЄ ХАРЧУВАННЯ

Селяни та інші люди, які працюють у сільській місцевості, мають право на достатнє харчування та основне право на свободу від голоду. Це передбачає право на виробництво продовольства та право на достатнє харчування ...

i Про що ця стаття

Право на достатнє харчування заявляється як право на регулярний, постійний і необмежений доступ, безпосередньо / шляхом придбання, до кількісно та якісно адекватного і достатнього харчування, що відповідає культурним традиціям народу, до якого належить споживач, і забезпечує фізичне і духовне, індивідуальне і колективне, повноцінне і гідне життя, вільне від тривоги¹⁴. Зобов'язання щодо забезпечення цього права носять як державний, так і транскордонний характер. Так, [Міжнародний пакт про економічні, соціальні й культурні права](#) покладає на держави-учасниці обов'язок вживати, індивідуально та в рамках міжнародного співробітництва, заходи, у тому числі конкретні програми, необхідні: а) для вдосконалення методів виробництва, збереження та розподілу продуктів харчування шляхом повного використання технічних і наукових знань, поширення інформації щодо принципів харчування, розвитку / реформування аграрних систем з метою досягнення найбільш ефективного піднесення та використання природних ресурсів; б) беручи до уваги проблеми як країн-імпортерів, так і країн-експортерів продовольства, забезпечити справедливий розподіл світових запасів продовольства відповідно до потреб.

Право на достатнє харчування пов'язане з такими категоріями, як «продовольча безпека» та «продовольчий суверенітет», однак між ними є істотна різниця. Відповідно до визначення Світового банку продовольча безпека — це можливість в будь-який час отримати фізичний та економічний доступ до достатньої кількості безпечних і поживних продуктів харчування, які відповідають дієтичним потребам та харчовим уподобанням для активного і здорового життя¹⁵, що є неодмінною умовою реалізації права на харчування. Водночас термін «продовольча безпека» зазвичай не має юридичної сили. Натомість «продовольчий суверенітет» — це певного роду парадигма формування власної аграрної та продовольчої системи країни, визначення механізмів сприяння розвитку вітчизняних виробників.

14 Promotion and protection of all human rights, civil, political, economic, social and cultural rights, including the right to development. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G08/100/98/PDF/G0810098.pdf?OpenElement>

15 What is Food Security? URL: <https://www.worldbank.org/en/topic/agriculture/brief/food-security-update/what-is-food-security>

З метою створення належних умов для реалізації права селян та інших людей, які працюють в сільській місцевості, на достатнє харчування Декларацією передбачається:

- забезпечення фізичного та економічного доступу до достатнього й належного продовольства, що виробляється і споживається на стійкій і справедливій основі з урахуванням культури споживачів, задля гарантування їм фізично і психічно повноцінного та гідного способу життя;
- вжиття належних заходів для боротьби з недоїданням серед сільських дітей та забезпечення усіх верств суспільства, насамперед батьків та дітей, необхідною інформацією та доступом до навчальних програм, присвячених харчуванню;
- визначення селянами та іншими людьми, які працюють у сільській місцевості, власних продовольчих та сільськогосподарських систем, що передбачає їх право на участь у процесах ухвалення рішень щодо продовольчої та сільськогосподарської політики, і право на здорове і достатнє харчування продуктами, виробленими екологічно безпечними та стійкими методами з урахуванням традиційної культури;
- взаємодія держави, селян та інших людей, які працюють у сільській місцевості, з метою розробки державної політики на місцевому, національному, регіональному та міжнародному рівнях задля просування і захисту права на достатнє харчування, продовольчу безпеку, продовольчий суверенітет і стійкі та справедливі продовольчі системи.

? Чому це потрібно

Результати досліджень, проведених ФАО (Продовольча та сільськогосподарська організація ООН), свідчать, що кількість населення світу, яке недоїдає, у 2021 р. складала майже 900 млн осіб¹⁶. Понад 2 млрд осіб страждають від нестачі в їх харчуванні основних вітамінів і мікроелементів. Щорічно майже 6 млн дітей помирають від недоїдання та пов'язаних з ним захворювань, що становить приблизно половину всіх смертей, яких можна було б уникнути. Незважаючи на поширене уявлення щодо того, що найбільше смертей припадає на часи суспільних та природних катаклізмів, практика доводить, що лише близько 10% загального їх числа викликані збройними конфліктами, стихійними лихами та винятковими кліматичними умовами. Решта 90% — жертви тривалої відсутності доступу до достатнього харчування¹⁷.

Найчастіше різного роду утисків та порушень цього права зазнають селяни попри те, що виробляють продукти харчування. Емпіричні дані Цільової групи з проблем голоду Проекту розвитку тисячоліття ООН доводять, що нині 80% голодуючого населення світу — сільські жителі; із загальної кількості осіб, що перебувають в умовах крайньої бідності, 75% працюють в сільській місцевості; 50% осіб, що відчувають го-

16 The State of Food Security and Nutrition in the World 2022. URL: <https://www.fao.org/documents/card/ru?details=cc0639en>

17 Право на достатнє харчування. Виклад фактів № 34 / ГО "Харківська правозахисна група". URL: <https://library.khpg.org/files/docs/1596517961.pdf>

стрий брак продовольства, — дрібні фермери, які повністю / частково залежать від сільського господарства, близько 20% осіб — безземельні родини, що ведуть господарську діяльність на орендованих землях, або наймані працівники, залучені у сільськогосподарське виробництво на роботи з низьким рівнем оплати праці¹⁸.

Сфери впливу

Соціальний розвиток	Реалізація фундаментального права селян на достатнє харчування є формою соціальної відповідальності держави, органів місцевого самоврядування, суб'єктів господарювання у сільській місцевості, інших організацій, громадянського суспільства.
Якість життя	Відсутність / недостатність повноцінного харчування унеможливає забезпечення якісного фізичного і духовного розвитку особистості, що поступово призведе до деградації сільських спільнот та знелюднення сільських поселень.
Уникнення конфліктів	Розуміння важливості дотримання права на достатнє харчування сприятиме створенню необхідних умов для активного розвитку спільнот, уникненню дискримінації за будь-якою ознакою та усуненню передумов для виникнення конфліктів.
Освіта	Голод та недоїдання істотно знижують здатність молоді до навчання, оволодіння новими знаннями та навичками, спонукаючи натомість до припинення участі в освітньому процесі. В той же час відсутність / недостатність освіти суттєво обмежує доступ та можливість послуговуватись новими практиками, технікою, технологіями, програмним забезпеченням тощо, необхідними для виробництва продуктів харчування та формування якісних раціонів для забезпечення повноцінного розвитку особистості.
Здоров'я	Достатнє харчування населення сприяє збереженню та зміцненню здоров'я громадян, формуванню стійкості до стресорів та негативного впливу навколишнього середовища, забезпеченню високої працездатності селян протягом життя, створенню належних умов для розвитку наступних поколінь.

18 Final study of the Human Rights Council Advisory Committee on the advancement of the rights of peasants and other people working in rural areas. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/720467>

Участь держави у дотриманні права

В Україні право на достатнє харчування закріплене у [Конституції України](#), стаття 48, яка гарантує право на достатній життєвий рівень, що включає достатнє харчування, одяг, житло. Завдячуючи сприятливим кліматичним умовам, родючим ґрунтам та працелюбності селян, за часи незалежності у нашій країні не було зафіксовано масштабних проявів голоду. Мову можна було вести про незбалансований харчовий раціон, його недостатню енергетичну цінність та утиски права на достатнє харчування у частині обмеження доступу до освіти, інформації, техніки і технологій, кредитних ресурсів, земельних угідь та ін.

Ситуація істотно ускладнилась внаслідок повномасштабного вторгнення російської федерації на територію України, яке спричинило численні людські жертви, знищення об'єктів виробничого та соціального призначення, руйнування логістичних мереж, масове переміщення громадян по території країни, здебільшого у західні регіони, та за її межі. Серед галузей економіки значний негативний вплив відчуло сільське господарство: за попередніми даними заподіяна пряма шкода аграрному сектору станом на 1 січня 2023 р. складала \$ 7,8 млрд¹⁹; у структурі втрат найбільша питома вага припадає на повністю або частково зруйновану техніку й устаткування, розграбовану продукцію, пошкоджені зерносховища, знищені багаторічні насадження, ресурси тваринництва та бджільництва тощо.

Значно постраждали селянські домогосподарства. Результати опитування, проведеного ФАО, свідчать, що 25% сільського населення, яке займається сільським господарством, припинило свою діяльність або зменшило обсяги виробництва; у Дніпропетровській, Миколаївській, Одеській, Сумській та Чернігівській областях частка таких господарств сягає 40%. Доходи більше, ніж половини сільських домогосподарств істотно знизились; у прифронтових областях цей показник сягає 63–67% (Сумська, Миколаївська, Донецька та Запорізька області). Понад 50% сільських домогосподарств у червні – вересні 2022 р. витратили на харчування більше половини обсягу загальних витрат; у прифронтових областях майже у кожного п'ятого респондента (18%) частка витрат на харчування перевищила 75% витрат²⁰.

Під час Першої та Другої світових воєн у США, Великій Британії, Канаді, Австралії урядовці закликали створювати «сади перемоги» — сади та городи у приватних садибах і громадських парках, які закладали для покращення забезпечення продовольством та підтримки морального духу. Війна росії проти України спонукала до створення Всеукраїнської ініціативи «Сади Перемоги», яка від березня впроваджується проектом «Супровід урядових реформ в Україні» (SURGe) за підтримки уряду Канади у співпраці з Міністерством розвитку громад і територій та Міністерством аграрної політики і продовольства України.

«Сади Перемоги» спрямовані на максимальне використання всіх доступних в Україні земельних ділянок для вирощування городини родинами / громадами з метою само-

19 Аграрні збитки та втрати під час війни: методологія оцінювання і поточні результати. URL: <https://agroelita.info/ahrami-zbytky-ta-vtraty-pid-chas-viyny-metodolohiia-otsiniuvannia-i-potochni-rezultaty/>

20 Чверть сільського населення України припинила діяльність через війну. URL: <https://agroportal.ua/news/ukraina/chvert-silskogo-naselennya-ukrajini-privinila-diyalnist-cherez-viynu>

стійного забезпечення продуктами харчування та надання підтримки тим, хто її потребує — самотнім, хворим, шпиталям, ВПО та ін. Важливу роль у формуванні «саду перемоги» відіграють громади, які мають створити належні умови для його функціонування (виділення ділянки для вирощування сільськогосподарської продукції, налагодження спільного виробництва, сприяння створенню кооперативу тощо).

Джерело: Громади на продовольчому фронті. — URL: <https://tsn.ua/ukrayina/gromadi-na-prodovolchomu-fronti-2203942.html>

Міжнародний досвід

Усвідомлення необхідності дотримання права на достатнє харчування знайшло своє відображення у прийнятті низки міжнародних документів: Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права (1966 р.), Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (1979 р.), Конвенції про права дитини (1989 р.), Конвенції про права інвалідів (2006 р.) тощо.

Уряд Бразилії за погодженням з Бразильської платформою громадянського суспільства і установами Організації Об'єднаних Націй призначив шість національних доповідачів для моніторингу здійснення в країні економічних, соціальних і культурних прав. Ця система була створена за зразком системи спеціальних доповідачів Організації Об'єднаних Націй. Одним з них є Національний доповідач з питання про права людини на харчування, воду і землю в сільських районах. Цей доповідач отримує від окремих осіб / груп осіб скарги на порушення права на харчування, розслідує порушення, організовує наради і готує доповіді щодо реалізації права на харчування в Бразилії. Доповідач представляє свої висновки уряду і рекомендує конкретні заходи, покликани викорінити порушення.

Національний доповідач з питання про права людини на харчування, воду і землю в сільських районах не підпадає під категорію національних установ, що займаються заохоченням і захистом прав людини, як вони визначені в Паризьких принципах. Однак його призначення є унікальним прикладом спроби створити механізм підзвітності в цілях захисту і заохочення дотримання права на харчування.

Джерело: Exigibilidade: Mechanisms to claim the human right to adequate food in Brazil. URL: <https://www.fao.org/3/ap555e/ap555e.pdf>

СТАТТЯ 16. ПРАВО НА ГІДНУ ОПЛАТУ ПРАЦІ ТА ДОСТУП ДО ЗАСОБІВ ВИРОБНИЦТВА

Селяни та інші люди, які працюють у сільській місцевості, мають право на гідний рівень життя для себе та своїх сімей, а також доступ до засобів виробництва, необхідних для його досягнення...

i Про що ця стаття

У статті 16 Декларації йдеться про право на гідний рівень життя і гарантований доступ до засобів виробництва, які у селян зазвичай пов'язані між собою. Хоча засоби виробництва, теоретично, доступні для всіх на вільному ринку, реальність така, що вони можуть бути фінансово або фізично недоступні у найбільш бідних громадах. Ця стаття Декларації має ключове значення, оскільки підкреслює необхідність прийняття відповідних заходів для сприяння належному рівню життя в сільській місцевості. Права на гідний рівень життя і засоби виробництва закріплені в [Міжнародному пакті про економічні, соціальні та культурні права](#). У статті 7 цього документа визнаються права кожного на сприятливі умови праці, які забезпечують йому та його сім'ї гідне життя.

У статті 16 також привертається увага до зростання кількості й потужності стихійних лих, що негативно впливає на людей у сільській місцевості. Декларація наголошує на необхідності застосування агроекологічних методів господарювання, що підтримують використання місцевих засобів до існування, відповідають цілям охорони навколишнього середовища та здоров'я. Наголошується також на необхідності вжиття державами заходів щодо полегшення негативного впливу на селян «ринкових провалів», які характеризуються збільшенням безробіття, прискоренням інфляційних процесів, що знецінюють грошові доходи і заощадження, поглибленням соціальної нерівності, яка поляризує суспільство на дуже багатих і дуже бідних.

? Чому це потрібно

Незважаючи на те, що Україна потужна аграрна держава зі значними за обсягами та високоякісними земельними ресурсами, якими володіють / розпоряджаються селяни, рівень добробуту цієї категорії громадян значно нижчий ніж у населення країни загалом. Грошові і натуральні доходи від сільськогосподарської діяльності становлять лише 16,2% сукупних ресурсів сільських домогосподарств і займають третє місце в структурі після оплати праці членів домогосподарств, зайнятих на інших роботах (47,4%), соціальних

трансфертів — пенсій, допомог, пільг, субсидій тощо (20,6%)²¹. Тривалий час оплата праці найманих працівників у сільському господарстві була найнижчою в економіці і у 2021 р. становила 83,7% від середньої заробітної плати у реальному секторі.

У 2021 р. за самооцінкою близько 6% домогосподарствам у сільській місцевості не вдавалося забезпечити достатнє харчування, серед містян таку нестачу відчували 2,2% домогосподарств²². Частка сільських домогосподарств, загальні доходи яких нижчі рівня абсолютної бідності, становила 6,5%, що майже вдвічі більше за показник серед міських домогосподарств.

Впродовж війни право на гідний дохід та засоби виробництва порушено внаслідок втрати робочих місць, знищення фермерських господарств, пошкодження інфраструктури тощо. Кількість бідного населення значно зросла і за підсумками 2022 р. рівень бідності в Україні становив 24%. За прогнозами Світового банку у 2023 р. рівень бідності сягне 55%, тобто близько 18 млн осіб в Україні виживатимуть на доходи менші, ніж 200 грн на день²³. Вони не зможуть задовольняти свої базові потреби і потребуватимуть державної допомоги, в т.ч. і на продовольство.

Все життя працювали, але не змогли побудувати новий дім

Подружжя пенсіонерів Володимира та Надії Дейнеків живуть у Краснелівці (Волинська обл.) у маленькій хатині. Чоловік за фахом інженер, дружина працювала поштаркою в селі і все життя разом опікувалися власним селянським господарством. На даний час утримують дев'ять корів, четверо теличок, близько сорока овець, коня, свиней та десятки курей, обробляють майже гектар угідь. Не зважаючи на те, що доглядати за худобою дедалі важче, подружжя не відмовляється від господарства і мріють на зароблені кошти побудувати нову оселю.

Джерело: Підбори замінила на...корови. Полісся. 2019. URL: <http://polissia.net/?p=9245>

Херсонщина, особисте селянське господарство

У Лідії Миколаївни (67р.) пенсія становить 3700 грн і на двох із чоловіком мають 15 соток городу. У п'ятьох теплицях біля хати висаджують помідорну розсаду та овочі (ті ж помідори, баклажани, огірки, перець). Щось, за словами господині, виросте. Урожай збирають тричі на рік.

Свого часу городництво допомогло жінці «підняти дітей»: і вивчити, і з житлом допомогти. А зараз, практично весь заробіток вкладають у справу: вугілля й дрова для опалення теплиць, добрива, розсада, насіння. «Люди думають, що ми гребемо гроші,

21 Витрати і ресурси домогосподарств України у 2021 р. Стат.зб. 2022. К. 433 с. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2022/zb/07/zb_vrd_21.pdf

22 Самооцінка домогосподарствами України рівня своїх доходів. Держстат України. Стат.зб. 2022. К. С.12. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2022/zb/07/sdrsd_21.pdf

23 Як змінювався рівень бідності в Україні. Слово і діло. 2023. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2023/05/04/infografika/ekonomika/yak-zminyuvavsya-riven-bidnosti-ukrayini>

але виходить так, що ти або виграв, або програв, бо не знаєш, підніметься ціна чи впаде, — каже Лідія Миколаївна. — Але продаємо за будь-яку, бо продавати треба. Лежати не буде і викидати не викинеш». А про проголошені «Заготівельні пункти» — тільки мріємо.

Джерело: Біржа по-українськи: бруд і жодних податків. Овочі, які їдять кияни, спочатку приїздять до Великих Копанів на Херсонщині. 2019. URL: https://texty.org.ua/articles/94539/Birzha_poukrajinsky_brud_i_zhodnyh_podatkiv_Ovochi-94539/

Затягуємо пояси і за мінімальних технологій заходимо у 2023 рік

За словами голови ФГ Оксани Лукіячук «Мені цього року шкода всіх аграріїв через те, що оборотних коштів у них немає. Їм потрібно якось заплатити орендну плату, податки, закупити оборотні засоби: насіння, засоби захисту та добрива». За відсутності гарантій прибутковості немає кредитування. Гроші дорожчають і їх немає. Господарства будуть виживати за рахунок того, що в них є, а для декого наступний рік може бути останнім.

Пані Оксана зазначає, що відповідальність фермерів не тільки перед собою — посіяти-зібрати. Ще є люди, яким потрібно щороку виплачувати орендну плату. Земля ж здебільшого орендована. Наприклад, для тих хто живе в селі та немає інших джерел доходу, окрім як з паїв, виплати надто важливі. Вони розраховують, що в такий-то період отримують гроші і вже планують витрати: щось для онуків, щось — на свої потреби. І якщо фермер не отримав прибутку та не заплатив, то страждає все село.

Сільське населення, зокрема члени особистих селянських господарств, переважно не мають доступу до фінансової підтримки, що надається сільськогосподарським виробникам, гарантованих ринків збуту, програм кредитування та страхування врожаїв тощо.

Сфери впливу

Гідна оплата праці забезпечує економічну свободу людині та впливає на суспільно значущі сфери життя.

Економічний розвиток

Забезпечення гідної оплати праці сприяє зменшенню бідності і соціальних нерівностей, що може підтримувати економічну стабільність. Забезпечення гідної оплати праці і доступу до засобів виробництва сприяє розвитку економіки і підвищенню добробуту населення, що впливає на розвиток держави в цілому.

Політична активність

Громадяни, які мають гідну оплату праці, частіше беруть участь у суспільних і політичних процесах, оскільки вони мають більше ресурсів і можливостей для участі.

Уникнення конфліктів	Забезпечення гідної оплати праці і доступу до засобів виробництва сприяє зниженню соціальної напруженості і конфліктів, оскільки забезпечує справедливість у розподілі суспільних благ та більш рівномірний розвиток всіх верств населення; допомагає уникнути дискримінації на робочому місці та у господарській діяльності. Це сприяє створенню рівних умов для всіх громадян.
Якість життя	Гідна оплата праці і доступ до засобів виробництва може покращити якість життя, дозволяючи людям мати достатній дохід для задоволення основних потреб, таких як харчування, житло, освіта і відпочинок.
Освіта	Люди, які мають гідну оплату праці та засоби виробництва, зазвичай мають кращий доступ до освіти і можливості для розвитку свого потенціалу. Вони можуть інвестувати в освіту свою та своїх дітей, що сприяє підвищенню кваліфікації та удосконаленню людського капіталу.
Здоров'я	Гідна оплата праці та матеріальний добробут дозволяє людям отримувати доступ до якісної медичної допомоги та забезпечує прийнятні умови для здорового життя, включаючи можливість займатися спортом, відпочивати, отримувати профілактичну допомогу тощо.

Право на засоби виробництва впливає на рівень життя людини, її добробут і можливості розвитку, оскільки відкриває доступ до економічних ресурсів та можливість участі у виробничому процесі. Контроль над виробничими ресурсами сприяє підвищенню стандартів життя та розвитку суспільства в цілому. Зокрема це стосується: збільшення можливостей для отримання високого доходу, підвищення соціального статусу у суспільстві. Реалізуючи право на засоби виробництва людина може стати підприємцем, власником бізнесу або лідером у виробничому процесі, що призводить до підвищення соціального статусу і поваги з боку інших громадян. Люди, які мають право на засоби виробництва та можуть впливати на свій бізнес, зазвичай відчувають більше задоволення від своєї діяльності. Це може позитивно впливати на їхній психічний та емоційний стан, впевненість та самоповагу. Крім того, володіння засобами виробництва дозволяє людині впливати на рішення, пов'язані з виробництвом товарів і послуг. Власники засобів виробництва можуть брати активну участь у соціально-економічних процесах не лише своїх громад, але й впливати на прийняття рішень на рівні держави.

Участь держави у дотриманні права

Право на гідний рівень життя для себе та своїх сімей, а також доступ до засобів виробництва опосередковано регулюється в Україні низкою нормативно-правових документів. Наприклад, Ст. 48 [Конституції України](#) закріплює, що «Кожен має право на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї, що включає достатнє харчування, одяг, житло», у ст. 42. Конституції зазначено, що «Кожен має право на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом», ст. 41 Конституції наголошує, що «Кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю...».

При цьому є міжнародні рекомендації для реалізації права на гідний дохід. Держави мають:

- вживати належних заходів для полегшення доступу селян та інших працюючих в сільській місцевості людей до транспортування, а також до переробки, сушіння та зберігання їхньої продукції з метою її подальшої реалізації на місцевих, регіональних та національних ринках за цінами, що гарантують гідний дохід;
- сприяти розширенню та підтримці місцевих, регіональних та національних ринків для забезпечення повноцінного та справедливого доступу селян до цих ринків та можливості реалізації своєї продукції за цінами, що дозволяють їм та їхнім сім'ям мати гідний рівень життя;
- реалізувати належні заходи для забезпечення того, щоб стратегії та програми у сфері сільського розвитку, сільського господарства, природоохоронної діяльності, торгівлі та інвестицій ефективно сприяли захисту та зміцненню місцевих можливостей забезпечення засобів до існування та переходу на сталі моделі сільськогосподарського виробництва. При цьому держави мають стимулювати сталі види виробництва, у тому числі агроекологічне та органічне виробництво, та сприяти тому, щоб виробники сільськогосподарської продукції безпосередньо продавали її споживачам.

Схвалення цієї статті викликало широку дискусію через положення про те, що «[ціни] повинні встановлюватися за допомогою справедливого та прозорого процесу, в якому беруть участь селяни та інші працюючі в сільській місцевості люди та їх організації». Делегації багатьох держав, наприклад, з ЄС, Нової Зеландії, Гватемали та Японії, доводили, що це суперечить їх зобов'язанням щодо ринкової економіки, і вимагали його видалення. Натомість прихильники його збереження, зазначали, що селяни та інші люди, які працюють у сільській місцевості повинні відігравати певну роль у встановленні ринкових цін, щоб забезпечити захист від нестабільності та провалів, спричинених спекуляцією та іншими маніпулятивними діями. При цьому Комітет з всесвітньої продовольчої безпеки наголосив на важливості просування «сприятливішого ринкового середовища для дрібних землевласників, яке забезпечує справедливі та прозорі ціни, що адекватно винагороджують роботу та інвестиції дрібних землевласників». Це положення декларації має вирішальне значення, оскільки встановлене право селян та інших сільських працівників на достатній життєвий рівень невіддільне від їхнього «доступу до ринку та до цін продажу, що покривають їхні виробничі витрати».

Вчимось на практиці. Як втілити цю рекомендацію

Свобода у виборі засобів виробництва. Для реалізації права на гідний рівень життя, продовольче самозабезпечення на засадах сімейного господарювання необхідно захищати можливість застосування «традиційних методів сільського господарства». Потрібно підтримувати політику, яка не призводить, як сьогодні, до стандартизації практик з ухилом в бік промислових, високоінтенсивних методів виробництва. Йдеться не про те, щоб отримати трактор у кредит, а про те, щоб кожний селянин мав право вирішувати, які види обробітку підходять для його землі та найкраще відповідають цілям агроєкології і сталого господарювання. Селяни повинні мати від цього гідний дохід і тим самим забезпечувати собі належний рівень життя. Це право може здійснюватися індивідуально та/або колективно, оскільки деякі традиційні методи господарювання можна практикувати лише групами. Відтак засоби виробництва відрізнятимуться залежно від того, чи є практика індивідуальною чи колективною.

Розвиток комунальної маркетингової системи. Вагома роль у забезпеченні гідного рівня життя належить доступу до ринку агропродукції. Необхідно відновити / встановити владу селян у маркетингу. Більший контроль повинен дозволити селянам протистояти стандартизації методів маркетингу, які дедалі більше орієнтуються на великих роздрібних торговців та експорт. Селянський ринок має стати колективною системою, максимально наближеною до бенефіціарів. Наприклад, система прямих продажів споживачам, або в господарстві, або шляхом попередньої покупки «кошиків», вміст яких буде різним в залежності від культур; це також може означати забезпечення шкільних їдалень, інших комунальних / державних закладів соціальної сфери. Отримавши право розвивати власну маркетингову систему, селяни можуть почати відновлювати контроль над виробничим ланцюгом.

Контроль за цінами. Селяни залежать від цін, встановлених на ринках, або підприємствами харчової промисловості, або великими роздрібними мережами, або великими виробниками — їх прямими конкурентами. Щоб уникнути такої залежності, селяни повинні мати вільний час та / або продавців своєї продукції за ціною, яка враховує їх працю і дозволяє їм досягти гідного рівня життя. Без участі та допомоги держави, зокрема через надання селянам доступу до засобів транспортування та обробки, сушильно-складських приміщень, зміцнення ринків на користь селян, захистити право селян на реалізацію продовольства за гідними цінами малоймовірно.

СТАТТЯ 17. ПРАВО НА ЗЕМЛЮ ТА ІНШІ ПРИРОДНІ РЕСУРСИ

Селяни та інші люди, які проживають у сільській місцевості, мають право на землю індивідуально та/або колективно, включаючи право на доступ, раціональне користування землею і водними об'єктами...

i Про що ця стаття

Стаття 17 Декларації підтверджує можливість індивідуального і колективного прояву права на землю та інші природні ресурси. Декларується зобов'язання держави щодо усунення і заборони всіх форм дискримінації та здійснення захисту від можливих дій з його порушення. Державою визнаються природні спільні блага та важливість для їх охорони систем колективного управління. Звертається увага на необхідність включення в національне законодавство положень щодо захисту селян від незаконного переміщення зі своєї землі, які відповідають міжнародним нормам прав людини та гуманітарного права. Декларується можливість повернення права на землю та доступу до природних ресурсів, що використовувались людьми у їх діяльності, після втрати таких прав внаслідок стихійних лих, збройних конфліктів чи незаконного позбавлення, а в разі неможливості повернення такого права — отримання справедливої компенсації. Для реалізації соціальної функції землі та інших природних ресурсів щодо забезпечення належних умов життя декларується необхідність проведення аграрних реформ з акцентом на обмеження надмірної концентрації землі та сприяння широкому й рівноправному доступу до громадських земель, водойм і лісів. Зазначається важливість здійснення державою заходів із збереження, раціонального використання та відновлення землі та пов'язаних з її використанням природних ресурсів.

? Чому це потрібно

Право на землю та інші природні ресурси є правом кожної людини використовувати землю: для господарської діяльності; як місця для будівництва власного житла, де вона могла б проживати гідно із власною родиною та як місця збереження та розвитку автентичної культури. Гарантування права на землю має суттєвий вплив на збереження історичних коренів народів та зменшення бідності в сільській місцевості. Дотримання цього права є основою створення робочих місць, вирішення проблем з житлом, продовольчим забезпеченням, отриманням доходу. Враховуючи важливість землі як активу для сільськогосподарського виробництва, зокрема для малих виробників, необхідним є забезпечення законності у

регулюванні земельних відносин, оскільки у поточних умовах є небезпека їх витіснення зі своїх місць великими міжнародними господарськими структурами.

Відмінність статті 17 Декларації полягає в акценті на декларуванні права на землю як чинника дотримання громадянських прав, а не суто господарського права, що є властивим для переважної більшості міжнародних документів.

Відповідно до Земельного кодексу в Україні встановлено дві форми земельної власності:

- публічна (суспільна) власність, яка охоплює державну і комунальну власність;
- приватна власність, яка охоплює власність фізичних осіб і недержавних юридичних осіб.

Сфери впливу

Економічний розвиток

Основою економічного розвитку є реалізація повних господарських правочинів відносно землі з володіння, користування та розпорядження. Це є підставою для реалізації трудового та підприємницького потенціалу, що в межах даної статті Декларації спрямоване на гарантування здійснення сільськогосподарського виробництва та рибальства.

Соціальний розвиток

Земля є територіальною основою соціального розвитку, складовою якого є вирішення індивідуальних житлових питань окремих людей. Це може бути зроблено з внутрішніх уподобань людини для того, щоб мати місце для життя в безпеці, мирі та гідності. Акцент державної політики на створення умов для індивідуального вирішення житлового питання є основою для гармонійного розвитку окремих особистостей, їх родин та суспільства в цілому з метою уникнення напруженості та міжособових конфліктів на різних рівнях взаємодії людей.

Екологія

Невід'ємною складовою повноцінного життя є здорове природне середовище. Для його збереження важливим є збалансування способів господарського використання землі та інших природних ресурсів на засадах агроекології.

Громадянські права і свободи

Умовою гармонійного розвитку суспільства є забезпечення рівних прав на землю та інші природні ресурси для всіх громадян та недопущення дискримінації на це право у гендерному, національному, етнічному відношенні тощо.

Розвиток громад

Суттєвою складовою права на землю є можливість реалізації його колективних норм. Це пов'язано з можливістю суспільного використання землі, лісів, пасовищ, прибережної території моря як матеріальних основ розвитку місцевих громад.

Уникнення конфліктів	Важливим при здійсненні господарських реформ є дотримання права на землю. Відсутність регулювання процесів такого реформування може привести до масового витіснення людей з місць їх проживання, наприклад, внаслідок реалізації проектів розвитку чи тиску урбанізації.
Якість життя	Реалізація права на землю є суттєвою підставою втілення планів людини, а тому і повноцінного, якісного життя і забезпечення його належного рівня.
Продовольча безпека	Важливим є декларування права на землю в контексті можливості продовольчого забезпечення окремих людей, родин та громад. Причиною голоду та недоїдання є відсутність доступу до продуктів харчування та неможливість прогодувати себе та свою сім'ю за рахунок продуктивної землі чи інших природних ресурсів. Вирішення цієї проблеми вимагає від держав забезпечення повного та рівного доступу до землі та гарантування дотримання цього права щодо всіх верств сільських виробників.
Культура	Земля є територіальною основою реалізації інших прав, оскільки за своєю суттю вона підтримує життя. Гарантування цього права є важливим щодо збереження ідентичності окремих людей, спільнот, народів, розвитку їх творчості, культури та відпочинку.

Участь держави у дотриманні права

На захист цього права в Україні спрямована законодавча база, інституційне середовище, міжнародна діяльність держави, тощо.

Законодавчу основу для реалізації права громадян на землю в Україні становлять [Конституція України](#), [Земельний Кодекс](#), а також прийняті відповідно до них нормативно-правові акти, які формують земельне законодавство (земельне право). Окремі питання з цього права регулюються [Цивільним кодексом України](#), [Кримінальним кодексом України](#), [Кодексом цивільного захисту України](#) тощо.

Конституція України визначає, що власником землі в державі є народ. Правові відносини, пов'язані з правовим режимом та обігом земель в Україні регулюються Земельним кодексом України.

Ст. 78 Земельного Кодексу України встановлює зміст права власності на землю як суб'єктного права і визначає його як сукупність правочинів з володіння, користування і розпорядження земельними ділянками.

Підставами для набуття права власності на земельну ділянку є: договір на купівлю-продажу, ренту, дарування, інші цивільно-правові угоди; безоплатна передача ділянки із земельного фонду комунальної та державної власності; приватизація ділянок, якими громадянин користувався раніше; отримання спадщини; виокремлення паю.

Порядок набуття права власності на землю полягає у тому, що державною реєстрацією узаконюються права: власність на землю, оренда земельної ділянки та постійне користування землею. Реєстрація здійснюється через суб'єкти державної реєстрації прав, ЦНАПи, нотаріуси, які мають повноваження державних реєстраторів.

У разі відсутності приватизованих земельних ділянок громадяни України мають право отримати **безоплатно у власність** із земель державної або комунальної власності **по одній земельній ділянці з кожного виду використання**. Таким чином, громадяни України мають можливість отримати безоплатно у власність шляхом приватизації до шести земельних ділянок в межах, передбачених ст. 116, 121 Земельного кодексу:

- для ведення фермерського господарства — в розмірі земельної частки (паю), визначеної для членів сільськогосподарських підприємств, розташованих на території сільської, селищної, міської ради, де знаходиться фермерське господарство;
- для ведення особистого селянського господарства — не більше 2,0 гектара;
- для ведення садівництва — не більше 0,12 гектара;
- для будівництва і обслуговування жилого будинку, господарських будівель і споруд (присадибна ділянка) у селах — не більше 0,25 гектара, в селищах — не більше 0,15 гектара, в містах — не більше 0,10 гектара;
- для індивідуального дачного будівництва — не більше 0,10 гектара;
- для будівництва індивідуальних гаражів — не більше 0,01 гектара.

Важливим є положення ч. 3 ст. 116 ЗКУ — передача земельних ділянок безоплатно у власність громадян у межах норм, визначених ЗКУ, провадиться один раз по кожному виду користування.

Для цього досить звернутися з відповідною заявою (клопотанням) до тих органів місцевої влади, яким підпорядковані ці землі. Це можуть бути землі як у містах, селищах, інших населених пунктах, так і за їх межами (залежно від цільового призначення).

У клопотанні зазначаються цільове призначення земельної ділянки та її орієнтовні розміри. До клопотання додаються графічні матеріали, на яких зазначено бажане місце розташування земельної ділянки, погодження землекористувача (у разі вилучення земельної ділянки, що перебуває у користуванні інших осіб) та висновки конкурсної комісії (у разі надання земельної ділянки для ведення фермерського господарства).

Зазначені вище 6 випадків безоплатної приватизації землі стосуються ситуації, коли громадянин використовує ділянку для задоволення своїх власних побутових потреб. Якщо ж йдеться про здійснення господарської діяльності, то Земельний кодекс дозволяє також і безоплатну приватизацію земельних ділянок лісгосподарського призначення площею до 5 га у складі фермерських, селянських та інших господарств. Тобто громадяни не мають права безоплатно приватизувати землі лісгосподарського призначення для будівництва індивідуального житла або дачі. Для сінокосіння, городництва та випасання худоби земельні ділянки громадянам у власність не передаються; у таких випадках застосовується лише оренда.

У випадку спірних питань громадяни можуть звернутися до третейського суду або в суд загальної юрисдикції.

СТАТТЯ 18. ПРАВО НА ЧИСТЕ ДОВКІЛЛЯ

Селяни та інші люди, які працюють у сільській місцевості, мають право на збереження і захист навколишнього середовища та продуктивної здатності їхніх земель, а також ресурсів, якими вони користуються та розпоряджаються...

i Про що ця стаття

Стаття 18 гарантує селянам право на чисте довкілля, збереження родючості земель та якості інших природних ресурсів. Держава забезпечує безпечне, чисте і здорове довкілля для селян без дискримінації. Селяни беруть участь у прийнятті рішень про адаптацію до кліматичних змін, використовуючи свої навички та знання. Держава захищає сільські території від забруднення, співпрацюючи з селянами для врегулювання загроз їх правам. Селяни та працівники в сільській місцевості підлягають державному захисту від зловживань недержавних суб'єктів.

Хоча не існує загальноприйнятого визначення права на чисте довкілля, воно зазвичай розуміється як таке, що має матеріальні та нематеріальні складові. До матеріальних відносяться чисте повітря; безпечний і стабільний клімат; доступ до безпечної води та належних санітарних умов; здорові та екологічно чисті продукти харчування; нетоксичне навколишнє середовище, в якому можна жити, працювати і навчатися; здорове біорізноманіття та екосистеми. Нематеріальні складові — це доступ до інформації, право на участь у прийнятті рішень, а також доступ до правосуддя та ефективних засобів правового захисту, включаючи безпечне здійснення цих прав²⁴.

? Чому це потрібно

Питання захисту довкілля від шкідливого впливу людської діяльності і сил природного характеру надзвичайно важливі, адже чисте довкілля є основою здоров'я нації. Проголосувавши за прийняття ДЕКЛАРАЦІЇ у 2018 році, Україна підтвердила свої наміри щодо захисту прав селян та інших людей, які працюють у сільській місцевості на життя у екологічно чистому середовищі та користування усіма благами, які дає нам матінка-природа.

24 What is the Right to a Healthy Environment. Information Note. URL: <https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2023-01/UNDP-UNEP-UNHCHR-What-is-the-Right-to-a-Healthy-Environment.pdf>

Ще у довоєнний період чинниками негативного впливу на стан довкілля у сільській місцевості, були:

- надмірне розорювання сільськогосподарських земель, що призводить до деградації ґрунтів та забруднення водойм;
- використання неконтрольованих методів обробітку полів і, як наслідок, забруднення поверхневих і підземних вод, повітря тощо. Неконтрольоване використання пестицидів та хімічних добрив може призвести до накопичення токсичних речовин у ґрунті, що в свою чергу може вплинути на якість продукції, здоров'я людей та екологічну рівновагу;
- відсутність системи управління відходами, через що тверді, біологічні та інші небезпечні рештки накопичуються на природних ділянках;
- вирубка лісів без відновлення лісових насаджень, яка може призвести до зменшення родючості ґрунту, зсувів та зміни місцевого клімату;
- брак екологічної освіти.

Наприкінці квітня – на початку травня 2023 року, місцеві жителі Бродівської громади Львівської області стали свідками масової загибелі бджіл. Деякі бджолярі втратили навіть цілі пасіки. Багаторічна праця зазнала суттєвих втрат. Перші випадки спостерігалися у Пониковицькому старостинському окрузі, пізніше вони поширювались у сусідніх селах. Пасічники стверджують, що це найбільше за останні 20–30 років масове вимирання бджіл в регіоні.

Дослідження показали, що причиною отруєння бджіл став клотіанідин, інсектицид, заборонений в Європейському союзі. Цю інформацію підтвердили результати двох експертиз²⁵.

Нині ж, коли агресором завдано серйозних руйнувань, таких як знищення дамби Каховської ГЕС, бомбардування населених пунктів та природних ландшафтів з усіма відомими наслідками руйнування природних ресурсів набуло загрозливого для життя характеру, необхідно прикладати максимум зусиль для відновлення та захисту навколишнього середовища і дотримання права на нього для всіх.

Сфери впливу

Екологія

Забруднення навколишнього середовища може підвищити ризик таких катастроф як повені, зсуви ґрунту, посухи, втрата біорізноманіття тощо. Збереження природних ресурсів та екосистем сприяє зменшенню таких ризиків, а належне користування природними ресурсами з дотриманням засад агроєкології дозволяє уникнути деградації екосистем та втрати біорізноманіття.

25 «Вимерли всі, абсолютно всі» Чому на Львівщині загинули мільйони бджіл і як це може вплинути на агроекспорт. ZAXID.NET. 2023. URL: https://zaxid.net/vimerli_vsi_absolyutno_vsi_pro_zagibel_bdzhil_na_lvivshhini_n1567542

Здоров'я	Охорона довкілля та збереження природних ресурсів безпосередньо пов'язані із виробництвом сільськогосподарської продукції, у якій відсутні небезпечні концентрації важких металів, залишків засобів захисту рослин, добрив та інших хімічних речовин, що чинять негативний вплив на стан здоров'я як споживачів, так і виробників продовольства.
Економічний розвиток	Зниження родючості ґрунтів та погіршення стану природних ресурсів неодмінно супроводжується зменшенням врожайності та втратами для виробників продовольства. Отже, економічний розвиток селян та сільських громад залежать від дотримання права на чисте довкілля.
Соціальний розвиток	Реалізація беззаперечного права селян на здорове та безпечне середовище для себе та своїх сімей є формою соціальної відповідальності влади і самоврядування, суб'єктів господарювання у сільській місцевості, інших організацій, громадянського суспільства. Це право формує основи для соціального розвитку громад.
Громадянські права і свободи	Розуміння важливості права на чисте довкілля та його дотримання дозволяє уникнути конфліктів та сприяє спільному вирішенню спірних питань.
Культура	Сільські спільноти тісно пов'язані з природним середовищем і відчують глибокий зв'язок з природою. Забезпечення чистого довкілля та збереження природи мають важливу цінність для селян та інших мешканців, що може бути передано нащадкам як елемент культурної спадщини.

Участь держави у дотриманні права

Право на безпечне для життя і здоров'я довкілля закріплене у [статті 50 Конституції України, Розділі II «Права, свободи та обов'язки людини і громадянина»](#):

«Кожен має право на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди. Кожному гарантується право вільного доступу до інформації про стан довкілля, про якість харчових продуктів і предметів побуту, а також право на її поширення. Така інформація ніким не може бути засекречена»

На захист цього права в Україні нині спрямована законодавча база, інституційне середовище, міжнародна діяльність держави, тощо.

Законодавчу основу для реалізації права громадян в Україні становлять [Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища»](#), [Закон України «Про охорону земель»](#), [Закон України «Про відходи»](#) тощо.

Головними інституціями є [Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України](#), [Міністерство аграрної політики і продовольства України](#), [Державна служба України з надзвичайних ситуацій](#).

Міжнародна діяльність держави відображена у виконанні Україною зобов'язань щодо охорони довкілля, включаючи підписання різних міжнародних угод та конвенцій, таких як [Рамкова конвенція ООН про зміну клімату](#) та ін.

Державному контролю підлягають використання і охорона земель, надр, поверхневих і підземних вод, атмосферного повітря, лісів та іншої рослинності, тваринного світу, морського середовища та природних ресурсів територіальних вод, континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони України, природних територій та об'єктів, що підлягають особливій охороні, стан навколишнього природного середовища, а також дотримання заходів біологічної і генетичної безпеки щодо біологічних об'єктів навколишнього природного середовища при створенні, дослідженні та практичному використанні генетично модифікованих організмів у відкритій системі.

Незважаючи на те, що Уряд України здійснює кроки для забезпечення права на чисте довкілля, існують виклики, які потребують вирішення у найближчій перспективі. Йдеться про недостатній та неефективний контроль над забрудненнями, зокрема у сільському господарстві, недосконалість інфраструктури для утилізації відходів та виклики змін клімату, які вимагають посилення зусиль для досягнення сталого сільського розвитку та збереження навколишнього середовища.

Міжнародний досвід

28 липня 2022 року на Генеральній асамблеї ООН було прийнято [резолюцію про право людини на чисте, здорове та стале довкілля \(A/76/L.75\)](#). Резолюція дає потужний сигнал про підтримку цього права в усьому світі, яке вже визнано в 156 країнах²⁶. Вона підсумовує результати виконання зобов'язань країн у сфері екології, тривалої підтримки і співпраці національних установ, громадських організацій, корінних народів, дітей і молоді, а також представників бізнесу та всіх інших сторін²⁷.

Резолюція визнає право на чисте, здорове та стале довкілля одним із прав людини; зазначає, що це право пов'язане з іншими правами та існуючим міжнародним правом; підтверджує, що для сприяння його реалізації необхідне повне виконання багатосторонніх природоохоронних угод відповідно до принципів міжнародного екологічного права; закликає держави, міжнародні організації, підприємства та інші зацікавлені сторони запроваджувати політику, зміцнювати міжнародне співробітництво, розширювати діяльність з нарощування потенціалу і продовжувати обмін передовим досвідом з метою активізації зусиль щодо забезпечення чистого, здорового і стійкого довкілля для всіх²⁸.

26 What is the Right to a Healthy Environment. Information Note. URL: <https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2023-01/UNDP-UNEP-UNHCHR-What-is-the-Right-to-a-Healthy-Environment.pdf>

27 Joint statement of United Nations entities on the right to healthy environment. UNEP. 2021. URL: <https://www.unep.org/news-and-stories/statements/joint-statement-united-nations-entities-right-healthy-environment>

28 The Human Right to a Clean, Healthy and Sustainable Environment: Draft Resolution (A/76/L.75). UN. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/3982508?ln=en>

СТАТТЯ 19. ПРАВО НА НАСІННЯ

Селяни та інші люди, які працюють у сільській місцевості, мають право на насіння..., його контроль, захист, забезпечення доступності якісного насіння, підтримку традиційних методів вирощування сільськогосподарських культур...

i Про що ця стаття

Стаття «Право на насіння» наголошує на правах селян та інших людей, які працюють у сільській місцевості, пов'язаних з насінням, серед яких:

- право на збереження традиційних знань, що стосуються насіння для виробництва продовольства та ведення сільського господарства;
- право на справедливу участь в отриманні вигод від використання насіння і на активну участь у прийнятті рішень, пов'язаних з його збереженням і сталим використанням;
- право зберігати, використовувати, обмінювати і продавати насіння і посадковий матеріал, який селяни зберегли;
- право на контроль, захист і розвиток власного насіння;
- право вибору між власним насінням та іншими альтернативами для вирощування культур і видів, яким селяни надають перевагу.

Відповідальність за повагу та дотримання права на насіння лежить на урядах держав. Вони зобов'язані: а) вживати заходів для забезпечення доступу селян до насіння належної якості та кількості за доступними цінами та у найбільш сприятливі строки; б) надавати належну підтримку селянським насінневим системам і заохочувати використання насіння селян та агробіорізноманіття; в) враховувати потреби селян у сільськогосподарських дослідженнях і розробках, зважаючи на їх активну участь у визначенні пріоритетів досліджень; г) сприяти збільшенню інвестицій у дослідження сільськогосподарських культур і насіння, які відповідають потребам селянських спільнот.

Політика у сфері насінництва, захист сортів рослин, закони про інтелектуальну власність, схеми сертифікації та маркетинг повинні бути розроблені та впроваджені таким чином, щоб поважати та враховувати права, потреби та обставини селян та інших людей, які працюють у сільській місцевості.

Право на насіння — ключовий компонент сталого розвитку і збереження біорізноманіття у сільському господарстві. Це важлива сільськогосподарська концепція, яка надає селянам право вирощувати, обмінюватися та зберігати власне насіння. Суть цього права полягає в забезпеченні селянами контролю над власною продукцією і зменшенні їхньої залежності від зовнішніх джерел постачання насінневої продукції.

Найважливіший аспект права на насіння — це право селян вирощувати власне насіння. Селяни повинні мати можливість вибрати ті сорти і види культур, які вони хочуть вирощувати і збирати насіння з отриманого врожаю. Це важливо, оскільки дозволяє селянам ефективно забезпечувати себе та місцеве населення власною продукцією.

Другий аспект — це право на обмін насінням. Селяни можуть обмінюватися насінням з іншими людьми. Обмін сприяє розповсюдженню різноманітності традиційних сортів культур та розвитку місцевих продовольчих систем.

Третій аспект — право на зберігання та розмноження насіння. Селяни можуть зберігати насіння та використовувати його для подальшого вирощування без обмежень. Це дозволяє зберігати традицію вирощування сільськогосподарських культур найвищої якості.

Четвертий аспект — це вільний доступ селян до насіння без обмежень інтелектуальної власності. Особливої актуальності даний аспект набуває в умовах стрімкого розвитку аграрних систем індустріального типу, коли великі корпорації можуть привласнити певні сорти насіння і контролювати їхнє використання.

В залежності від законодавства та політики країн, право на насіння може по-різному трактуватись, але головна його мета полягає у підтримці прагнення селян до вирощування та збереження насіння для сталого та стійкого розвитку сільського господарства і села.

Чому це потрібно

Починаючи з 1950-х років, сільське господарство у світі почало розвиватись у напрямі індустріалізації та модернізації²⁹. Державні політики розвинених країн сприяли цим процесам, полегшуючи доступ аграрних виробників до засобів виробництва (мінеральних добрив, машин і механізмів, пестицидів, модифікованого насіння тощо). Нарощення аграрного виробництва особливо вимагало застосування більш продуктивного насіння, яке виводилось та модифіковувалось транснаціональними корпораціями. Поширилися однорідні високоврожайні сорти рослин, але менш адаптовані до конкретних місцевих умов. А запровадження норм та комерційних правил на рівні держав, які регулюють права інтелектуальної власності, позбавило селян контролю над селекцією насіння та можливості його власного виробництва.

Масове використання промислового насіння обмежує різноманіття сільськогосподарських культур і призводить до втрати цінних генетичних ресурсів. Це відбувається через застосування монокультур, в яких домінують комерційно привабливі сорти. Селекція промислового насіння призводить до втрати менш комерційно цінних генетичних ресурсів. Селяни та фермери втрачають контроль над власною насінневою базою та залежать від закуплених сортів сільськогосподарських культур.

29 The Right to Seeds: a Fundamental Right for Small Farmers! Coordination SUD. 2017. URL: <https://www.coordinationsud.org/wp-content/uploads/The-right-to-seeds-C2A-2017.pdf>

Україна не залишилась осторонь цієї проблеми. Сільське господарство України нині стоїть перед викликами, пов'язаними з залежністю від індустріальних підходів до сільсько-господарського виробництва та обмеженнями доступу до різноманітних сортів насіння. Це негативно впливає на стійкість агропродовольчої системи країни та господарювання малих виробників. Без державної допомоги у закупівлі посадкових матеріалів, фермерам надзвичайно важко забезпечити себе насінням високої якості.

Насіннева асоціація України: Аграрії готові відкласти закупівлю до останнього, очікуючи кращих пропозицій по ціні-якості. А багато рішень взагалі приймаються в останній момент. Також сільгоспвиробники шукають де залучити кошти й чекають на кредити. Тому спостерігається «в'ялість» на ринку насіння. Включення — холдингові структури, де плани й бюджети формуються завчасно³⁰.

Ще одним важливим аспектом сучасного насінництва, є стрімке поширення генетично-модифікованого насіння. В Україні, за різними оцінками, вже близько 10–12% ріпаку і кукурудзи, що вирощується попри державні обмеження, є генетично модифікованими та близько 50–60% сої³¹. Однією з основних проблем тут є ризик змішування ГМО-сортів рослин з традиційними сортами, що може виникати через розсіювання насіння вітром або перенесенням бджолами та іншими запилювачами. Це може призвести до втрати чистих сортів та зменшення доступу селян до традиційних насінневих матеріалів.

ГМО — це організми, які були змінені генетично, щоб «покращити» їхні властивості або надати нові. Головна ідея застосування ГМО у сільському господарстві полягає у створенні рослин, які були б більш врожайними, стійкими до шкідників, хвороб, а також спроможними рости в різних погодних умовах. Ця технологія викликає численні питання та суперечки, зокрема такі:

1. Недостатньо досліджений вплив ГМО продукції на здоров'я людини. Деякі дослідження показують суперечливі результати щодо безпеки ГМО-продукції.
2. Вирощування ГМО може впливати на навколишнє середовище, включаючи ризик перетікання генів до дикорослих видів, що може мати непередбачені наслідки для біорізноманіття та навколишнього середовища.
3. Використання ГМО-різновидів, стійких до шкідників, може сприяти розвитку резистентності у шкідників, що ускладнює контроль за ними та може призвести до появи більш агресивних особин.
4. Зосередження на кількох генетично-модифікованих сортах може призвести до зменшення різноманітності сортів рослин, та відповідно мати наслідки як для продовольчого забезпечення так і для довкілля.
5. Корпорації, які контролюють технологію ГМО та насіння, можуть здійснювати монополістичний вплив на ринку насіння, що може обмежити вибір фермерів і підвищити витрати. До того ж, вони можуть більш жорстко контролювати глобальний ринок насіння та продуктів харчування через ГМО технології, пропонуючи населенню задалегідь визначений продуктовий набір.

30 Фермери відтягують купівлю насіння до останнього. UkrAgroConsult. 2023. URL: <https://ukragroconsult.com/news/fermery-vidtyaguyut-kupivlyu-nasinnya-do-ostannogo/>

31 В Україні вирощують близько 10-12% генетично модифікованих ріпаку і кукурудзи. SuperAgronom.com. 2022. URL: <https://superagronom.com/news/16236-v-ukrayini-viroschuyut-blizko-10-12-genetichno-modifikovanih-ripaku-i-kukurudzi>

Нині селяни та малі фермери в Україні потерпають від впливу повномасштабної війни і обмежені в можливості зберігати й вирощувати насіння сільськогосподарських культур. Военні дії мають катастрофічний вплив на збереження генетичного матеріалу рослин і сільськогосподарську біорізноманітність. Відбувається знищення насінневих банків і інфраструктури.

Збройний конфлікт в Україні спричинив знищення єдиного в Україні та одного із найбільших у світі Банку генетичних ресурсів рослин, в сховищах якого зберігалось понад 160 тисяч сортів і гібридів сільськогосподарських рослин з усього світу. Масовані обстріли російської армії у Харкові призвели до повного знищення цього банку, який був важливим резервуаром генетичних ресурсів сільськогосподарських культур. Учені зберігали насіння у спеціальних сховищах при різних температурних умовах, щоб мати можливість відновити генофонд рослин у випадку природних катастроф. Це знищення мало серйозні наслідки, оскільки втратилися десятки тисяч сортів насінневого матеріалу, включаючи старовинні сорти, які вже не можна відновити. Важливо відзначити, що цей банк рослин навіть під час німецької окупації в Україні вдалося зберегти³².

Отже, право селян на насіння є важливою складовою суверенітету сільських громад, оскільки воно дозволяє зберігати контроль над ключовою складовою у сільському господарстві — насінням. Коли селяни та фермери мають можливість вибирати та обмінювати насіння відповідно до своїх потреб та умов, це підвищує їх незалежність від зовнішніх впливів, забезпечує стале виробництво продовольства та сприяє збереженню біорізноманіття.

Сфери впливу

Продовольча безпека

Право на насіння є ключовим елементом забезпечення продовольчої безпеки, гарантуючи можливість використовувати традиційне насіння для забезпечення постійного доступу до безпечної та поживної їжі, яка відповідає харчовим потребам та уподобанням людей.

Економічний розвиток

Право на насіння визнає важливість збереження традиційних і місцевих сортів рослин, які вирощувалися селянами впродовж багатьох поколінь з економічної точки зору, оскільки воно сприяє сталому розвитку сільського господарства. Забезпечення доступу до цих сортів дозволяє селянам та фермерам зберігати та повторно використовувати насіння. Концепція насінневого суверенітету підкреслює важливість права окремих осіб, громад та націй контролювати власні системи насінництва. З економічної точки зору, це може підтримувати місцевий розвиток та підприємництво в аграрному секторі. Громади та фермери, що мають контроль над

32 ЗС РФ знищили єдиний в Україні генетичний банк рослин. Національний фонд досліджень України. 2022. URL: <https://nrfu.org.ua/news/zs-rf-znyshhyly-yedynyj-v-ukrayini-genetychnyj-bank-roslyn/>

власними насінневими ресурсами, можуть пристосовувати сорти до конкретних кліматичних умов та ринкових вимог, що сприяє підвищенню ефективності та прибутковості сільського господарства.

Екологія

Збереження традиційного насіння сприяє підтримці традиційного різноманіття сільськогосподарських культур. Різні сорти рослин можуть мати різний рівень стійкості до шкідників, хвороб та кліматичних змін. Ця різноманітність може мати вирішальне значення для підтримання продуктивності сільського господарства в умовах невизначеностей.

Освіта

Забезпечення права на насіння передбачає підвищення обізнаності селян про збереження насіння та стале ведення сільського господарства. Це дає змогу усвідомлено здійснювати вибір насіння та методів його вирощування.

Культура

Традиційне насіння часто має культурне та історичне значення для громад. Визнання права селян на насіння може допомогти захистити традиційні знання і практики місцевих громад, пов'язані із його збереженням і вирощуванням.

Участь держави у дотриманні права

Інституційне та законодавче забезпечення права на насіння в Україні є ключовим для регулювання обігу, якості та безпеки насіння в сільському господарстві. Згідно з законодавством України, основними інституціями, що відповідають за цю сферу, є [Міністерство аграрної політики та продовольства України](#) та [Державна служба України з питань безпеки харчових продуктів та захисту споживачів](#).

Міністерство аграрної політики та продовольства відповідає за розробку та впровадження політики в сфері насінництва, а також за видачу ліцензій на виробництво та торгівлю насінням. Державна служба забезпечує контроль за якістю насіння та дотриманням вимог щодо безпеки для споживачів, а також здійснює сертифікацію насіння та проводить нагляд за виробництвом і обігом насіння в Україні.

Основними законами у галузі насінництва є [Закон України «Про насіння і садівний матеріал»](#). У ньому встановлено правила щодо обігу та використання насіння і посівного матеріалу в Україні. Закон визначає права та обов'язки суб'єктів ринку насіння, встановлює вимоги до якості насіння та процедури його сертифікації; [Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо приведення законодавства у сфері охорони прав на сорти рослин та насінництва і розсадництва у відповідність із положеннями законодавства Європейського Союзу»](#), метою якого є спрощення тих положень, які раніше ускладнювали процес експертизи нових сортів рослин та їхню державну реєстрацію, з метою швидкого введення їх в обіг і забезпечення доступу аграріїв до найновіших сортів. Також, цей закон спрямований на оптимізацію правового регулювання в галузі набуття прав на сорти, їх поширення та комерціалізацію.

Міжнародний досвід

У світі існують різні стратегії та підходи країн і регіонів до регулювання та захисту прав селян на насіння. Перш за все, цей досвід підтримує концепцію права селян на власне насіння, що сприяє збереженню біорізноманіття та забезпеченню селян та малих виробників власним насінням.

Окрім Декларації ООН про права селян та інших людей, які працюють у сільській місцевості, існує [Міжнародна угода про рослинні генетичні ресурси для харчової та сільськогосподарської продукції](#). Вона узгоджена з [Конвенцією про біологічне різноманіття](#) і покликана гарантувати продовольчу безпеку шляхом збереження, обміну та сталого використання світових генетичних ресурсів рослин для виробництва продовольства і ведення сільського господарства, справедливого і рівноправного розподілу вигод, пов'язаних з їх використанням, а також визнання прав фермерів³³. Також країни і регіони мають внутрішнє законодавче поле, спрямоване на захист прав селян на насіння і рослинні генетичні ресурси.

Нині відзначається активність міжнародних насінневих корпорацій. Деякі з них займають провідні позиції на світовому ринку і володіють значною частиною збуту насіння. Це неоднозначно впливає на доступ до різноманітних сортів насіння для селян, який може обмежуватися рядом чинників, таких як вартість насіння, залежність від імпортованого насіння, зменшення різноманіття культур та ін.

Активність насінневих корпорацій може включати стратегії злиття та поглинання, які сприяють їхній домінантності на ринку. Окрім того, деякі з цих корпорацій можуть розвивати генетично модифіковані сорти рослин, що викликає занепокоєння щодо екологічних та етичних аспектів використання такого насіння.

Контроль над сільськогосподарським насінням поступово зосереджується в руках обмеженої кількості транснаціональних корпорацій як у розвинених країнах Півночі, так і в країнах Півдня, де експорт сільськогосподарської продукції, такими країнами як Аргентина і Бразилія, має велике значення. Це призвело до залежності дрібних фермерів від обмеженої кількості компаній, що займаються насінництвом, через швидку індустріальну концентрацію цього ринку. Наприклад, у 1996 р. десять транснаціональних корпорацій контролювали лише 30% від загального обсягу захищеного насіння. Проте у 2013 р. чотири найбільших компанії вже мали контроль над 60% світового ринку захищеного насіння: Monsanto (США), DuPont (США), Syngenta (Швейцарія) та Limagrain (Франція)³⁴. У 2016 р. ця тенденція загострилася за рахунок злиттів і поглинань: Bayer купив Monsanto, Dow злились з DuPont, Syngenta увійшла у ChemChina. Ці об'єднання дозволять трьом новим гігантам контролювати понад 60% світового ринку захищеного насіння, а також хімічних засобів захисту для сільського господарства³⁵, що призводить до ще тіснішого зв'язку між виробництвом насіння та агрохімікатами.

33 International Treaty on Plant Genetic Resources for Food and Agriculture. FAO. URL: <https://www.fao.org/plant-treaty/en/>

34 The Right to Seed: a Fundamental Right for Small Farmers! Coordination SUD. URL: <https://www.coordinationsud.org/wp-content/uploads/The-right-to-seeds-C2A-2017.pdf>

35 Watchdogs Weigh up Pros and Cons of Seed Mergers. Financial Times. 2016. URL: <https://www.ft.com/content/4c5774a8-a69c-11e6-8898-79a99e2a4de6>

На міжнародному рівні важливо утримувати баланс інтересів корпорацій і селянства. Право селян на насіння у глобальному вимірі має беззаперечний вплив на продовольчу безпеку, життєдіяльність селян, збереження біорізноманіття, а відтак, воно повинно бути головним при визначенні стратегій сталого розвитку, орієнтованих на збереження біорізноманіття та забезпечення умов життєдіяльності для наступних поколінь.

СТАТТЯ 20. ПРАВО НА БІОРІЗНОМАНІТТЯ

Стаття 20 покликана сприяти сталому сільському розвитку і захисту біологічного різноманіття, враховуючи при цьому права і знання селян та інших людей, які працюють у сільській місцевості...

i Про що ця стаття

У статті про право на біологічне різноманіття йдеться про важливість участі держав в упередженні виснаження біорізноманіття та його збереження. Наголошується на необхідності захисту традиційних знань та практик, пов'язаних з сільським господарством, і запобігання ризикам, що можуть виникати внаслідок зміни/модифікації живих організмів. В цілому, стаття обґрунтовує право селян на біологічне різноманіття, спрямоване на підтримку сталого сільського господарства, збереження генофонду рослин і тварин, та забезпечення участі селян в прийнятті рішень, які стосуються їхньої діяльності і впливають на навколишнє середовище.

Селяни відіграють ключову роль у збереженні різноманіття традиційних сортів рослин і порід тварин, які пристосовані до місцевих умов, краще адаптуються до змін клімату та становлять основу продовольчого забезпечення країни. Право селян та інших людей, які працюють у сільській місцевості на біорізноманіття визначає їхню можливість доступу до безлічі традиційних сортів і порід, що дозволяє впроваджувати екологічно стійкі методи ведення господарства, сприяючи тим самим збереженню ґрунтів, водних ресурсів та біотичної різноманітності в сільській місцевості. Дотримання цього права дозволяє селянам захищати власні інтереси щодо ведення сталого сільського господарства та забезпечення сталого розвитку сільських територій. Отже, право на біологічне різноманіття виступає не лише як основа для збереження природних ресурсів, традиційних знань і культурної спадщини, але також визначає умови для створення стійких агроecosystem. Воно сприяє покращенню якості життя селян, а також забезпечує збереження біологічного різноманіття, яке є фундаментальною складовою здоров'я планети та джерелом життя для майбутніх поколінь.

? Чому це потрібно

Україна — одна з провідних аграрних країн світу, тому стале господарювання тут критично важливе для збереження біологічного різноманіття та розвитку сільськогосподарської галузі загалом.

Сільське господарство є ключовим сектором української економіки, який відіграє головну роль у продовольчому забезпеченні населення країни та світу. Селяни та малі фермери забезпечують потреби у продукції місцевого виробництва, зокрема овочах відкритого ґрунту, картоплі, зелені, м'ясо-молочних продуктах тощо³⁶. Покладаючись на власні знання та працю, вони господарюють на власній землі і переважно дотримуються сталих методів господарювання. Міжнародний попит на сировинну аграрну продукцію задовольняється великими сільськогосподарськими підприємствами. Україна займає перші місця серед країн світу по експорту пшениці та соняшникової олії.

За даними Держстату України і Міністерства екології та природних ресурсів, частка сільськогосподарських угідь в Україні становить близько 68.5% від загальної території країни, з яких понад 50% використовувалось сільськогосподарськими підприємствами³⁷, решта — господарствами населення. У структурі посівних площ сільгосп підприємств в довоєнний період на зернові і зернобобові культури припадало 58%, технічні — 39%; господарств населення — на зернові і зернобобові — 50%, овочеві — 21%, технічні — 16%, кормові культури — 13%.

Багато сільськогосподарських підприємств в Україні спеціалізуються на вирощуванні обмеженої кількості культур, таких як пшениця, насіння соняшника або кукурудза, які зазвичай представлені гібридними або модифікованими сортами рослин з найвищими показниками врожайності. Відомо, що така практика веде до втрати біорізноманіття, оскільки монокультура створює однорідні агроландшафти та обмежує поширення різноманітних видів рослин і тварин, сприяє розмноженню шкідників та хвороб, наслідком чого є використання великих обсягів хімічних добрив та пестицидів.

Розорювання земель, особливо при неконтрольованому та нераціональному використанні важкої агротехніки та обробних процесів, руйнує природне середовище. Відбувається втрата місць існування різноманіття рослин і тварин, що супроводжується зменшенням популяцій видів та навіть їх вимиранням. Знищуються ґрунтові мікроорганізми, які важливі для родючості ґрунту та його здоров'я. Збереження біорізноманіття та зменшення негативного впливу розорювання земель та монокультури можливе при сталому господарюванні, яке використовує агроекологічні методи та стимулює вирощування різноманіття культур.

На втрату біорізноманіття, окрім згаданого, впливає ряд інших факторів, таких як зміна клімату, забруднення довкілля, вирубування лісів, вилов риби тощо. Для України нині одним з серйозних викликів стала військова агресія російської федерації.

36 Малі виробники поставляють значну частину продовольства для населення: картопля — 99%, овочі — 89%, молоко — 78%, яловичина та телятина — 74%, свинина — 35%, курятина — 17% (Сільське господарство України, 2021 р. Стат.зб. К.: Держстат. 2022. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2022/zb/09/sg_21_pdf.zip)

37 Станом на 2021 рік в Україні господарювало 39301 сільськогосподарських підприємств, що мали сільськогосподарські угіддя, у тому числі 26629 фермерських господарств, з яких у близько 21 тис. господарств розмір землекористування не перевищував 100 га (Сільське господарство України, 2021 р. Стат.зб. К.: Держстат. 2022. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2022/zb/09/sg_21_pdf.zip)

Війна серйозно порушила екологічний баланс і призвела до вбивства мільйонів сільськогосподарських тварин, знищення посівів сільськогосподарських культур, руйнування дикої природи, забруднення природних ресурсів. Воєнні дії не просто стають причиною загибелі живих організмів, а й руйнують природні екосистеми.

Згідно з різними експертними оцінками, від 20 до 30% території України вже зачеплено війною — це мінування, лісові пожежі внаслідок загорянь після обстрілів, різного роду забруднення тощо³⁸.

Воєнні дії характеризуються масштабним впливом на окремі території, зокрема знищення лісів та лісопосадок, ландшафтів, водних екосистем та інших природних середовищ; руйнування інфраструктури, включаючи хімічні заводи, металургійні комбінати, склади з небезпечними речовинами та інші критичні об'єкти інфраструктури; обезлюднення населених пунктів та ін. Все це призвело до втрати місць існування рослин і тварин, забруднення ґрунту, водних джерел та повітря.

Сфери впливу

Економічний розвиток

Біологічне різноманіття у сільському господарстві відіграє надзвичайно важливу роль для національної економіки та сталого розвитку сільських територій. Співіснування організмів сприяє стійкості до шкідників і хвороб, а також підтримує родючість ґрунтів, що є основою для врожайності та продуктивності сільського господарства. Біорізноманіття підтримує функціонування екосистем, задіяних у сільському господарстві, забезпечуючи запилення культур, очищення води та пригнічення шкідників.

Екологія

Чим більше різних видів живих організмів існує в природі, тим стійкіші природні екосистеми до зовнішнього впливу. Ліси, водні басейни та інші природні середовища важливі для збалансованого функціонування планети та забезпечення стабільності клімату.

Продовольча безпека

Можливість виробляти продовольство на місцях в достатній кількості пов'язано зі станом довкілля. Використовуючи екологічно обумовлені методи виробництва, селяни та малі фермери не лише задовольняють місцевий попит у продовольстві, а й підтримують різноманіття в природі. Біорізноманіття також покращує раціон харчування населення, забезпечуючи його здоровою та поживною їжею. Це впливає на рівень споживання продовольства та допомагає запобігати неповноцінному харчуванню.

38 Як бойові дії впливають на екосистеми, та чи зможе природа відновитися самостійно. WWF-Україна. 2022. URL: <https://wwf.ua/?7828466/war-and-nature-wwf-shotam>

Здоров'я

Від сфери вирощування лікарської рослинної сировини для медичних потреб залежить лікування ряду захворювань. Виробництво лікарських засобів тут обумовлюється чистотою довкілля та наявністю різноманіття видів рослин.

Культура

Традиції, обряди, релігійні практики та мистецтво тісно пов'язані із біорізноманіттям. Природа та її складові, такі як рослини, тварини, ландшафти та екосистеми, завжди були невід'ємною частиною життя людей і впливали на їхній спосіб життя. Селяни передають наступним поколінням традиційні знання і практики з сільсько-господарської діяльності та використання природних ресурсів, які сприяють збереженню навколишнього середовища.

Участь держави у дотриманні права

Право громадян на біорізноманіття в Україні визнається та захищається Конституцією України, рядом законів України та іншими нормативно-правовими актами, а також Конвенцією ООН про біологічне різноманіття.

Стаття 50 [Конституції України](#) забезпечує право кожного громадянина на здорове довкілля і сприяє збереженню природи, біорізноманіття та культурного спадку.

[Закон України «Про тваринний світ»](#) встановлює норми щодо охорони тварин та їхнього середовища існування.

[Закон України «Про рослинний світ»](#) регулює відносини в галузі охорони та використання рослинного світу, зокрема заходи щодо збереження біорізноманіття рослин.

[Закон України «Про природно-заповідний фонд України»](#) визначає правовий статус заповідників та природно-заповідних територій, які зберігають природні комплекси та біорізноманіття.

[Національна стратегія екологічної політики України до 2030 року](#) визначає пріоритети щодо збереження біорізноманіття та раціонального використання природних ресурсів.

[Конвенція ООН про біологічне різноманіття](#), підписана і ратифікована Україною, визначає ряд важливих заходів та зобов'язань щодо збереження біорізноманіття та сталого використання біологічних ресурсів.

Інституційне забезпечення включає різні органи та механізми, які визначають політику, законодавство та заходи, спрямовані на збереження та відновлення біорізноманіття. Серед таких інституцій в Україні є [Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України](#), [Державна служба з питань безпеки харчових продуктів та захисту споживачів України](#), [Державне агентство лісових ресурсів України](#) та ін.

Міжнародний досвід

Питання захисту та збереження біорізноманіття знаходять відображення у діяльності ряду світових організацій, зокрема: [Організації Об'єднаних Націй](#), [Всесвітньої організації охорони природи](#), [Міжнародного союзу з охорони природи](#), [Світового банку](#) та ін.

Основним міжнародним документом у сфері біорізноманіття є «[Конвенція ООН про збереження біологічного різноманіття](#)». Це основний глобальний договір, що вирішує питання, пов'язані зі збереженням біорізноманіття, сталим використанням біологічних ресурсів та справедливим розподілом вигод, отриманих від використання генетичних ресурсів. Вона була прийнята під час Саміту Землі в Ріо-де-Жанейро, Бразилія, в 1992 році і набула чинності 29 грудня 1993 року.

Правила для доступу до генетичних ресурсів та справедливого та рівноправного обміну вигод від їх використання регулюється [Нагойським Протоколом](#) до Конвенції ООН про біологічне різноманіття, який також був ратифікований в Україні.

Міжнародний досвід показує, що спільні зусилля та співпраця країн і організацій є ключем до збереження біорізноманіття та забезпечення сталого використання природних ресурсів для майбутніх поколінь.

СТАТТЯ 21. ПРАВО НА ВОДУ ТА САНІТАРІЮ

Селяни та інші люди, які працюють у сільській місцевості, мають право на безпечну і чисту питну воду та санітарні послуги, які є необхідними для повноцінного життя, забезпечення всіх прав людини та дотримання людської гідності...

i Про що ця стаття

Вода є обмеженим природним ресурсом, який має фундаментальне значення для реалізації багатьох прав громадян. Протягом тривалого часу право на воду та санітарію не визнавалось в якості окремого права людини і розглядалось здебільшого як частина права на гідне життя, однак воно знайшло відображення у деяких нормативно-правових актах. Так, у [Зауваженні загального порядку № 15 «Право на воду»](#) наводиться наступне його тлумачення: «Право людини на воду надає кожному право на достатню, безпечну, прийнятну, фізично доступну та недорогу воду для особистих та побутових потреб. Достатня кількість безпечної води необхідна для запобігання смерті від зневоднення, для зменшення ризику виникнення відповідних захворювань, а також для забезпечення споживання, приготування їжі, особистих та побутових гігієнічних потреб» (критичні показники забезпечення водою становлять: джерело води знаходиться на відстані понад 1000 м від будинку, час збору перевищує 30 хв, обсяг питної води складає менше 5,3 л / люд. / день)³⁹.

З метою створення належних умов для реалізації права селян та інших людей, які працюють в сільській місцевості, на воду та санітарію Декларацією передбачається:

- забезпечення доступу до води у традиційних і громадських системах управління водними ресурсами, вжиття заходів з метою гарантування доступності води для особистих, побутових та виробничих потреб, покращення санітарно-гігієнічних послуг; сприяння впровадженню належних і доступних технологій, зокрема технологій зрощення, повторного використання очищених стічних вод, а також збору та зберігання води;
- охорона та відновлення пов'язаних з водою екосистем (гори, ліси, водно-болотні угіддя, річки, водоносні горизонти та озера) від надмірного використання та забруднення шкідливими речовинами;

39 Domestic water quantity, service level and health. URL: <https://iris.who.int/bitstream/handle/10665/338044/9789240015241-eng.pdf?sequence=1>

- забезпечення у пріоритетному порядку водопостачання для задоволення потреб людини перед іншими видами використання, сприяння збереженню, відновленню та сталому використанню води.

? Чому це потрібно

Результати проведених ЮНІСЕФ досліджень свідчать, що нині понад 1,4 млрд осіб, у тому числі 450 млн дітей, проживають у регіонах з високою або надзвичайно високою вразливістю щодо водних ресурсів. Це означає, що кожна п'ята дитина у світі обмежена в доступі до води для задоволення власних щоденних потреб⁴⁰. Кілька мільярдів осіб не мають доступу до адекватних санітарних умов, що є основною причиною забруднення води та виникнення відповідних захворювань: матеріали звітів експертної групи ООН доводять, що від вживання неякісної води щороку помирає приблизно стільки ж людей, скільки й через злочини, пов'язані з насильством. Щорічно ця проблема забирає життя близько 1,8 мільйона дітей віком до 5 років⁴¹.

Вітчизняні гідрологи та гідрогеологи стверджують, що Україна відноситься до регіону недостатнього водозабезпечення: коли населення країни становило 52 млн осіб, на одну людину припадало близько 1000 м³ води / рік, в той час як оцінки ООН свідчать, що достатньо водозабезпеченими вважаються держави, де цей показник сягає 3000–5000 і більше м³ води / рік⁴². Причинами цього виступають кліматичні зміни, ерозійні процеси, надмірна розорюваність та меліорація земель, висока водоемність промислового і сільськогосподарського виробництва, хаотичне розміщення відходів тощо.

Надзвичайно складна ситуація із водозабезпеченням сформувалась у сільській місцевості:

за даними Міністерства економіки України централізоване водопостачання нині охоплює понад 99% міст та 30% сіл, жителі щонайменше 824-х сіл, селищ та малих міст, переважно на півдні України, використовують привозну питну воду⁴³. Чотири п'ятих проблемних поселень розташовані у Дніпропетровській, Запорізькій, Миколаївській та Одеській областях.

Актуальною залишається проблема якості води: результати дослідження «Безпека людини: оцінка та очікування мешканців чотирьох областей України», проведеного фондом Генріха Бьоля, свідчать, що майже 60% респондентів виділили забруднення води як найбільшу загрозу для безпеки локальних громад⁴⁴.

40 Кожна п'ята дитина у світі відчуває нестачу води для задоволення повсякденних потреб. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/press-releases/world-water-day-2021>

41 Забруднення води: наслідки та актуальність проблеми. URL: <https://coagulant.com.ua/zabrudnennya-vodi-naslidki-ta-aktualnist-problemi/>

42 Без води ані туди, ані сюди. URL: <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/bez-vodi-ani-tudi-ani-syudi-12-2021/>

43 Коли воду отримують, топлячи лід та сніг... URL: <https://decentralization.gov.ua/news/13112>

44 Безпека людини: оцінка та очікування мешканців та мешканок чотирьох областей України. URL: <https://ua.boell.org/uk/2020/11/16/bezpeka-lyudini-ocinka-ta-ochikuvannya-meshkanciv-ta-meshkanok-chotirokh-oblastey>

Становище значно погіршилось внаслідок широкомасштабного вторгнення РФ на територію України. За попередніми оцінками Світового Банку, Україна зазнала збитків водогосподарського сектору та санітарії на 1,3 млрд. дол США, з яких 6,8 млрд. дол США завдано безпосередньо інфраструктурі водопостачання: знищено або частково зруйновано 24 очисних споруди, 38 водонасосних станцій, понад 800 км водопровідних мереж, 240 км каналізаційних мереж, 24 свердловини, 5 лабораторій та 32 водонапірні вежі⁴⁵. Суттєвого деструктивного впливу завдав підриг Каховської ГЕС, що призвело до втрати багатьох нерестилищ, загибелі іхтіофауни та амфібій, знищення екосистем мілководних заток та плавнів. Відновлення таких екосистем може тривати десятки років. Крім того, під загрозу було поставлене водопостачання прибережних громад. В деяких районах Херсонської області зникла вода в криницях, у Нововоронцовській громаді — в свердловині, яка жила селище після деокупації. Влітку фермерські та приватні господарства посушливих південних районів суттєво залежать від систем зрошення, відтак брак води загрожуватиме їх продовольчій безпеці⁴⁶.

Російська агресія призвела до масштабного забруднення водойм не лише у громадах, що безпосередньо були зоною бойових дій чи близькі до лінії фронту, а й по всій території України, що зазнавала масованих ракетних ударів: потрапляння шкідливих речовин, що утворилися внаслідок техногенних аварій, у водойми з поверхневим стоком; розливи нафтопродуктів від знищеної техніки; безпосереднє забруднення залишками боєприпасів та ракетним паливом. Так, 4 квітня 2022 р. під час російської ракетної атаки на Тернопільщину уламки ракети, збитої силами ППО, пошкодили резервуари з мінеральними добривами в Кременецькому районі, внаслідок чого сталося забруднення р. Іква. За результатами відбору проб Держекоінспекцією поліського округу, в осередку забруднення було зафіксоване перевищення ГДК по амонію в 163 рази, нітратах — в 47,9 разів, нітритах — в 7 разів, залізу — в 7 разів.

Джерело: Результати лабораторних досліджень р. Іква. URL: <https://polissyareq.dei.gov.ua/post/1071>

Сфери впливу

Економічний розвиток

Забезпечення селян чистою водою та санітарними послугами дозволяє активізувати розвиток сільських громад, стимулювати сільську економіку, підприємницьку діяльність аграрного та позааграрного характеру, посилити привабливість проживання та працевлаштування у сільській місцевості.

Соціальна відповідальність

Реалізація фундаментального права селян на воду та санітарію є формою соціальної відповідальності держави, органів місцевого самоврядування, суб'єктів господарювання у сільській місцевості та громадянського суспільства.

45 Звіт щодо виконання Цілі сталого розвитку ЦСР 6 в Україні («Чиста вода та санітарія»). URL: https://uncg.org.ua/wp-content/uploads/2023/07/6_ukraine_ukr.pdf

46 Огляд року війни для водних ресурсів України. URL: <http://epl.org.ua/announces/oglyad-roku-vijny-dlya-vodnyh-resursiv-ukrayiny/>

Продовольча безпека	Відсутність чистої води у достатній кількості зумовлює зниження обсягів виробництва сільськогосподарської продукції та погіршення її якісних характеристик, що практично унеможливорює реалізацію фундаментального права селян на достатнє харчування та істотно ускладнює дотримання інших прав.
Уникнення конфліктів	Розуміння важливості дотримання права на воду та санітарію сприятиме створенню необхідних умов для активного розвитку спільнот, якісному забезпеченню потреб населення та усуненню передумов для виникнення конфліктів.
Якість життя	Реалізація права селян на воду та санітарію дозволяє забезпечити активний фізичний і духовний розвиток особистості, гідне життя у сільській місцевості, досягнення пріоритетних цілей розвитку суспільства загалом.
Здоров'я	Порушення права селян на воду та санітарію зумовлює істотне зниження якості їх життя, погіршення загального стану здоров'я населення, збільшення частоти спалахів захворювань, викликаних забрудненням водних ресурсів, посилення негативного антропогенного впливу на навколишнє природне середовище, зниження рівня соціо-економічного розвитку громад.

Участь держави у дотриманні права

Нормативно-правове середовище регулювання відносин у сфері водокористування забезпечують:

- [Водний кодекс України](#), який регулює правові відносини з метою забезпечення збереження, науково обґрунтованого, раціонального використання вод для потреб населення і галузей економіки, відтворення водних ресурсів, охорони вод від забруднення, засмічення та вичерпання, запобігання шкідливим діям вод та ліквідації їх наслідків, поліпшення стану водних об'єктів, а також охорони прав підприємств, установ, організацій і громадян на водокористування;
- [Закон України «Про питну воду та питне водопостачання»](#), який визначає правові, економічні та організаційні засади функціонування системи питного водопостачання, спрямовані на гарантоване забезпечення населення якісною та безпечною для здоров'я людини питною водою;
- [Водна стратегія України на період до 2050 року](#), яка визначає основні засади державної політики у галузі використання і охорони вод та відтворення водних ресурсів.

Міжнародний досвід

Усвідомлення необхідності дотримання права на воду та санітарію знайшло своє відображення у низці міжнародних документів: Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (1979 р.), Конвенції про права дитини (1989 р.), Конвенції про права інвалідів (2006 р.) тощо.

Досвід селян Угорщини з використання очищених стічних вод

Апархант — невелике сільське поселення (1 200 жителів) у пагорбній і негусто населеній місцевості південно-західної частини Угорщини. Майже всі будинки в ньому підключені до системи постачання питної води, що обслуговується місцевим муніципалітетом. Селяни використовують прості рішення санітарії (септики або вигреби). Раніше заражені відходи транспортувались на очисні споруди, розташовані неподалік (15 км), на сміттєзвалище, або скидалися просто у струмки. Така практика спричинила значну шкоду довкіллю: вміст азоту у глибоких ґрунтових водах (200 м), що використовувались для питних потреб, істотно підвищився; у розташованих поблизу рибних ставках вимерла риба. Ситуація, що склалась, вимагала негайного втручання органів місцевої влади з метою покращання стану здоров'я населення та збереження навколишнього природного середовища.

Результати варіативного аналізу дозволили дійти висновку, що оптимальним в цьому випадку є впровадження типового проекту тополиного лісу, який зрошується стічними водами (туалетними та побутовими). Першим компонентом такої системи виступає резервуар / водойма — відстійник, який слугує своєрідним буфером води і місцем видалення великих решток. Далі вода самопливом стікає у канали між рядами дерев. Стічні води є важливим ресурсом для росту рослин, позаяк вони переважно збалансовані по воді, поживних та органічних речовинах, що стимулює їх швидкий ріст. Легкий ґрунт сприятливий для вирощування тополі, на важких ґрунтах краще росте верба. Згідно з останніми дослідженнями угорських спеціалістів швидко ростуча верба може поглинати 600–1000 кг N/га/рік, вдвічі більше, ніж тополя. За умов великих навантажень рослини використовують тільки частину азоту, решта потрапляє у повітря та ґрунтові води.

Вирощеними таким чином деревами селяни послуговуються для опалення помешкань (після першого року вирощування можна отримати 8–10 т/га/рік сухої деревини, після 3–4 років — 20–40 т/га/рік). Затверділі (зневоднені, висушені) осади транспортуються до місця компостування і згодом вносяться в ґрунт. Очерет і трава використовуються для відгодівлі тварин. Досвід плантації тополі в Апарханті демонструє практичне і доступне рішення задля збереження довкілля, розвитку економіки, боротьби з безробіттям та підвищення обізнаності громадян у сфері екології.

Джерело: Стійка санітарія в центральній та східній Європі — відповідаючи потребам малих та середніх населених пунктів. URL: https://www.gwp.org/globalassets/global/gwp-cee_files/regional/sustainable-sanitation-ua.pdf

СТАТТЯ 22. ПРАВО НА СОЦІАЛЬНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Селяни та інші люди, які працюють у сільській місцевості, мають право на соціальне забезпечення, у тому числі соціальне страхування.

i Про що ця стаття

Право на соціальне забезпечення — це сукупність правових норм, що регулює суспільні відносини з приводу розподілу частини валового внутрішнього продукту шляхом надання населенню компетентними органами в порядку соціального страхування і соціального забезпечення грошових виплат, медичної та лікарської допомоги, соціальних послуг / пільг за нормами і в порядку, визначеному діючим законодавством, а також відносини з реалізації, захисту та відновлення цього права⁴⁷. Соціальне забезпечення має перерозподільчий характер, і тому відіграє важливу роль у зменшенні гостроти проявів бідності, запобіганні соціальній ізоляції та сприянні соціальній інклюзії усіх верств населення. Зобов'язання щодо дотримання цього права реалізуються на національному та міжнародному рівні. Так, [Міжнародний пакт про економічні, соціальні й культурні права](#) покладає на держави-учасниці обов'язок визнати вагому роль міжнародного співробітництва та вживати спільних й індивідуальних зусиль для досягнення повної реалізації закріплених у ньому прав, в тому числі і права на соціальне забезпечення. У [Загальному коментарі № 19 до цього права](#) наведені ознаки, які повинна мати державна система соціального забезпечення:

- **відповідність** (система соціального забезпечення повинна відповідати національному законодавству, а органи державної влади — нести відповідальність за її ефективне адміністрування);
- **ризики** (ризики та непередбачувані обставини, на зменшення впливу яких орієнтована система соціального забезпечення — інвалідність, тимчасова втрата працездатності, старість, безробіття, втрата доходу, годувальника, необхідність підтримки багатодітних родин, дітей-сиріт та ін.);
- **адекватність** (надання державної допомоги повинно бути адекватним за розміром і тривалістю з метою створення сприятливих умов для реалізації фундаментальних прав громадян. Має бути забезпечений тісний зв'язок між розміром оплати праці, внесками до системи соціального забезпечення та допомогою, виділеною державою);

- **доступність** (соціально уразливі верстви населення повинні бути охоплені системою соціального забезпечення; вимоги до реципієнтів допомоги мають бути обґрунтованими, пропорційними і прозорими; сплата внесків не повинна ставати перешкодою для реалізації інших прав; бенефіціари програм соціального забезпечення повинні мати доступ до служб соціального захисту та можливість брати участь в управлінні системою загалом).

З метою створення належних умов для реалізації права селян та інших людей, які працюють в сільській місцевості, на соціальне забезпечення, а також підвищення рівня їх матеріального добробуту Декларація передбачає встановлення та підтримку державами мінімального рівня соціального захисту громадян, в тому числі визначення базових соціальних гарантій, які повинні щонайменше забезпечити доступ населення протягом життя до основних видів медичного обслуговування та отримання доходів, які дадуть змогу придбавати товари і послуги, визначені в якості необхідних на національному рівні.

? Чому це потрібно

Результати досліджень, проведених представниками Комітету з економічних, соціальних і культурних прав, свідчать, що нині близько 80% населення світу позбавлене доступу до формального соціального забезпечення, серед них 20% перебувають в умовах крайньої бідності⁴⁸. З усіх категорій населення селяни найбільш сприйнятливі до ризиків виникнення складних життєвих обставин через істотну залежність рівня їх доходів від неконтрольованих зовнішніх чинників (зміна погодних умов, коливання цін на сільськогосподарську продукцію, та фактори її виробництва, ін.), високу частоту заподіяння шкоди здоров'ю (активне застосування ручної праці, використання токсичних хімічних препаратів тощо), територіальну розосередженість та обмеженість у доступі до соціальних і адміністративних послуг, періодичне долучення до виробничих процесів в інших регіонах та на території інших країн, недостатню фінансову грамотність тощо.

Через відсутність місць прикладання праці за місцем проживання, високий рівень безробіття та поступове зниження рівня матеріального добробуту селяни долучаються до роботи в ОСГ, яке виступає ключовим джерелом життєзабезпечення та основною сферою самозайнятості, особливо жінок. В той же час члени особистих селянських господарств здебільшого опиняються поза системою соціального забезпечення населення, позаяк вони не зареєстровані як зайняті особи, а умови їх участі у загальнообов'язковому державному соціальному та пенсійному страхуванні фінансово неприйнятні для більшості з них. Крім того, вони практично повністю позбавляються багатьох соціальних прав, передбачених Конституцією України і Кодексом законів про працю України. Це значною мірою обумовлює потребу сільського населення у соціальній допомозі держави: 65,9% домогосподарств у сільській місцевості мають підстави для отримання такої допомоги, а лівова її частка припадає на житлові субсидії.

48 Social Security for All: Investing in Global and Economic Development. A Consultation. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=933612

Сфери впливу

Соціальний розвиток

Дотримання права на соціальне забезпечення дає селянам та іншим людям, які працюють в сільській місцевості, внутрішнє відчуття захищеності, впевненості у підтримці держави у разі настання різних життєвих обставин, як-от: [хвороба](#), [інвалідність](#), [старість](#), [втрата годувальника](#), [безробіття](#), нещасний випадок на виробництві та ін. Реалізація цього права є формою соціальної відповідальності держави, органів місцевого самоврядування, суб'єктів господарювання та громадянського суспільства.

Якість життя

Порушення права на соціальне забезпечення селян знижує рівень їх матеріального добробуту, обмежує доступ до закладів освіти, культури, охорони здоров'я, знижує рівень задоволення основних потреб, унеможлиблює забезпечення якісного фізичного і духовного розвитку особистості, що поступово призводить до деградації спільнот і знелюднення сільської місцевості.

Продовольча безпека

Дотримання права на соціальне забезпечення істотно впливає на достатність харчування селян, позаяк розмір мінімальної заробітної плати та допомоги із соціального забезпечення встановлюється з урахуванням ринкової вартості основного продовольчого кошика.

Уникнення конфліктів

Розуміння важливості дотримання права на соціальне забезпечення сприяє створенню необхідних умов для активного розвитку громад та усуненню підстав для виникнення локальних конфліктів.

Участь держави у дотриманні права

В Україні соціальне забезпечення селян та інших людей, які працюють в сільській місцевості, підпадає під загальнодержавну систему законодавчих та підзаконних актів, серед яких:

- [Конституція України](#), стаття 46, яка захищає право на соціальний захист громадян, що охоплює право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом. Це право гарантується загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням за рахунок страхових внесків громадян, підприємств, установ і організацій, а також бюджетних та інших джерел соціального забезпечення; створенням мережі державних, комунальних, приватних закладів для догляду за непрацездатними. Пенсії, інші види соціальних виплат та допомоги, що є основним джерелом існування, мають забезпечувати рівень життя, не нижчий від прожиткового мінімуму, встановленого законом.

- [Закон України «Про прожитковий мінімум»](#), який закладає правову основу для його затвердження та врахування при реалізації державою конституційної гарантії громадян на достатній життєвий рівень;
- [Закон України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії»](#), який визначає правові засади формування та застосування державних соціальних стандартів і нормативів, спрямованих на реалізацію закріплених [Конституцією України](#) та законами України основних соціальних гарантій;
- [Закон України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування»](#), який визначає правові, фінансові і організаційні засади загальнообов'язкового державного соціального страхування та гарантії працюючим громадянам щодо їх соціального захисту;
- [Закон України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування»](#), який визначає принципи, засади і механізми функціонування системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, перерахунку і виплати пенсій, надання соціальних послуг з коштів Пенсійного фонду та ін.;
- низка нормативно-правових актів, спрямованих на соціальний захист ветеранів праці та інших громадян похилого віку, учасників ліквідації аварії на ЧАЕС, дітей війни, сімей з дітьми та малозабезпечених сімей тощо.

Вживались певні заходи, спрямовані на захист саме сільського населення, як-от:

- прийнятий [Указ Президента України «Про додаткові заходи щодо соціального захисту селян-власників земельних ділянок та земельних часток \(паїв\)»](#), який запровадив плату за оренду земельних ділянок сільськогосподарського призначення, земельних часток (паїв) у розмірі не менше 3% визначеної відповідно до законодавства вартості земельної ділянки, земельної частки (паю) та поступового збільшення цієї плати залежно від результатів господарської діяльності та фінансово-економічного стану орендаря;
- внесені зміни у підходи до призначення субсидій на житлово-комунальні послуги непрацюючим громадянам працездатного віку. Так, в обласних центрах і містах обласного значення така субсидія може призначатися за умови, що сім'я перебуває у складних життєвих обставинах або працездатні члени сім'ї сплачували ЄСВ не менш як за два місяці перед місяцем звернення. Селяни, натомість, мають право отримувати субсидію, якщо сім'я перебуває у складних життєвих обставинах, а її працездатні члени не перебували за кордоном понад 60 днів⁴⁹;
- внесені [зміни до Закону України «Про державну підтримку сільського господарства України»](#) у частині надання сімейним фермерським господарствам, зареєстрованим платниками єдиного податку четвертої групи відповідно до [глави 1](#) розділу XIV Податкового кодексу України, додаткової фінансової підтримки через механізм доплати на користь застрахованих осіб — членів / голови сімейного фермерського господарства

49 Субсидії має отримувати людина, яка не може знайти роботу — Мінсоцполітики / Укрінформ. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubricsociety/2471605-u-revi-skazali-hto-mae-pravo-na-subsidiu.html>

єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування у сумі від 0,9 до 0,1 мінімального страхового внеску залежно від тривалості виробничої діяльності, яка провадиться фермерським господарством та ін.

Широкомасштабне вторгнення РФ на територію України суттєво погіршило становище сільського населення. Кількість дрібних виробників сільськогосподарської продукції знизилась майже на 8%. Серед ключових факторів, що призвели до скорочення масштабів їх діяльності — тимчасове призупинення виробничих процесів, втрата контролю над землями сільськогосподарського призначення, смерть власників та продаж землі, що були спричинені / пов'язані з ескалацією війни. Загальна сума збитків і втрат невеликих сільськогосподарських підприємств (площею до 250 га) оцінюється в \$ 3,85 млрд. Значний деструктивний вплив на виробництво продукції справило порушення ланцюжків збуту: [за результатами проведеного ФАО опитування](#) в середньому 9% респондентів відзначали припинення діяльності торговельних посередників або зменшення обсягів продукції, яку вони могли придбати. Очевидно, значна кількість селян, втративши місце прикладання праці, засоби для існування, звичне оточення та спосіб життя, опинились в умовах «раптової бідності», яка істотно посилилась високими темпами інфляції, зниженням індексу реальної заробітної плати та зростанням соціальної уразливості усіх верств населення.

7 березня 2022 р. Кабінет Міністрів України прийняв Постанову № 214 «Про деякі питання надання державної соціальної допомоги на період введення воєнного стану», основною метою якої стало забезпечення безперервності процесу призначення та виплати соціальної допомоги і пільг. Однак процес реалізації цієї постанови виявився надзвичайно складним у районах бойових дій і тимчасової окупації, позаяк виплати могли здійснюватись переважно через банківські установи. Там, де було можливим, відповідальність за соціальну допомогу взяли на себе працівники пошти.

В умовах повномасштабного вторгнення з метою соціальної підтримки найбільш вразливих верств населення Урядом України спільно з міжнародними партнерами було розроблено програму допомоги для незахищених родин з дітьми, які постраждали через війну в Україні та потребують фінансової підтримки. ЮНІСЕФ спільно з Міністерством соціальної політики України розпочали реалізацію багатоцільової програми «Спільно», яка фінансуватиметься ЄС, урядом Італії, Шведською агенцією міжнародного розвитку SIDA та Центральним фондом реагування на надзвичайні ситуації. Ця допомога надається незалежно від статусу ВПО, регіону проживання родини та інших допомог.

Для отримання допомоги постраждалим та особам, вимушеним змінити своє місце перебування/проживання внаслідок російської агресії, було створено загальну цифрову платформу «єДопомога». На платформі зібрано інформацію щодо грошової допомоги від держави, процедури надання та отримання допомоги від волонтерських організацій та допомоги від міжнародних установ.

Джерело: Соціальні права в Україні під час війни. Звіт про оцінку потреб. URL: <https://rm.coe.int/needs-assessment-ua-2/1680a9b408>

Міжнародний досвід

Право на соціальне забезпечення задекларовано у багатьох міжнародних документах: Міжнародному пакті про економічні, соціальні та культурні права (1966 р.), Загальній декларації прав людини (1948 р.), конвенціях Міжнародної організації праці (№ 102 — Конвенція про мінімальні норми соціального забезпечення, № 168 — Конвенція про сприяння зайнятості та захист від безробіття) та ін.

Державна політика Польщі, направлена на розвиток аграрної сфери, охоплює низку заходів щодо підтримки виробників сільськогосподарської продукції. Польські селяни практично звільнені від оподаткування. Вони не сплачують встановлений державою податок на дохід (19%), однак сплачують спеціальний сільськогосподарський податок — еквівалентний 300–1000 грн / рік. Особливу увагу привертає система соціального страхування власників і членів селянських господарств, представлена Касою сільськогосподарського соціального страхування (KRUS). Вона відокремлена від загальної системи соціального страхування і підпорядковується Міністерству сільського господарства і розвитку села; KRUS здійснює пенсійне страхування власників і членів селянських господарств та страхування на випадок тимчасової втрати працездатності, а також проводить відповідні виплати. Бюджет KRUS формується за рахунок внесків застрахованих осіб, цільових нарахувань із різних джерел та дотацій з державного бюджету. Внески платять власники селянських господарств з площею понад 1 ум. га за всіх застрахованих членів господарства. Щомісячний розмір внеску на пенсійне забезпечення для одного застрахованого складає 10% розміру мінімальної пенсії. Страхівні внески диференційовані і залежать від розміру селянського господарства та виду діяльності. Так, власник господарства площею до 50 га, зайнятий лише виробництвом сільськогосподарської продукції, щомісячно сплачує за себе і за кожного застрахованого в його господарстві працівника основний внесок, що дорівнює 83 злотих. Якщо площа господарства перевищує 50 га, крім основного внеску він сплачує за себе додатковий внесок (100–399 злотих залежно від площі). Власники та члени селянських господарств, що додатково займаються несільськогосподарською діяльністю, сплачують вдвічі більший основний внесок, розмір якого сягає 838–850 злотих.

В Італії фермери зобов'язані здійснювати соціальні виплати у фонд страхування на випадок інвалідності та тимчасової непрацездатності. Виробники сільськогосподарської продукції, дохід яких складає менше 6 млн лір за рік, звільняються від сплати соціальних внесків. На них поширюється порядок отримання допомоги від держави, передбачений для всіх сільськогосподарських товаровиробників.

Виробники сільськогосподарської продукції та фермери Хорватії звільнені від податку на дохід, однак сплачують 5–10% доходу, залежно від його рівня, у Фонд соціального страхування, кошти якого використовуються для виплати допомоги у разі втрати працездатності, нещасного випадку на виробництві, безробіття, народження дитини та ін. У Пенсійний фонд хорватські фермери сплачують 10% від обсягу доходу за поточний рік.

Джерело: Зарубіжний досвід у вирішенні проблем соціального захисту населення. URL: <http://pte.diit.edu.ua/old/article/view/152741>

СТАТТЯ 23. ПРАВО НА ЗДОРОВ'Я

Селяни та інші особи, які працюють у сільській місцевості, мають право на найвищий досяжний рівень фізичного і психічного здоров'я. Вони також мають право на доступ, без дискримінації, до всіх медичних та соціальних послуг...

? Про що ця стаття

Стаття 23 Декларації підтверджує право селян та інших людей, які працюють у сільській місцевості, на найвищий досяжний рівень фізичного і психічного здоров'я. Селянам гарантоване право використання та захисту своїх традиційних лікарських засобів та медичної практики. Декларація підтверджує зобов'язання держави гарантувати доступ до медичних установ, товарів і послуг у сільській місцевості на недискримінаційній основі. Реалізації права на здоров'я сприятиме поширення інформації про основні проблеми охорони здоров'я, з якими зіштовхуються громади, включаючи методи профілактики і контролю. Державними гарантіями охоплюється система підготовки медичного персоналу.

Право на здоров'я — широке поняття, яке охоплює дві важливі складові життя людини: право на підтримання здоров'я та право на його поліпшення у випадку захворювання. Складовими права на підтримання здоров'я є: безпечні умови проживання людини; умови зовнішнього середовища, сприятливі для життя, перебування та відпочинку; доступ до безпечних для здоров'я питної води та продуктів харчування; оптимальні умови праці. Елементами права на поліпшення здоров'я є: доступність, якість та вчасність надання медичних послуг закладами охорони здоров'я на засадах гендерної рівності та відсутності дискримінації за будь-якими ознаками. Забезпеченню належного рівня здоров'я сприятиме налагодження системи профілактики та діагностики захворювань, доступ до інформації, пов'язаної зі станом здоров'я.

i Чому це потрібно

Питанням охорони фізичного і психічного здоров'я завжди приділялася увага в усіх державах, адже позитивне самопочуття та внутрішній стан громадян формують сприятливу атмосферу у суспільстві, характеризують рівень добробуту і є передумовою для досягнення їх професійних, суспільних, політичних, родинних та особистих цілей.

Україна приєдналася до багатьох міжнародних документів з питань охорони здоров'я, серед яких — [Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права](#). Статтею 12 цього пакту передбачено право кожної людини на найвищий досяжний рівень фізичного і психічного здоров'я, що зобов'язує держави-учасниці створити умови, які б забезпечували всім належну медичну допомогу і медичний догляд у разі хвороби.

Агресія російської федерації проти України значно ускладнила реалізацію права громадян на охорону здоров'я внаслідок руйнування медичних закладів, виїзду медичних працівників з місць, наближених до проведення бойових дій. Подолання цих наслідків потребує розробки диференційованих заходів на державному, регіональному та місцевому рівнях з налагодження роботи медичних закладів та виконання гарантій щодо реалізації права на охорону здоров'я для всіх громадян, зокрема у сільській місцевості.

Станом на 14 липня 2023 року зафіксовано: 1 014 атак на охорону здоров'я загалом, 414 атак, які пошкодили або зруйнували лікарні, 79 атак на автомобілі екстреної медичної допомоги, 148 медичних працівників вбито, 106 медичних працівників поранено, 57 атак на дитячі лікарні, 40 атак на пологові будинки.

Такі дані наводить коаліція українських та міжнародних організацій, які відстежують та документують атаки на охорону здоров'я, — EyeWitness to Atrocities, Insecurity Insight, Медійна ініціатива за права людини, Physicians for Human Rights та Український центр охорони здоров'я.

Джерело: Понад 1000 атак на систему охорони здоров'я в Україні від початку повномасштабного вторгнення Росії. Медійна ініціатива за права людини. 2023. URL: <https://mipl.org.ua/ponad-1000-atak-na-systemu-ohorony-zdorovya-v-ukrayini-vid-pochatku-povnomasshtabnogo-vtorqnennya-rosiyi/>

Сфери впливу

Економічний розвиток

Належний рівень здоров'я є запорукою повнішого зосередження уваги людей на прагненні отримати більший дохід від своєї професійної діяльності та робити більш продуктивний внесок в економічний розвиток.

Політична активність

Належна система охорони здоров'я створює умови для повноцінної реалізації потенціалу кожної людини в політичному, професійному, соціальному, родинному, творчому відношенні.

Громадянські права і свободи

Налагоджена система охорони здоров'я створює передумови для більшої участі людей у формуванні громадянського суспільства, налагодженні системи суспільного обговорення та вирішенні назрілих проблем.

**Уникнення
конфліктів**

Одними із важливих принципів налагодженої системи охорони здоров'я є забезпечення доступу у сільській місцевості до медичних установ, товарів та послуг на недискримінаційній основі в національному, гендерному, віковому, релігійному відношенні. Поширення проблем із фізичним і психічним здоров'ям може підвищити ризик родинних та суспільних конфліктів. Налагодження системи профілактики та лікування хвороб сприяє зменшенню таких ризиків.

Культура

Складовою реалізації права на охорону здоров'я є збереження і використання традиційних лікарських засобів, підтримка місцевої медичної практики, включаючи доступ до рослин, тварин і мінералів і збереження їх для медичних цілей.

 III Участь держави у дотриманні права

Відповідно до ст. 49 [Конституції України](#) кожному громадянину України гарантується право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування з отриманням медичної допомоги в державних і комунальних закладах охорони здоров'я на безоплатній основі. Також забороняється скорочення мережі закладів охорони здоров'я. Проте останніми часом в Україні спостерігаються протилежні тенденції: необґрунтоване згортання мережі згаданих закладів шляхом їх перепрофілювання, ліквідації, інших форм реорганізації; поширення практики введення платності медичних послуг. Це характерно і для сільської місцевості та є грубим порушенням Основного Закону України.

Права людини у сфері охорони здоров'я є невідчужуваними та непорушними, гарантуються і не можуть бути скасовані. Права людини у сфері охорони здоров'я, у т.ч. на медичну допомогу, не обмежуються при впровадженні воєнного стану та повинні забезпечуватися відповідно до Конституції України та норм чинного законодавства України, яке регламентує такі права громадян при медичному обслуговуванні.

На захист цього права в Україні нині спрямована законодавча база, інституційне середовище, міжнародна діяльність держави, тощо.

Законодавчу основу для реалізації права громадян в Україні становлять [Конституція України](#), Закон України «[Основи законодавства України про охорону здоров'я](#)» та інші прийняті відповідно до них акти законодавства, що регулюють суспільні відносини у сфері охорони здоров'я. Окремі питання з охорони здоров'я Законами України «[Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення](#)», «[Про екстрену медичну допомогу](#)», «[Про захист населення від інфекційних хвороб](#)», «[Про лікарські засоби](#)» тощо.

Головними інституціями є Міністерство охорони здоров'я, Державна служба України з лікарських засобів та контролю за наркотиками, Національна служба здоров'я України.

Міжнародний досвід

Право на охорону здоров'я — економічне, соціальне та культурне право на універсальний мінімальний стандарт здоров'я — мають всі люди. Концепція права на здоров'я викладена в міжнародних угодах, які включають також Загальну декларацію прав людини, Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права, Конвенцію про права людей з обмеженими можливостями тощо.

Зобов'язання націй поділяються на три категорії: зобов'язання поважати, зобов'язання захищати та зобов'язання виконувати право на здоров'я. Приклади (не вичерпного переліку) включають: запобігання дискримінації в доступі або наданні допомоги; утримання від обмежень доступу до засобів контрацепції або планування сім'ї; обмеження відмови в доступі до медичної інформації; зменшення забруднення довкілля; обмеження примусових та/або шкідливих культурних медичних практик; надання відповідних інструкцій щодо акредитації медичних закладів, персоналу та обладнання.

Міжнародні зобов'язання включають дозвіл на оздоровлення в інших країнах; запобігання порушенням здоров'я в інших країнах; співробітництво в наданні гуманітарної допомоги при лихах і надзвичайних ситуаціях; утримання від використання ембарго на медичні товари як акту політичного чи економічного впливу.

СТАТТЯ 24. ПРАВО НА НАЛЕЖНЕ ЖИТЛО

Селяни та інші люди, які працюють у сільській місцевості, мають право на належне житло...

i Про що ця стаття

Статтею 24 Декларації селянам та іншим людям, які працюють у сільській місцевості, підтверджується право на належне житло. Для них гарантується право підтримувати безпечність житла і місця проживання, де вони можуть жити в мирі і гідності. Декларацією підтверджуються зобов'язання держави на недискримінацію щодо реалізації цього права, зокрема гарантується захист від прояву різних утисків та загроз. Наголошується на неприпустимості дій з боку держави щодо незаконного виселення мешканців проти їхньої волі з їх будинків та землі. У випадку неминучості виселення держава гарантує доступ до правового захисту та забезпечення або гарантування справедливої компенсації будь-якої шкоди.

Право на належне житло — широке поняття, яке означає можливості селян та працюючих у сільській місцевості громадян мешкати в окремому житлі або приміщенні та вимагати забезпечення гарантій його реалізації в повному обсязі. Це право може бути забезпечено шляхом будівництва житла, придбання його у власність (співвласність), найму або оренди житла, безкоштовного отримання, отримання соціального житла, набуття права власності на житло та права користування з інших підстав, що не заборонені законом або за особою домовленістю.

Достатність права на житло неможлива без гарантування таких громадянських прав і свобод як: свободи вільного пересування та вибору місця власного проживання; захисту від свавільного втручання у власне приватне життя та життя сім'ї; захисту від примусового виселення та незаконного руйнування житла.

Потреби і можливості громадян визначають підхід до реалізації цього права, серед суттєвих чинників якого виділяється рівень доходів та власні уподобання людини щодо віддаленості від місця роботи, розміщення в природному середовищі, безпечність умов проживання, наявності поряд з житлом інфраструктурних об'єктів тощо.

? Чому це потрібно

Володіння або користування житлом є проявом достатності життєвого рівня для окремої людини та її сім'ї. Право на забезпеченість житлом є правом кожної людини отримати безпечне і затишне житло, в якому вона могла б проводити свій час в злагоді та гідності. Поширення практики вирішення житлової проблеми створює передумови для більш гармонійного розвитку окремих особистостей, їх родин та суспільства в цілому через зняття підстав для виникнення напруженості та розвитку міжособових конфліктів на різних рівнях взаємодії людей.

🌀 Сфери впливу

Економічний розвиток

Запорукою більш продуктивної роботи людини в сфері економіки є наявність власного житла. У свою чергу, достатність права на житло означає можливість вільної купівлі або оренди житла. Умовою достатності реалізації права на житло є можливість його повноцінного використання, що пов'язано з його відповідністю санітарним нормам та можливістю доступу до необхідних інфраструктурних послуг, зокрема наявність водопостачання та водовідведення, газопостачання, можливості опалення в холодний період року, освітлення, вивезення сміття.

Соціальний розвиток

Тривала професійна реалізація неможлива без можливостей реалізації соціального розвитку, відпочинку від робочого чи суспільного оточення у власному чи орендованому житлі.

Екологія

Умовою достатності права на житло є його знаходження у безпечному місці та в екологічно незабрудненому природному середовищі з можливістю користуватися якісними транспортними артеріями, магазинами, культурними об'єктами, лікарнями, дитячими дошкільними та шкільними закладами тощо.

Громадянські права і свободи

Однією з умов формування громадянського суспільства є недопущення дискримінації у праві на житло в гендерному відношенні та щодо представників різних національностей і етнічних груп.

Уникнення конфліктів

Незадовільні житлові умови та безпритульність є результатом бідності і можуть призвести до ізоляції від суспільства. Можливість реалізувати право на купівлю або оренду житла є елементом рівня добробуту. Це створює умови для особистої, професійної та суспільної реалізації людей і не дає підстав для прояву протестних настроїв і спроб їх з'ясування серед інших людей.

Якість життя Переважання в суспільстві людей із власним житлом свідчить про досягнутий рівень якості життя та добробуту, що створює умови для повноцінної реалізації потенціалу кожної людини в різних сферах суспільного життя.

Культура Наявність власного житла стабілізує стан родин, дає можливість підтримувати родинні цінності. У кожної людини є власні творчі та культурні уподобання, реалізації яких сприятиме житло, отримане у власність або у тимчасове користування.

Без гарантій правового захисту від переслідування, прояву різних загроз та примусового виселення не може бути достатності забезпечення цього права. Ключовою характеристикою достатності права на житло є гарантування фізичних можливостей проживання у певному приміщенні, проявом чого є наявність достатнього місця для проживання та якість спорудження об'єкта проживання при дотриманні в ньому властивостей захисту від дощу, спеки, холоду, надмірної вологості, вітру тощо.

Одним з наслідків агресії російської федерації проти України стало нанесення суттєвої шкоди житловому фонду України на територіях, які зазнали впливу бойових дій. За даними Міністерства соціальної політики України станом на вересень 2023 р. кількість внутрішньо переміщених осіб становила 4,9 млн осіб⁵⁰. У значної частини цих людей житло зруйноване повністю, і більшість з них не має можливості його купити. І це ще не всі громадяни, які мають проблеми з житлом, до них слід додати тих, житло яких пошкоджено внаслідок обстрілів не окупованої території країни. У зв'язку з цим, на рівні держави важливим є формування Фонду та Державної програми відновлення житлового сектора України, постраждалого внаслідок війни, для забезпечення реалізації права на житло даної групи людей.

Участь держави у дотриманні права

Україна приєдналася до багатьох міжнародних документів з гарантування права на житло, зокрема до Загальної декларації прав людини⁵¹, за статтею 25 якої складовою підтримання здоров'я і добробуту самої людини та її сім'ї є реалізація права на житло.

Законодавчу основу для реалізації права громадян на житло в Україні становлять [Конституція України](#). Статтею 47 передбачено, що держава створює умови, за яких кожен громадянин матиме змогу побудувати житло, придбати його у власність або взяти в оренду, а особам, які потребують соціального захисту, житло надається на пільгових засадах; гарантується захист від незаконного примусового позбавлення житла. За статтею 48 наявність житла є складовою достатнього життєвого рівня, а статтею 30 гарантується недоторканість житла.

Окремі питання з права на належне житло регулюються [Житловим кодексом України](#) та іншими, прийнятими відповідно до них нормативно-правовими актами, що регулюють суспільні відносини у сфері гарантування права на належне житло.

50 Внутрішньо переміщені особи. Міністерство соціальної політики. URL: <https://www.msp.gov.ua/timeline/Vnutrishno-peremishcheni-osobi.html#>

51 Загальна декларація з прав людини. Верховна Рада України. 1948. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text

Міжнародний досвід

Житло є основою стабільності та безпеки для людини та сім'ї. Будинок служить центром нашого соціального, емоційного, а іноді й економічного життя і має бути місцем для мирного, безпечного та гідного існування. Відповідно до міжнародного права належне житло означає гарантоване володіння житлом⁵², тобто відсутність занепокоєння про виселення або конфіскацію будинку чи землі. Це означає жити там, де існує зв'язок людини зі своєю культурою та доступ до належних послуг та працевлаштування.

Належне житло визнано частиною права на гідний рівень життя у статті 25 Загальної декларації прав людини 1948 року та у статті 11.1 Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права 1966 року. З того часу право на належне житло або деякі його аспекти, наприклад, захист свого будинку та приватного життя, визнавалися або згадувалися іншими міжнародними угодами в галузі прав людини.

Право на належне житло застосовується до всіх держав, оскільки всі вони ратифікували принаймні одну міжнародну угоду, яка згадує достатню оселю, і взяли на себе зобов'язання щодо захисту права на належне житло, що відображено у міжнародних Деклараціях, планах дій та документах за підсумками конференцій.

Комітетом з економічних, соціальних і культурних прав ООН наголошується, що право на належне житло не можна розглядати у вузькому значенні. Скоріше воно має бути інтерпретоване як право жити десь у безпеці, мирі та гідності.

Право на належне житло знаходиться під загрозою впливу зміни клімату. Мільйони людей уже втратили або втратять свої домівки через екстремальні погодні явища, такі як повені, урагани чи лісові пожежі. Екстремальна спека та екстремальний холод безпосередньо впливають на придатність для проживання житла, де будинки не ізольовані належним чином або не мають відповідних приладів чи енергії для опалення чи охолодження. Повільні наслідки зміни клімату, такі як опустелювання, нестача води для сільського господарства та пиття, а також підвищення рівня моря, також змушують мільйони людей залишати свої домівки, переміщуючись часто до міських районів, де немає належного житла. У світлі викладеного та враховуючи загострення житлової проблеми внаслідок війни, важливою є участь України у міжнародній координації заходів з реалізації права на належне житло.

52 Guiding principles on security of tenure for the urban poor. United Nations Human Rights. URL: <https://www.ohchr.org/en/special-procedures/sr-housing/guiding-principles-security-tenure-urban-poor>

СТАТТЯ 25. ПРАВО НА ОСВІТУ ТА ПРОФЕСІЙНУ ПІДГОТОВКУ

Селяни та інші люди, які працюють у сільській місцевості, мають право на належну підготовку, відповідно до конкретних агроєкологічних, соціокультурних та економічних умов, в яких вони перебувають...

i Про що ця стаття

Стаття 25 закріплює право на освіту для всіх дітей, які проживають у сільській місцевості, відповідно до їхньої культури та з дотриманням усіх прав, які містяться в документах про права людини. Також у статті 25 наголошується на праві на професійну підготовку для селян та інших людей, які працюють у сільській місцевості, зокрема на можливостях отримувати адекватну підготовку відповідно до конкретних агроєкологічних, соціокультурних та економічних умов. Право на освіту та професійну підготовку в основному стосується методів і знань, пов'язаних з практикою ведення сільського господарства. Таким чином, мета цієї статті полягає в тому, щоб гарантувати селянам доступ до знань, які дозволятимуть їм розвивати свій бізнес відповідно до власних потреб і бажань, а також сприяти збільшенню доходів від своєї праці. В статті зауважується, що навчальні програми повинні включати питання професійної підготовки у сфері сільського господарства, як то підвищення продуктивності, маркетингу, можливості боротьби зі шкідниками, патогенами, системними потрясіннями, впливом хімічних речовин, зміною клімату та погодними явищами.

Разом із захистом прав дітей на освіту акцентується увага на необхідності удосконалення системи освіти для дорослих з метою створення можливостей для оновлення знань, підвищення кваліфікації й освіченості дорослого населення, здобуття новітньої інформації тощо.

? Чому це потрібно

Сучасний економічний розвиток, що базується на знаннях, становлення інформаційного суспільства, кардинальна зміна технологій (нині відбувається через 5–7 років) стають поштовхом до неодноразової зміни соціального і професійного статусу, постійного підвищення кваліфікації. Освіти, отриманої у молодому у віці, недостатньо для збереження конкурентоспроможності протягом всього трудового періоду. Постає суспільна вимога до створення системи освіти дорослого населення, як складової навчання впродовж життя.

Створення можливостей навчання у дорослому віці стає особливо важливим для сільського населення, яке дотепер має суттєві обмеження у доступі до новітньої інформації, можли-

востях отримання нових знань та осучаснення тих компетенцій, які набуті у молодому віці. Актуалізується питання освіти впродовж життя ще й тенденціями в демографічних процесах, зокрема збереженням стабільно високої частки населення середнього і старшого віку. На 01.01.2022 р. більше ніж 50% сільських жителів мають вік від 30 до 65 років⁵³. Практично всі вони залишаються за межами існуючої системи освіти.

В умовах війни право на освіту порушено внаслідок руйнування вагової частини закладів освіти, вимушеного переміщення населення у більш безпечні регіони, переходу на дистанційну освіту та обмеження фізичного доступу до навчання через відключення електроенергії, оголошення тривоги тощо.

За даними 2023 р. в країнах ЄС навчається близько пів мільйона українських дітей, що становить 10% кількості учнів в Україні. І хоча їх право на освіту формально забезпечене, але труднощі, з якими зустрічаються українські учні, важко переоцінити. Це і психологічна адаптація, перевантаження навчальним матеріалом (більшість одночасно навчається за українськими та іноземними програмами), невпевненість у майбутньому тощо.

Участь держави у дотриманні права

Право на освіту та професійну підготовку закріплене у статті 53 Конституції України:

«Кожен має право на освіту. Повна загальна середня освіта є обов'язковою. Держава забезпечує доступність і безоплатність дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної, вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах; розвиток дошкільної, повної загальної середньої, позашкільної, професійно-технічної, вищої і післядипломної освіти, різних форм навчання; надання державних стипендій та пільг учням і студентам...»

Декларація про права селян акцентує увагу на зобов'язаннях держав сприяти саме професійній підготовці, заохочувати справедливі партнерські відносини між сільськогосподарськими виробниками та освітянами і науковцями, зокрема через створення польових шкіл для фермерів, спільного (наука та практика) розведення рослин, захисту рослин і тварин, щоб належним чином реагувати на нові проблеми, які виникають у житті селян та інших людей у сільській місцевості. Партнерства мають працювати в обох напрямках, що означає - внесок селян у науку та інновації також має бути визнаний.

Держави також зобов'язані інвестувати кошти у навчання, маркетингову інформацію та консультаційні послуги на рівні господарств.

Сфери впливу

Економіка

Освічені та кваліфіковані люди формують якісну продуктивну робочу силу, що сприяє економічному зростанню. Професійна підготовка дозволяє людям знаходити кращі робочі місця та отримувати

53 Розподіл постійного населення України за статтю та віком на 1 січня 2022р. Держстат України. Стат.зб. 2022. 347 с. URL: https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2022/zb/06/roz_nas22.pdf

вищі заробітні плати. Освічені спеціалісти роблять вагомий внесок у розвиток науки, технологій та інновацій, що сприяє загальному розвитку суспільства та підвищує конкурентоспроможність країни на світовому ринку.

Соціальний розвиток

Освічені люди зазвичай мають більше можливостей для інтелектуального, культурного та суспільного розвитку. Реалізація права на освіту та професійну підготовку може допомогти зменшенню соціальної нерівності, оскільки надає можливість всім громадянам отримувати однаковий доступ до знань і можливостей. Освіта сприяє формуванню громадянської культури, соціальній інклюзії та відповідальності.

Громадянські права і свободи

Люди з освітою мають кращі можливості для участі у політичному процесі, прийнятті обґрунтованих рішень і відстоюванні своїх прав. Освічене суспільство може більш ефективно контролювати владу та сприяти демократії.

Здоров'я

Освічені люди зазвичай мають більше знань про здоровий спосіб життя та мають доступ до більш якісної медичної допомоги. Освіта також сприяє підвищенню рівня самосвідомості щодо власного здоров'я.

Культура

Освічені люди можуть краще розуміти та оцінювати мистецтво, літературу, музику та інші аспекти культури. Це сприяє розкриттю та збереженню культурної спадщини.

Загалом, право на освіту та професійну підготовку вважається важливим фундаментальним правом, яке впливає на різні аспекти життя і суспільства та сприяє його розвитку та процвітанню.

Міжнародний досвід

В кожній країні ЄС сформовано свою організаційну освітню структуру, яка відповідає національним інтересам і задовольняє потреби сільського населення у своєчасному отриманні доступу до знань, інформації, навчання та освіти, обміну та використання технологій, а також доступу до системи підтримки. Такі національні інституції об'єднані у систему AKIS (Agricultural Knowledge and Information Systems in Europe). AKIS залучає до спільної діяльності різних суб'єктів приватного, державного і некомерційного секторів, пов'язаних з сільським господарством, а саме фермерів, сільськогосподарських працівників, дослідників, освітян, експертів, громадських радників, постачальників та інших зацікавлених сторін⁵⁴. Йде постійний пошук та удосконалюються механізми залучення сільського населення до сучасних інноваційних методів як господарювання, так і осучаснення знань та досвіду.

Консультаційні послуги є одним з найважливіших засобів для поліпшення вирішення проблем, обміну інформацією та процесів, що генерують інновації. У функціонуванні AKIS ці послуги можуть надаватися різними учасниками, серед яких органи підготовки та післядипломної освіти, неурядові організації, а також представники адміністративних або дослідницьких установ. З 2009 року існує європейська норма, яка зобов'язує держави-члени створювати «консультативну систему фермерських господарств».

Німеччина

В Німеччині центри освіти дорослих є частиною системи громадських послуг і, виконуючи суспільну функцію, є місцями соціальної інтеграції. У сільських регіонах вони часто бувають ледь не єдиними закладами освіти дорослих. Через переваги у розташуванні вони забезпечують системну консультаційну підтримку та надають освітні послуги, проводять особливо успішні регіональні і загальнонаціональні освітні кампанії. Крім центрів освіти дорослих, в сільській місцевості Німеччини успішно функціонують Аграрні палати. Одним із напрямів їхньої діяльності є надання консультаційних послуг для агровиробників. Основними характеристиками цих інституцій є: територіально орієнтована організація (близька співпраця з аграріями, розуміння їхніх інтересів і проблем; потужна фахова компетентність (власна дослідницька діяльність), ведення роботи нейтрально та незалежно. Організація створена сільськогосподарськими виробниками для них самих.

Польща

Дорадча служба функціонує понад шість десятиліть. Основною діяльністю Дорадчої служби та її місцевих осередків є допомога сільськогосподарським виробникам (фермерам) в ефективному веденні господарства, консультування сільського населення з питань економічної діяльності на сільських територіях, поширення техніко-технологічних інновацій, роз'яснення нормативно-правових нововведень. Дорадчі служби, як правило, володіють землею для проведення дослідних робіт, виведення адаптованих сортів; їх підрозділами є лабораторії для оцінки якості молока, овочів, зерна.

На етапі вступу Польщі в ЄС (2004 р.) функції служби були суттєво розширені. Крім звичного, увага спеціалістів зосереджувалась на роз'ясненні господарям європейських нововведень, консультаційній підтримці, допомозі фермерам в отриманні кредитів і євросубсидій тощо. Разом з цим надавалась допомога у розробці стратегічних планів господарювання в нових умовах, оформленні документів для отримання кредитів і пошуку оптимальних варіантів кредитних ліній з урахуванням всіх можливих ризиків. За бажанням господарів фахівці-дорадники допомагали у веденні бухгалтерського обліку (в Польщі він не обов'язковий). І після науково обґрунтованого аналізу пропонували методи щодо удосконалення господарювання, запровадження новітніх технологій, і рекомендації щодо перепрофілювання діяльності.

III. ШЛЯХИ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ ДЕКЛАРАЦІЇ

Для того щоб стати ефективним інструментом у захисті прав селян, Декларація має бути впроваджена на національному, регіональному та міжнародному рівнях за допомогою скоординованих і взаємопідтримуючих стратегій. Діяльність держав, регіональних та міжнародних організацій, громадянського суспільства, селянських рухів відіграє вирішальну роль у поширенні та імплементації Декларації.

На національному рівні держави мають визначити свої стратегії та пріоритети для реалізації Декларації за участю відповідних зацікавлених сторін. Розробка таких стратегій вимагатиме координації з різними установами чи міністерствами. Внутрішня політика, яка сприяє цілісній імплементації Декларації, повинна залучати не лише інституції, відповідальні за права людини, сільське господарство та розвиток сільської місцевості, а й ті, що відповідають за торгівлю, охорону здоров'я, освіту, навколишнє середовище, інфраструктуру тощо. Участь селянських організацій у цих стратегіях матиме вирішальне значення для визначення їхніх конкретних потреб і можливостей, а також заходів, які необхідно вжити. В ідеалі національні плани розвитку повинні включати Декларацію в свою діяльність, щоб забезпечити відповідну інституційну та бюджетну підтримку. Крім того, слід формувати національні механізми моніторингу та заходи контролю за досягнутим прогресом.

Одним із перших кроків у реалізації Декларації є просвітницька робота серед різних селянських об'єднань. Важливо також поширити знання про Декларацію не лише серед національних та місцевих органів виконавчої влади, а й серед парламентарів та суддів, тому що дотримання Декларації також передбачає її використання у законотворчій діяльності та судових рішеннях.

Незважаючи на те, що національні дії матимуть вирішальне значення для просування Декларації, існує потреба в координації та співпраці між державами та міжнародними організаціями. У зв'язку з цим держави можуть узгоджувати міжнародне співробітництво та залучення інвестицій з Декларацією як частиною їх Стратегій розвитку.

На регіональному та міжнародному рівнях існує кілька вікон можливостей, які країнам доцільно вивчити. По-перше, відповідні агентства ООН, включаючи ФАО, КВПБ, МОП, ЮНІСЕФ, ПРООН, ЮНЕП, ООН-Жінки⁵⁵, повинні координувати дії щодо підтримки країн

55 ФАО, КВПБ, МОП, ЮНІСЕФ, ПРООН, ЮНЕП і ООН-Жінки є установами ООН, які зосереджуються на різних аспектах глобального розвитку. Продовольча та сільськогосподарська організація ООН (ФАО) — це міжнародна організація, яка зосереджена на викоріненні голоду, сприянні розвитку сільського господарства та забезпеченні стійких продовольчих систем у всьому світі. Комітет зі всесвітньої продовольчої безпеки (КВПБ) працює над досягненням продовольчої безпеки для всіх. Міжнародна організація праці (МОП) підтримує соціальну справедливість і можливості гідної роботи. ЮНІСЕФ зосереджується на захисті прав і благополуччі дітей. ПРООН працює над викоріненням бідності та нерівності. ЮНЕП спрямована на захист навколишнього середовища та сприяння сталому розвитку. ООН-Жінки виступає за гендерну рівність і розширення прав і можливостей. Кожне агентство відіграє унікальну роль у вирішенні глобальних проблем і сприянні сталому розвитку.

у виконанні Декларації та враховувати цей інструмент під час визначення своїх пріоритетів і програм.

Крім того, члени ООН також можуть розглянути можливість обговорення на відповідних регіональних або багатосторонніх форумах, таких як Генеральна Асамблея, ВОІВ, СОТ, ВООЗ⁵⁶, зокрема, щодо того, як вдосконалити міжнародні норми та стандарти, щоб привести їх у відповідність з правами та обов'язками, викладеними в Декларації. Держави можуть розглянути можливість прийняття додаткових правил або заходів, які можуть знадобитися у багатосторонній системі для підтримки реалізації Декларації.

Система прав людини на регіональному та глобальному рівнях матиме вирішальне значення для подальшого виконання Декларації. У нещодавній спільній заяві кілька експертів з прав людини взяли на себе зобов'язання включити реалізацію Декларації у свою роботу та допомагати державам щодо реалізації прав і обов'язків, що містяться в Декларації. Також існуючі механізми, такі як Універсальний періодичний огляд, Договірні органи та спеціальні процедури, відіграють вирішальну роль у сприянні просуванню прав селян⁵⁷. Ці механізми могли б надавати державам рекомендації, адаптовані до їхніх конкретних потреб і характеристик.

Зокрема, у спільній заяві правозахисники закликали запровадити новий особливий порядок прав селян та інших людей, які працюють у сільській місцевості. Це звернення узгоджується з проханням селянських рухів, які виступають за створення нової спеціальної процедури, такої як Робоча група експертів, яка мала б стежити за виконанням Декларації. Робоча група може мати перевагу, об'єднуючи особистостей з різних регіонів і розглядаючи рекомендації з різних точок зору. А спеціальний доповідач міг би мати більше можливостей відвідувати країни.

Крім того, країни можуть розглянути можливість створення Фонду в ООН, подібного до фонду, створеного для корінних народів, для сприяння участі селян у відповідних дискусіях, забезпечуючи регіональний і гендерний баланс.

Також Спеціальні процедури ООН повинні систематично включати моніторинг Декларації у свою тематику та звіти про відвідування країн. Договірні органи ООН повинні включати захист прав селян та інших працюючих у сільській місцевості людей при обстеженні ними комунікацій.

На національному рівні суди мають захищати права селян та інших працюючих у сільській місцевості людей шляхом безпосереднього застосування Декларації або її використання для тлумачення прав, визнаних у національному законодавстві чи міжнародних документах.

56 ВОІВ, СОТ і ВООЗ є важливими міжнародними організаціями, які займаються глобальними проблемами. ВОІВ (Всесвітня організація інтелектуальної власності) відповідає за просування та захист прав інтелектуальної власності у всьому світі. СОТ (Світова організація торгівлі) зосереджена на сприянні міжнародній торгівлі. ВООЗ (Всесвітня організація охорони здоров'я) покликає підтримувати здоров'я та благополуччя, запобігати захворюванням і координувати глобальну політику охорони здоров'я.

57 Christophe Golay. The role of Human Rights Mechanisms in Monitoring the United Nations Declaration on the Rights of Peasants». Research Brief. Geneva Academy. 2020. URL: <https://www.geneva-academy.ch/joomlatools-files/docman-files/The%20Role%20of%20Human%20Rights%20Mechanisms%20in%20Monitoring%20The%20United%20Nations%20Declaration%20on%20The%20Rights%20of%20Peasants.pdf>

Національні правозахисні інституції також мають включити моніторинг Декларації у свою роботу, в т.ч. через заходи з підвищення обізнаності, аналізу сумісності (гармонізації) законів з Декларацією, створення механізми прийому скарг про порушення прав, закріплених у Декларації та підготовку щорічних звітів про виконання Декларації для національних, регіональних і міжнародних органів.

Підсумовуючи викладене вище, основні рекомендації ООН щодо впровадження Декларації про права селян та інших людей, які працюють у сільській місцевості, які мають бути імplementовані державами — членами ООН (у тому числі й Україною) із реальним залученням селян та належною підтримкою міжнародних та регіональних організацій, такі:

- держави повинні поважати, захищати та дотримуватися прав селян та інших людей, які працюють у сільській місцевості, і належним чином здійснювати законодавчі, адміністративні та інші відповідні заходи задля досягнення повної реалізації тих прав, визначених у Декларації, які не можуть бути негайно гарантовані. Вони повинні усвідомити важливість міжнародної кооперації щодо підтримки національних зусиль, спрямованих на імplementацію Декларації;
- держави та міжнародні й регіональні організації повинні розповсюджувати Декларацію і сприяти покращенню розуміння та поваги до її положень. Вони повинні проводити технічні навчання для урядовців, членів законодавчої гілки влади, органів юстиції, національних інституцій з прав людини, міжнародних та регіональних організацій, організацій селян та інших людей, які працюють у сільській місцевості, неурядових організацій та усіх дотичних зацікавлених сторін;
- держави, міжнародні та регіональні організації повинні забезпечувати повну участь селян та інших людей, які працюють у сільській місцевості, у впровадженні Декларації — прямо, або/чи через свої представницькі організації, у тому числі у прийнятті рішень, що можуть впливати на життя селян, їхню землю та засоби життєдіяльності;
- держави, міжнародні та регіональні організації повинні звертати особливу увагу на права окремих осіб та груп людей, які історично були дискриміновані, зокрема людей похилого віку, жінок, дітей та осіб із обмеженнями, враховуючи потребу вирішення множинної та міжсекторальної форм дискримінації;
- держави повинні вжити усіх належних заходів щодо подолання усіх форм дискримінації сільських жінок та інших жінок, які працюють у сільській місцевості, для сприяння посиленню їхніх повноважень і задля забезпечення їхнього життя без дискримінації усіх прав людини та фундаментальних свобод, визначених у Декларації;
- держави повинні поважати та підтримувати створення та зростання потужних незалежних організацій селян та інших людей, які працюють у сільській місцевості;
- держави повинні інтегрувати повну Декларацію або особливі права, які вона вписує у національний закон, шляхом перегляду конституції або розроблення нових національних законів;
- держави повинні забезпечити послідовність своїх законів та політики та міжнародних договорів і стандартів, де вони беруть участь із Декларацією;

- держави повинні створювати національні ради з прав селян та інших людей, які працюють у сільській місцевості, із належним представленням різних секторів уряду та організацій селян й інших людей, які працюють у сільській місцевості;
- держави повинні посилювати роль національних інституцій із прав людини у сприянні та захисті прав селян та інших людей, які працюють у сільській місцевості;
- держави повинні вживати усіх належних заходів для забезпечення поваги та посилення прав неурядовими організаціями селян та інших людей, які працюють у сільській місцевості;
- національні суди повинні захищати права селян та інших людей, які працюють у сільській місцевості, шляхом безпосереднього дотримання Декларації або через її використання для інтерпретації прав, визначених у національному законодавстві або інших міжнародних інструментах;
- національні інституції з прав людини повинні включити моніторинг виконання Декларації, зокрема шляхом покращення обізнаності, аналіз відповідності законів стосовно Декларації, можливість отримання скарг про порушення прав, визначених у Декларації, і через підготовку річних звітів про впровадження Декларації національними, регіональними та міжнародними органами;
- спеціалізовані агенції ООН, фонди та програми та інші міжурядові організації, зокрема міжнаціональні і регіональні фінансові організації, повинні долучатися до повної реалізації Декларації, зокрема через мобілізацію кооперації та допомогу розвитку, і мають сприяти покращенню поваги та повного впровадження Декларації і працювати над її ефективністю;
- Економічна та соціальна рада об'єднаних націй (ECOSOC) повинна створити постійний форум ООН із прав селян та інших людей, які працюють у сільській місцевості, а добровільний фонд ООН із прав селян та інших людей, які працюють у сільській місцевості, має бути створений для підтримки їхньої участі у діяльності систем ООН;
- Комітет світової продовольчої безпеки та спеціалізовані агенції ООН повинні інтегрувати імплементацію Декларації до своєї роботи. МВФ, WIPO та WTO у своїй діяльності повинні посилатися на Декларацію. Декларація має бути взята за основу при розробленні стратегій щодо досягнення ЦСР;
- регіональні організації повинні підтримувати впровадження Декларації у своїх регіонах. Необхідно створювати регіональні парламентські групи із прав селян та інших людей, які працюють у сільській місцевості, а у роботі нині існуючих парламентських груп необхідно зауважити сприяння цим правам; регіональні органи з прав людини повинні включити до своєї роботи Декларацію та захищати права селян, визначені у Декларації.

IV. ДОДАТКИ

ДОДАТОК 1

Декларація Організації Об'єднаних Націй про права селян та інших людей, які працюють у сільській місцевості⁵⁸

Організація Об'єднаних Націй

A/HRC/RES/39/12

Генеральна Асамблея

Distr.: General

8 October 2018

Original: English

Рада з прав людини

Тридцять дев'ята сесія

10–28 вересня 2018 року

Пункт 3 порядку денного

**Резолюція, ухвалена Радою з прав людини
28 вересня 2018 року**

**39/12. Декларація Організації Об'єднаних Націй про права
селян та інших людей, які працюють у сільській місцевості**

Рада з прав людини,

посилаючись на всі відповідні резолюції Ради з прав людини про право на харчування та посилаючись, зокрема, на резолюції Ради 21/19 від 27 вересня 2012 року, 26/26 від 27 червня 2014 року, 30/13 від 1 жовтня 2015 року та 36/22 від 29 вересня 2017 року про заохочення та захист прав селян та інших людей, які працюють у сільській місцевості,

із задоволенням відзначаючи конструктивні переговори, участь та активну діяльність в рамках міжурядової робочої групи відкритого складу з декларації Організації Об'єднаних Націй про права селян та інших людей, які працюють у сільській місцевості, упродовж п'яти її сесій, та вітаючи доповідь про роботу її п'ятої сесії⁵⁹,

- 1. ухвалює Декларацію Організації Об'єднаних Націй про права селян та інших людей, які працюють у сільській місцевості, що міститься у додатку до цієї резолюції;*
- 2. рекомендує Генеральній Асамблеї відповідно до пункту 5 с) її резолюції 60/251 від 15 березня 2006 року прийняти наступний проект резолюції:*

58 Неофіційний переклад

59 A/HRC/39/67.

"Генеральна Асамблея,

вітаючи прийняття Радою з прав людини в її резолюції 39/12 від 28 вересня 2018 року Декларації Організації Об'єднаних Націй про права селян та інших людей, які працюють у сільській місцевості,

- 1. ухвалює Декларацію Організації Об'єднаних Націй про права селян та інших людей, які працюють у сільській місцевості, що міститься у додатку до цієї резолюції;*
- 2. пропонує урядам, установам та організаціям системи Організації Об'єднаних Націй, а також міжурядовим та неурядовим організаціям поширити Декларацію та сприяти її загальному дотриманню та розумінню».*

40-ве засідання

28 вересня 2018 року

[Прийнята у результаті занесеного до звіту про засідання голосування — «за» 33 голоси, «проти» — 3, «утримались» — 11. Голоси розподілилися так:

Голосували за:

Ангола, Афганістан, Бурунді, Боліваріанська Республіка Венесуела, Демократична Республіка Конго, Єгипет, Ірак, Катар, Кенія, Китай, Кот-д'Івуар, Куба, Киргизстан, Мексика, Монголія, Непал, Нігерія, Об'єднані Арабські Емірати, Пакистан, Панама, Перу, Руанда, Саудівська Аравія, Сенегал, Того, Туніс, Україна, Філіппіни, Чилі, Швейцарія, Еквадор, Ефіопія, Південна Африка.

Голосували проти:

Австралія, Угорщина, Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії.

Утрималися:

Бельгія, Бразилія, Грузія, Ісландія, Іспанія, Німеччина, Республіка Корея, Словаччина, Словенія, Хорватія, Японія.]

Додаток

Декларація Організації Об'єднаних Націй про права селян та інших людей, які працюють у сільській місцевості

Рада з прав людини,

нагадуючи про проголошені у Статуті Організації Об'єднаних Націй принципи, в яких гідність і цінність, властиві всім членам людської сім'ї та їхні рівні та невід'ємні права визнаються як основа свободи, справедливості та загального миру,

беручи до уваги принципи, проголошені у Загальній Декларації прав людини, Міжнародної конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації, Міжнародному пакті про економічні, соціальні та культурні права, Міжнародному пакті про громадянські та політичні права, Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, Конвенції про права дитини, Конвенції про захист прав усіх працівників-мігрантів та членів їх сімей, відповідних конвенціях Міжнародної організації праці та інших відповідних міжнародних документах, прийнятих на глобальному та регіональному рівнях,

знову підтверджуючи Декларацію про право на розвиток і що право на розвиток є невід'ємним правом людини, відповідно до якого кожна людина та всі народи мають право брати участь у такому економічному, соціальному, культурному та політичному розвитку, за якого можуть бути повністю реалізовані всі права людини та основні свободи, а також сприяти йому та користуватися його благами,

знову підтверджуючи також Декларацію Організації Об'єднаних Націй про права корінних народів,

знову підтверджуючи далі, що всі права людини є універсальними, неподільними, взаємопов'язаними, взаємозалежними та взаємозміцнюючими і повинні розглядатися на справедливій та рівній основі, з однаковим підходом та увагою, і посиляючись на те, що заохочення та захист прав однієї категорії прав жодним чином не звільняє держави від зобов'язань у справі заохочення та захисту інших прав,

визнаючи особливе взаємовідношення та взаємодію селян та інших людей, які працюють у сільській місцевості, з землею, водою та природою, з якою вони пов'язані та від якої вони залежать у забезпеченні засобів для існування,

визнаючи також минулий, нинішній та майбутній внесок селян та інших людей, які працюють у сільській місцевості у всіх регіонах світу, у розвиток та у збереження і поліпшення біологічного різноманіття, що є основою виробництва продовольства та сільськогосподарської продукції у всьому світі, та їх внесок у забезпечення права на достатнє харчування та продовольчу безпеку, який має основне значення для досягнення узгоджених на міжнародному рівні цілей у сфері розвитку, включаючи Порядок денний у сфері сталого розвитку на період до 2030 року,

будучи стурбованою тим, що селяни та інші люди, які працюють у сільській місцевості, непропорційно більше страждають від бідності, голоду та недоїдання,

будучи стурбованою також тим, що селяни та інші люди, які працюють у сільській місцевості, страждають від тягарів, спричинених погіршенням стану навколишнього середовища та зміною клімату,

будучи стурбованою далі тим, що селяни старіють у всьому світі, а молодь дедалі більше мігрує до міських поселень і відвертається від сільського господарства через відсутність стимулів та через важке життя в сільській місцевості, та визнаючи необхідність покращення диверсифікації економіки на сільських територіях і створення можливостей для несільськогосподарської діяльності, особливо для сільської молоді,

будучи стурбованою зростанням числа селян та інших людей, які працюють у сільській місцевості, котрі щороку зазнають примусового виселення або переміщення,

будучи стурбованою також високим рівнем самогубств серед селян в кількох країнах, підкреслюючи, що селянки та інші жінки, які проживають у сільській місцевості, відіграють важливу роль у забезпеченні економічного добробуту своїх сімей та сприянні розвитку сільської та національної економіки, у тому числі шляхом їх діяльності у нетоварних галузях господарства, але часто не мають права на землекористування та землеволодіння та рівного доступу до землі, виробничих ресурсів, фінансових послуг, інформації, зайнятості або соціального захисту та нерідко стають жертвами насильства та дискримінації у різних формах та проявах,

підкреслюючи також важливість захисту прав дітей, які проживають у сільській місцевості, у тому числі шляхом викорінення бідності, голоду та недоїдання, сприяння якісній освіті та охороні здоров'я, захисту від впливу хімічних речовин і відходів, та ліквідації дитячої праці, у відповідності з застосованими зобов'язаннями у сфері прав людини,

підкреслюючи далі, що низка факторів заважає тому, щоб до голосу селян та інших людей, які працюють у сільській місцевості, дрібних рибальських громад і працівників таких громад, скотарів, лісівників та інших місцевих спільнот прислухалися, а також щоб вони могли захищати свої права людини та домагатися сталого використання природних ресурсів, від яких вони залежать,

визнаючи, що людям, які проживають у сільській місцевості, дедалі важче отримувати доступ до землі, води, насіння та інших природних ресурсів, і підкреслюючи важливість покращеного доступу до виробничих ресурсів та інвестування в належний сільський розвиток,

будучи переконаною, що селян та інших людей, які працюють у сільській місцевості, слід підтримувати в їх зусиллях, спрямованих на заохочення та застосування на практиці таких безпечних для довкілля способів сільськогосподарського виробництва, які б берегли природу, яку у низці країн і регіонів називають Мати-Земля, і були з нею у злагоді, включаючи дбайливе ставлення до біологічної та природної здатності екосистем адаптуватися та регенеруватися шляхом природних процесів та циклів,

беручи до уваги небезпечні та виснажливі умови, які існують у багатьох частинах світу, за яких багато селян та інших людей у сільській місцевості змушені працювати, часто позбавлені можливості реалізувати свої основні права на роботі, і не мають достатніх для життя заробітків та соціального захисту,

будучи стурбованою тим, що окремі особи, групи та установи, які захищають права тих, хто використовує землю та природні ресурси, піддаються високому ризику стати жертвою різних форм залякування та порушення їх фізичної недоторканності,

відзначаючи, що селяни та інші люди, які працюють у сільській місцевості, часто стикаються з труднощами в питаннях доступу до судів, співробітників поліції, прокурорів та адвокатів і в результаті не мають можливості домагатися відновлення справедливості чи захисту від насильства, зловживань та експлуатації,

будучи стурбованою спекуляцією продовольчими товарами, зростаючою концентрацією та незбалансованим розподілом продовольчих систем і нерівномірним співвідношенням сил серед учасників ланцюжка створення вартості, що перешкоджає дотриманню прав людини,

знову підтверджуючи, що право на розвиток є невід'ємним правом людини, завдяки якому кожна людина та всі народи можуть брати участь у такому економічному, соціальному, культурному та політичному розвитку, при якому повністю забезпечуються всі права людини та основні свободи, а також сприяти йому та користуватися його благами,

нагадуючи про право народів здійснювати згідно з відповідним положенням обох Міжнародних пактів про права людини контроль над усіма своїми природними багатствами та ресурсами,

визнаючи, що концепція продовольчого суверенітету використовується в багатьох державах і регіонах для визначення права формувати свої продовольчі та сільськогосподарські

системи, а також права на здорове та прийнятне в культурному сенсі продовольство, що виробляється екологічно безпечними та сталими методами, з повагою до прав людини, *беручи до уваги*, що кожна окрема людина, маючи обов'язки перед іншими людьми та спільнотою, до якої вона належить, несе відповідальність за сприяння розвитку та дотриманню прав, визнаних у цій Декларації та у національному законодавстві,

підтверджуючи важливість поваги до культурної різноманітності та сприяння толерантності, діалогу і співпраці,

посилаючись на велику кількість конвенцій та рекомендацій Міжнародної організації праці, щодо охорони праці та гідної праці,

посилаючись також на Конвенцію про біологічне різноманіття та Нагойський протокол регулювання доступу до генетичних ресурсів і справедливий розподіл вигід, що виникають в результаті їх використання,

посилаючись далі на велику роботу Продовольчої та сільськогосподарської організації Об'єднаних Націй та Комітету з питань всесвітньої продовольчої безпеки щодо права на харчування, права володіння та доступу до природних ресурсів та інших прав селян, зокрема Міжнародного договору про генетичні ресурси рослин для продовольства та сільського господарства, а також Добровільні керівні принципи відповідального управління земельними, рибними та лісовими ресурсами у контексті національної продовольчої безпеки, Добровільні керівні принципи забезпечення сталого маломасштабного рибальства в контексті продовольчої безпеки та викорінення бідності та Добровільні рекомендації щодо підтримки реалізації права на достатнє харчування в контексті національної продовольчої безпеки,

нагадуючи про підсумковий документ Всесвітньої конференції з аграрної реформи та розвитку сільських районів та ухвалену на ній «Хартію селян», в яких підкреслено необхідність розробки відповідних національних стратегій аграрної реформи та розвитку сільських районів, а також їх інтеграції із загальними національними стратегіями розвитку, *знову підтверджуючи*, що ця Декларація та відповідні міжнародні угоди є взаємодоповнюючими з метою посилення захисту прав людини,

будучи сповнена рішучості зробити нові кроки у напрямку прийняття міжнародним співтовариством зобов'язань щодо досягнення значного прогресу у сфері захисту прав людини шляхом активізації та постійної міжнародної співпраці та солідарності,

будучи переконаною у необхідності посилення захисту прав селян та інших людей, які працюють у сільській місцевості, а також у послідовному тлумаченні та застосуванні існуючих міжнародних норм і стандартів прав людини в цьому питанні,

урочисто приймає наступну Декларацію про права селян та інших людей, які працюють у сільській місцевості:

Стаття 1

1. Для цілей цієї Декларації селянин — це будь-яка особа, яка займається чи має намір займатися індивідуально, спільно з іншими громадянами або у складі громади дрібно-товарним сільськогосподарським виробництвом для задоволення власних потреб та/або продажу продукції на ринку; особа, яка значною мірою, але не обов'язково цілком, покладається на трудовий внесок членів родини чи домогосподарства та на інші фор-

ми безоплатної організації праці; особа, яка особливим чином залежить від землі та пов'язана із нею.

2. Ця Декларація поширюється на будь-яку особу, яка займається кустарним або дрібнотоварним сільськогосподарським виробництвом, землеробством, тваринництвом, скотарством, рибальством, лісівництвом, полюванням, збиранням, народними промислами, що мають відношення до сільського господарства, чи дотичною до нього діяльністю у сільській місцевості. Вона також поширюється на членів родин селян, які перебувають на утриманні.
3. Ця Декларація поширюється на корінні народи та місцеві громади, які працюють на землі, кочові, напівкочові спільноти та безземельних осіб, які займаються згаданою вище діяльністю.
4. Ця Декларація, крім іншого, поширюється на найманих осіб, у тому числі на всіх мігрантів незалежно від їх правового статусу, а також на сезонних працівників, зайнятих на плантаціях, сільськогосподарських фермах, у лісовому господарстві, аквакультурі та на агропромислових підприємствах.

Стаття 2

1. Держави поважають, захищають та дотримуються прав селян та інших людей, які працюють у сільській місцевості. Вони терміново вживають законодавчі, адміністративні та інші необхідні заходи з метою поступової реалізації у повному обсязі прав з числа сформульованих у цій Декларації, негайне забезпечення яких неможливе.
2. Значна увага у процесі імплементації цієї Декларації приділяється правам і особливим потребам селян та інших людей, які працюють у сільській місцевості, у тому числі осіб поважного віку, жінок, молоді, дітей, інвалідів, та урахуванню необхідності усунення множинних форм дискримінації.
3. Держави під час прийняття та реалізації законів, стратегій, міжнародних угод та окремих рішень, здатних призвести до утисків прав селян та інших людей, які працюють у сільській місцевості, консультуються та співпрацюють з ними через їх представницькі інститути, заручаються підтримкою та залучають громадян до прийняття рішень, що можуть негативно вплинути на селян та інших людей, які працюють у сільській місцевості, беруть до уваги існуючу нерівність сил між різними сторонами, забезпечують активну, вільну, ефективну, значущу та усвідомлену участь у цьому процесі окремих осіб та їх груп, враховують спеціальне законодавство щодо корінних народів.
4. Держави розробляють та впроваджують міжнародні угоди і стандарти, учасниками яких вони є, у спосіб, що відповідає їх зобов'язанням у сфері прав людини, що поширюються на селян та інших людей, які працюють у сільській місцевості.
5. Держави вживають усіх необхідних заходів для того, щоб недержавні суб'єкти, які підпадають під їх регулювання, як-от приватні особи, організації, транснаціональні корпорації та інші комерційні підприємства дотримувались і зміцнювали права селян та інших людей, які працюють у сільській місцевості.

6. Держави, визнаючи важливість міжнародного співробітництва на підтримку національних зусиль щодо реалізації цілей та завдань цієї Декларації, вдаються до належних та ефективних міждержавних заходів, а де це доречно — співпрацюють з відповідними міжнародними та регіональними організаціями, громадянським суспільством, зокрема організаціями селян та інших людей, які працюють у сільській місцевості. Такі заходи можуть включати:
- a) забезпечення інклюзивності, доступності та прийнятності відповідного міжнародного співробітництва, у тому числі міжнародних програм розвитку, для селян та інших людей, які працюють у сільській місцевості;
 - b) сприяння та підтримку нарощування потенціалу, у тому числі шляхом обміну та поширення інформації, досвіду, програм підготовки та передових практик;
 - c) заохочення співробітництва у сфері досліджень та доступу до наукових і технічних знань;
 - d) надання, де це доречно, техніко-економічної підтримки, розширення доступу до прийнятних технологій та взаємного обміну ними, їх передання країнам, що розвиваються, на взаємоузгоджених умовах;
 - e) удосконалення функціонування ринків на глобальному рівні та полегшення своєчасного доступу до ринкової інформації, у тому числі щодо продовольчих резервів, з метою сприяння обмеженню значної волатильності цін на продовольство та приєднаності спекуляції.

Стаття 3

1. Селяни та інші люди, які працюють у сільській місцевості, мають право на повну реалізацію всіх прав та основних свобод людини, визначених у Статуті Організації Об'єднаних Націй, Загальній декларації прав людини та у всіх інших міжнародних договорах з прав людини; вони мають право бути вільними від будь-якої дискримінації на основі таких ознак, як походження, національна приналежність, раса, колір шкіри, родинні зв'язки, стать, мова, культура, сімейний та майновий стан, інвалідність, вік, політичні або інші переконання, релігія, економічний, соціальний чи інший статус та ін.
2. Селяни та інші люди, які працюють у сільській місцевості, мають право визначати та розробляти пріоритети і стратегії щодо реалізації свого права на розвиток.
3. Держави вживають відповідних заходів, спрямованих на ліквідацію умов, що спричиняють дискримінацію, у тому числі множинні та перехресні форми дискримінації щодо селян та інших людей, які працюють у сільській місцевості, або сприяють її збереженню.

Стаття 4

1. Держави вживають усіх належних заходів для ліквідації всіх форм дискримінації щодо селянок та інших жінок, які працюють у сільській місцевості, сприяють розширенню їх прав і можливостей з метою забезпечення на основі рівності чоловіків і жінок умов для користування всіма правами і свободами людини, а також можливості ставати

учасниками і бенефіціарами економічного, соціального, політичного та культурного розвитку сільських територій.

2. Держави забезпечують недискримінаційні умови для реалізації селянками та іншими жінками, які працюють у сільській місцевості, всіх прав та основних свобод людини, закріплених у цій Декларації та інших міжнародних договорах з прав людини, зокрема:
 - a) рівноправно та ефективно брати участь у розробці та впровадженні планів розвитку усіх рівнів;
 - b) мати рівноправний доступ до найвищого рівня фізичного і психічного здоров'я, у тому числі належного медико-санітарного обслуговування, інформації, консультацій та підтримки з питань планування сім'ї;
 - c) безпосередньо користуватися благами програм соціального страхування;
 - d) отримувати всі види підготовки та освіти, як формальної, так і неформальної, у тому числі підготовки та освіти з функціональної грамотності, користуватись послугами усіх служб громадського обслуговування та консультативних агенцій з аграрних питань для підвищення їх рівня технічної обізнаності;
 - e) організовувати групи самопомоги, асоціації та кооперативи задля отримання рівного доступу до економічних можливостей шляхом працевлаштування за наймом або незалежної трудової діяльності;
 - f) брати участь у всіх видах колективної діяльності;
 - g) мати рівний доступ до фінансових служб, сільськогосподарських кредитів та позик, системи збуту та відповідних технологій;
 - h) мати рівний доступ до використання та експлуатації земельних і природних ресурсів та право на рівну або пріоритетну увагу під час реалізації земельних та аграрних реформ, а також у планах перезаселення земель;
 - i) мати право на гідне працевлаштування, рівну винагороду та соціальні пільги, а також право мати доступ до діяльності, що приносить дохід;
 - j) не зазнавати жодних форм насильства.

Стаття 5

1. Селяни та інші люди, які працюють у сільській місцевості, мають право на доступ та використання у сталий спосіб природних ресурсів, що належать їх громадам, для створення належних умов життя відповідно до статті 28 цієї Декларації. Вони також мають право на участь в управлінні цими ресурсами.
2. Держави вживають заходів задля того, аби дозвіл на будь-який вид розробки природних ресурсів, що традиційно перебувають у розпорядженні чи користуванні селян та інших людей, які працюють у сільській місцевості, надавався, зокрема, на підставі:
 - a) належним чином проведеної оцінки соціального впливу та впливу на навколишнє середовище;

- b) сумлінних консультацій відповідно до статті 2.3 цієї Декларації;
- c) режиму справедливого та рівного розподілу доходів від такої розробки, що визначається взаємоузгодженими умовами між тими, хто займається розробкою природних ресурсів, і селянами та іншими людьми, які працюють у сільській місцевості.

Стаття 6

1. Селяни та інші люди, які працюють у сільській місцевості, мають право на життя, фізичну та психічну недоторканність, свободу та особисту захищеність.
2. Селяни та інші люди, які працюють у сільській місцевості, не повинні піддаватися необґрунтованому арешту або затриманню, тортурам або іншим жорстоким, нелюдським, таким, що принижують гідність, видам поведження та покарання, утримуватись в рабстві чи підневільному становищі.

Стаття 7

1. Селяни та інші люди, які працюють у сільській місцевості, де б вони не знаходились, мають право на визнання їхньої правосуб'єктності.
2. Держави вживають належних заходів для сприяння забезпеченню свободи пересування селян та інших людей, які працюють у сільській місцевості.
3. Держави, за необхідності, вживають належні заходи для налагодження взаємодії з метою розв'язання відповідно до статті 28 цієї Декларації проблем транскордонних землеволодінь, що перетинають міжнародні кордони і впливають на селян та інших людей, які працюють у сільській місцевості.

Стаття 8

1. Селяни та інші люди, які працюють у сільській місцевості, мають право на свободу думки, переконань, совісті, релігії, висловлювання поглядів та мирних зборів. Вони мають право виголошувати свою думку усно, письмово або за допомогою друку, у художній формі або в інший спосіб на свій розсуд на місцевому, регіональному, національному та міжнародному рівнях.
2. Селяни та інші люди, які працюють у сільській місцевості, мають право індивідуально та/або колективно, в асоціації з іншими громадянами або у складі громади брати участь у мирних акціях протесту проти порушень прав та основних свобод людини.
3. Реалізація прав, передбачених у цій статті, накладає особливі обов'язки та відповідальність. З огляду на це вона може бути пов'язана з деякими обмеженнями, які, однак, повинні бути вкрай необхідними та передбаченими діючим законодавством:
 - a) забезпечення поважного ставлення до прав та репутації інших осіб;
 - b) охорона державної безпеки, громадського порядку (*ordre public*), здоров'я населення та моралі.

4. Держави вживають усіх необхідних заходів для забезпечення компетентними органами влади захисту кожного окремо і всіх разом від будь-яких актів насильства, загроз, погроз, дискримінації де-юре і де-факто, тиску та будь-якого іншого свавілля, що є результатом законної реалізації та захищення прав, передбачених у цій Декларації.

Стаття 9

1. Селяни та інші люди, які працюють у сільській місцевості, мають право на свій розсуд створювати організації, професійні спілки, кооперативи та будь-які інші організації і асоціації для захисту своїх інтересів, вступати до їх лав, а також право на ведення колективних переговорів. Такі організації мають незалежний та добровільний характер, вони вільні від будь-якого втручання, примусу та репресій.
2. Користування цим правом не підлягає жодним обмеженням, окрім передбачених законом та необхідних у демократичному суспільстві для користі державної / громадської безпеки, громадського порядку (*ordre public*), охорони здоров'я населення, його моралі та захисту прав і свобод інших осіб.
3. Держави вживають належних заходів для заохочення селян та інших людей, які працюють у сільській місцевості, до створення організацій, у тому числі профспілок, кооперативів та інших інституцій. З метою усунення перешкод, що заважають їх створенню, розвитку та провадженню законної діяльності (у тому числі в частині будь-якої законодавчої і адміністративної дискримінації щодо таких організацій та їх членів) їм надають підтримку та сприяють посиленню їх позиції при проведенні переговорів щодо контрактних відносин задля забезпечення справедливих, стабільних умов і цін та запобігання порушенню їх права на гідність і гідне життя.

Стаття 10

1. Селяни та інші люди, які працюють у сільській місцевості, мають право на активну і вільну участь, безпосередньо та/або через свої представницькі організації, у підготовці та реалізації політики, програм, проєктів, які можуть вплинути на їх життя, землю та джерела засобів для існування.
2. Держави заохочують участь, безпосередню та/або через відповідні представницькі організації, селян та інших людей, які працюють у сільській місцевості, у процесах прийняття рішень, здатних вплинути на їх життя, землю та джерела засобів для існування; це передбачає поважне ставлення до створення і розвитку потужних й незалежних організацій селян та інших людей, які працюють у сільській місцевості, стимулювання їх участі у підготовці та реалізації стандартів продовольчої безпеки, трудових та екологічних стандартів, які можуть впливати на їх життя.

Стаття 11

1. Селяни та інші люди, які працюють у сільській місцевості, мають право шукати, отримувати, формувати та поширювати інформацію, у тому числі інформацію щодо факторів, здатних вплинути на виробництво, переробку, маркетинг та збут їх продукції.

2. Держави вживають належних заходів для забезпечення доступу селян та інших людей, які працюють у сільській місцевості, до відповідної, транспарентної, своєчасної та достатньої інформації такою мовою, у такій формі і переданої такими засобами, які відповідають прийнятим у їх культурі методам, з метою сприяння розширенню їх прав та можливостей і забезпечення їх ефективної участі у прийнятті рішень з питань, які можуть вплинути на їх життя, землю та джерела засобів для існування.
3. Держави вживають належних заходів для розширення доступу селян та інших людей, які працюють у сільській місцевості, до справедливої, неупередженої та прийнятної системи оцінки і сертифікації якості їх продукції на місцевому, національному, міжнародному рівнях та стимулювання їх участі у розробці такої системи.

Стаття 12

1. Селяни та інші люди, які працюють у сільській місцевості, мають право на ефективний та недискримінаційний доступ до правосуддя, зокрема доступ до справедливих процедур врегулювання спорів, а також до ефективних засобів правового захисту у разі будь-яких порушень прав людини. У процесі прийняття рішень належним чином приймаються до уваги їх звичаї, традиції, норми та правові системи, які відповідають зобов'язанням згідно з міжнародним законодавством з прав людини.
2. Держави надають рівноправний доступ до своєчасних, прийнятних та ефективних засобів врегулювання спорів у неупереджених та компетентних судових й адміністративних інстанціях мовою зацікавлених осіб та забезпечують ефективні і оперативні засоби правового захисту, які можуть містити право на оскарження, реституцію, компенсацію та відшкодування збитків.
3. Селяни та інші люди, які працюють у сільській місцевості, мають право на юридичну допомогу. Держави вживають додаткових заходів для забезпечення підтримки селян та інших людей, які працюють у сільській місцевості, котрі в інший спосіб не отримали б доступу до адміністративних та юридичних послуг.
4. Держави розглядають можливість вжиття заходів щодо зміцнення національних правозахисних установ з метою заохочення та захисту всіх прав людини, у тому числі прав, викладених у цій Декларації.
5. Держави забезпечують ефективні механізми для запобігання або відшкодування збитків, заподіяних будь-якою формою примусового переміщення населення чи будь-якою дією, що має на меті порушення прав селян та інших людей, які працюють у сільській місцевості (свавільне позбавлення землі та природних ресурсів, засобів для існування, порушення права на недоторканість).

Стаття 13

1. Селяни та інші люди, які працюють у сільській місцевості, мають право на працю, яке передбачає право на вільний вибір ними способу заробітку.
2. Діти селян та інших людей, які працюють у сільській місцевості, мають право на захист від виконання будь-якої роботи, що може становити для них небезпеку або бути

перешкодою в отриманні ними освіти, завдавати шкоди їхньому здоров'ю, фізичному, розумовому, духовному, моральному та соціальному розвитку.

3. Держави створюють для селян, інших людей, які працюють у сільській місцевості, та членів їх родин сприятливі умови і можливості працевлаштування, які передбачають винагороду за працю, що забезпечує їм достатній рівень життя.
4. Держави, для яких характерний високий рівень бідності у сільській місцевості та відсутність можливостей для працевлаштування в інших галузях, вдаються до належних заходів, спрямованих на формування та розвиток стійких продовольчих систем, що мають досить високу трудомісткість, задля сприяння створенню гідних робочих місць.
5. Держави, враховуючи особливості селянського сільського господарства та дрібнотоварного рибальства, контролюють дотримання трудового законодавства і з цією метою виділяють, за необхідності, належні кошти для забезпечення ефективного функціонування інспекцій праці у сільській місцевості.
6. Ніхто не повинен бути присилуваний до виконання примусової, кабальної чи обов'язкової роботи, наражатися на ризик стати жертвою торгівлі людьми або утримуватися в рабстві будь-якої іншої сучасної форми. Держави в рамках консультацій та співробітництва з селянами та іншими людьми, які працюють у сільській місцевості, а також з відповідними представницькими організаціями здійснюють належні заходи для їх захисту від економічної експлуатації, дитячої праці та всіх форм сучасного рабства, таких як боргова кабала жінок, чоловіків і дітей, примусова праця, в тому числі рибалок, працівників рибного та лісового господарства, сезонних робітників та трудящих-мігрантів.

Стаття 14

1. Селяни та інші люди, які працюють у сільській місцевості, тимчасові, сезонні працівники або трудящі-мігранти, мають право на працю в безпечних та здорових умовах, на участь у впровадженні та перегляді правил техніки безпеки та норм гігієни праці, на обрання представників з питань техніки безпеки та гігієни праці, представників до комітетів з питань техніки безпеки та гігієни праці, на заходи щодо запобігання, скорочення та контролювання небезпек і ризиків, на доступ до належного робочого одягу, інвентарю, належної інформації та підготовки з питань техніки безпеки, що відповідають сучасним вимогам, право не піддаватися на робочому місці насильству та утискам, в тому числі сексуальним домаганням, право повідомляти про небезпечні та шкідливі умови праці, а також право залишити небезпечну зону у разі виникнення загрози, пов'язаної з їхньою трудовою діяльністю, якщо вони мають обґрунтовані підстави вважати, що їх здоров'ю або безпеці може бути заподіяна неминуча та істотна шкода, не зазнаючи при цьому будь-яких пов'язаних з роботою заходів відплати за реалізацію таких прав.
2. Селяни та інші люди, які працюють у сільській місцевості, мають право не використовувати небезпечні речовини або токсичні хімікати, зокрема агрохімікати, сільськогосподарські та промислові забруднюючі речовини, і право не піддаватися їхньому впливу.
3. Держави вживають належних заходів для забезпечення сприятливих, безпечних та здорових умов праці для селян та інших людей, які працюють у сільській місцевості,

і, зокрема, призначають належні відповідальні компетентні органи, створюють механізми міжгалузевої координації для реалізації політики та застосування національних законів і приписів з питань техніки безпеки та гігієни праці у сільському господарстві, переробці сільськогосподарської продукції, рибальстві, впроваджують коригувальні заходи та відповідні штрафні санкції, імплементують і підтримують адекватні та достатні системи інспекції робочих місць у сільській місцевості.

4. Держави вживають усіх необхідних заходів з метою:
 - a) запобігання ризикам для здоров'я та безпеки, пов'язаних із застосовуваними технологіями, хімічними речовинами та методами ведення сільського господарства, у тому числі шляхом їх заборони та обмеження;
 - b) створення належної національної або будь-якої іншої системи, затвердженої компетентним органом, для впровадження конкретних критеріїв, що застосовуються до імпорту, класифікації, упаковки, розподілу, маркування та використання застосовуваних у сільському господарстві хімікатів, регулювання їх заборони чи накладення обмежень;
 - c) створення умов тим, хто виробляє, імпортує, постачає, реалізує, перевозить, складає чи утилізує хімічні речовини, що використовуються в сільському господарстві, для дотримання національних або інших визнаних норм безпеки та гігієни праці, надання належної та достатньої інформації їх користувачам відповідною офіційною мовою або офіційними мовами країни та, на запит, компетентному органу;
 - d) застосування належної системи для безпечного збирання, переробки та утилізації хімічних відходів, хімічних речовин, термін зберігання яких минув, та порожніх контейнерів для зберігання хімікатів задля недопущення їх використання в інших цілях та усунення або зведення до мінімуму ризиків для безпеки та здоров'я людей та навколишнього середовища;
 - e) розроблення та впровадження освітніх та просвітницьких програм щодо здоров'я людей, впливу на навколишнє середовище хімічних речовин, що широко використовуються у сільській місцевості, та альтернатив їх використанню.

Стаття 15

1. Селяни та інші люди, які працюють у сільській місцевості, мають право на достатнє харчування та основне право на свободу від голоду. Це передбачає право на виробництво продовольства та право на достатнє харчування, які гарантують можливість досягнення найвищого ступеня фізичного, емоційного та інтелектуального розвитку.
2. Держави забезпечують у будь-який час фізичний та економічний доступ селян та інших людей, які працюють у сільській місцевості, до достатнього й належного продовольства, що виробляється і споживається на стійкій і справедливій основі з урахуванням культури споживачів, завдяки чому гарантується доступ до харчування для майбутніх поколінь і забезпечується, індивідуально та/або колективно, їх фізично і психічно повноцінний та гідний спосіб життя з урахуванням їхніх потреб.

3. Держави вживають належних заходів для боротьби з недоїданням серед сільських дітей, зокрема в рамках первинної медико-санітарної допомоги, шляхом, серед іншого, застосування легкодоступних технологій та забезпечення адекватного харчування вагітних жінок і годувальниць. Держави забезпечують необхідною інформацією представників усіх верств суспільства, насамперед батьків та дітей, доступом до навчальних програм, присвячених харчуванню, а також гарантують підтримку у процесі застосування отриманих базових знань про дитяче харчування та переваги грудного вигодовування.
4. Селяни та інші люди, які працюють у сільській місцевості, мають право визначати власні продовольчі та сільськогосподарські системи, що визнається багатьма державами і регіонами як право на продовольчий суверенітет. Це охоплює право на участь у процесах ухвалення рішень, що стосуються продовольчої та сільськогосподарської політики, і право на здорове і достатнє харчування продуктами, виробленими екологічно безпечними та стійкими методами з урахуванням традиційної культури.
5. Держави у партнерстві із селянами та іншими людьми, які працюють у сільській місцевості, розробляють державну політику на місцевому, національному, регіональному та міжнародному рівнях з метою просування і захисту права на достатнє харчування, продовольчу безпеку, продовольчий суверенітет і стійкі та справедливі продовольчі системи, що сприяє заохоченню та захисту прав, які містяться в цій Декларації. Держави створюють механізми для забезпечення узгодженості своїх сільськогосподарських, економічних, соціальних, культурних стратегій і стратегій у сфері розвитку та процесу реалізації прав, що викладені у Декларації.

Стаття 16

1. Селяни та інші люди, які працюють у сільській місцевості, мають право на гідний рівень життя для себе та своїх сімей, а також доступ до засобів виробництва, необхідних для його досягнення, включаючи виробничий інвентар, технічну допомогу, кредитування, страхування та інші фінансові послуги. Вони також мають право вільно, індивідуально та/або колективно, разом з іншими чи в межах громади, займатися традиційними способами землеробства, рибальства, тваринництва та лісівництва, а також розвивати системи реалізації продукції на базі громад.
2. Держави вживають належних заходів для сприяння доступу селян та інших людей, які працюють у сільській місцевості, до транспортних засобів, засобів обробки, сушіння та зберігання, необхідних для продажу їхньої продукції на місцевих, національних і регіональних ринках за цінами, які гарантують їм гідний дохід і засоби для існування.
3. Держави вживають належних заходів для розширення та підтримки місцевих, регіональних і національних ринків таким чином, щоб селянам та іншим людям, які працюють у сільській місцевості полегшити доступ та забезпечити участь у цих ринках для продажу своєї продукції за цінами, які дозволяють їм та їхнім родинам досягти гідного рівня життя.
4. Держави вживають усіх належних заходів для забезпечення того, щоб їх стратегії та програми у галузі сільського розвитку, сільського господарства, природоохоронної діяльності, торгівлі та інвестицій ефективно сприяли захисту та зміцненню місцевих

джерел засобів до існування та переходу до сталих моделей сільськогосподарського виробництва.

Повсюдно, де це можливо, держави стимулюють сталі методи господарювання, включаючи агроекологічне та органічне виробництво та сприяють прямим продажам від фермерів до споживачів.

5. Держави вживають належних заходів для посилення стійкості селян та інших людей, які працюють у сільській місцевості, до стихійних лих та інших серйозних порушень, таких як ринкові «провали».
6. Держави вживають належних заходів для забезпечення справедливої заробітної плати та рівної винагороди за працю рівної цінності без будь-якої різниці.

Стаття 17

1. Селяни та інші люди, які живуть у сільській місцевості мають право на землю, індивідуально та/або колективно відповідно до статті 28 цієї Декларації, у тому числі право на доступ до сталого використання та управління землею, розташованими там водоймами, прибережними морськими акваторіями, рибальськими угіддями, пасовищами та лісами для досягнення належного рівня життя, проживання в умовах безпеки, миру та гідності та розвитку своєї культури.
2. Держави вживають належні заходи для усунення та заборони всіх форм дискримінації, пов'язаної з правом на землю, включаючи ті, які є наслідком зміни сімейного стану, недієздатності або доступу до економічних ресурсів.
3. Держави вживають належні заходи для забезпечення юридичного визнання прав землеволодіння, включаючи традиційні права землеволодіння, які зараз не захищені законом, визнаючи існування різних моделей і систем. Держави захищають законні права володіння землею та гарантують, що селяни та інші люди, які працюють у сільській місцевості, не будуть свавільно чи незаконно виселені, а їхні права не будуть скасовані чи порушені іншим чином. Держави визнають і захищають природні блага та пов'язані з ними системи колективного користування та управління.
4. Селяни та інші люди, які працюють у сільській місцевості, мають право на захист від свавільного та незаконного переміщення зі своєї землі чи традиційного місця проживання, а також відсторонення від інших природних ресурсів, що використовуються в їх діяльності та є необхідними для забезпечення належних умов життя. Держави включають до внутрішнього законодавства положення про захист від переміщень, що відповідають нормам міжнародних прав людини та міжнародного гуманітарного права. Держави вводять заборону на свавільне та незаконне примусове виселення, ліквідацію сільськогосподарських угідь та конфіскацію або експропріацію земель та інших природних ресурсів, у тому числі як міру покарання або засіб чи метод ведення війни.
5. Селяни та інші люди, які працюють у сільській місцевості, які були свавільно чи незаконно позбавлені своїх земель, мають право, індивідуально та/або колективно, спільно з іншими або громадою повернутися на свою землю, якої вони були свавільно чи незаконно позбавлені, у тому числі у випадку стихійних лих та/або збройних конфліктів;

мають право на відновлення доступу до природних ресурсів, які використовуються в їх діяльності та необхідні для забезпечення належних умов життя, у тих випадках, коли це можливо, або на отримання справедливої та законної компенсації у випадках, коли їх повернення неможливе.

6. За необхідності держави вживають відповідних заходів для проведення аграрних реформ з метою забезпечення широкого та справедливого доступу до землі та інших природних ресурсів, необхідних для забезпечення належних умов життя селянам та іншим людям, які працюють у сільській місцевості, а також для обмеження надмірної концентрації земель та контролю над ними, з урахуванням їх соціальної функції. Безземельні селяни, молодь, дрібні рибалки та інші сільські працівники повинні мати пріоритет при розподілі громадських земель, рибальських угідь і лісових ділянок.
7. Держави вживають заходів, спрямованих на збереження та стале використання землі та інших природних ресурсів, що використовуються в їхньому виробництві, у тому числі через агроекологію, та забезпечують умови для відновлення біологічних та інших природних можливостей і циклів.

Стаття 18

1. Селяни та інші люди, які працюють у сільській місцевості, мають право на збереження та охорону навколишнього середовища та родючості своїх земель, а також ресурсів, які вони використовують і якими розпоряджаються.
2. Держави вживають належних заходів для забезпечення того, щоб селяни та інші люди, які працюють у сільській місцевості, без дискримінації користувалися безпечним, чистим і здоровим довкіллям.
3. Держави повинні дотримуватися своїх відповідних міжнародних зобов'язань щодо боротьби зі зміною клімату. Селяни та інші люди, які працюють у сільській місцевості, мають право брати участь у розробці та впровадженні національної та місцевої політики адаптації до зміни клімату та пом'якшення наслідків, у тому числі шляхом використання практики та традиційних знань.
4. Держави вживають ефективних заходів для того, щоб небезпечні матеріали, речовини або відходи не зберігалися і не утилізувалися на землях селян та інших людей, які працюють у сільській місцевості; держави співпрацюють між собою з метою усунення загроз, спричинених транскордонною шкодою навколишньому середовищу.
5. Держави забезпечують захист селян та інших людей, які працюють у сільській місцевості, від зловживань з боку недержавних суб'єктів, у тому числі шляхом застосування природоохоронних нормативних актів, які прямо чи опосередковано сприяють захисту прав селян та інших людей, які працюють у сільській місцевості.

Стаття 19

1. Селяни та інші люди, які працюють у сільській місцевості, мають право на насіння відповідно до статті 28 цієї Декларації, у тому числі:

- a) право на захист традиційних знань, що стосуються генетичних ресурсів рослин для виробництва продуктів харчування та сільського господарства;
 - b) право на справедливу участь у розподілі вигід від використання генетичних ресурсів рослин для виробництва продуктів харчування та сільського господарства;
 - c) право на участь у прийнятті рішень з питань, що стосуються збереження та сталого використання генетичних ресурсів рослин для виробництва продуктів харчування та сільського господарства;
 - d) право на збереження, використання, обмін та продаж власного насіння або посадкового матеріалу.
2. Селяни та інші люди, які працюють у сільській місцевості, мають право зберігати, контролювати, захищати та розвивати власний посівний матеріал та традиційні знання.
 3. Держави вживають заходів для визнання, захисту та реалізації права на насіння селян та інших людей, які працюють у сільській місцевості.
 4. Держави гарантують, що насіння належної якості та кількості буде доступне селянам у найбільш відповідний для посіву час та за доступною ціною.
 5. Держави визнають права селян щодо використання власного або іншого доступного у їхній місцевості насіння, а також рішень щодо видів культур, які вони бажають вирощувати.
 6. Держави вживають належних заходів для підтримки систем збереження насіння селян та сприяють використанню такого насіння та агробіорізноманіттю.
 7. Держави вживають належних заходів для забезпечення того, щоб сільськогосподарські дослідження та розробки враховували потреби селян та інших людей, які працюють у сільській місцевості, а також для забезпечення активної участі селян у визначенні пріоритетів та проведенні досліджень та розробок, з урахуванням їхнього досвіду, а також збільшення інвестицій у дослідження та розробку сільськогосподарських культур і насіння, які відповідають потребам селян та інших людей, які працюють у сільській місцевості.
 8. Держави забезпечують, щоб політика щодо насіння і захисту сортів рослин та нормативно-правові акти про інтелектуальну власність, системи сертифікації, продаж насіння поважали і враховували права й потреби селян та інших людей, які працюють у сільській місцевості.

Стаття 20

1. Держави вживають належних заходів відповідно до своїх міжнародних зобов'язань для запобігання виснаженню біорізноманіття та забезпечення його збереження та сталого використання з метою сприяння та захисту всебічної реалізації прав селян та інших людей, які працюють у сільській місцевості.
2. Держави вживають належних заходів для сприяння та захисту традиційних знань, інновацій та практики селян та інших людей, які працюють у сільській місцевості, включа-

ючи традиційні аграрні, скотарські, лісові, рибальські, тваринницькі та агроекологічні системи, які мають значення для збереження та сталого використання біологічного різноманіття.

3. Держави запобігають ризикам порушення прав селян та інших людей, які працюють у сільській місцевості, що виникають у результаті вирощування, обробки, транспортування, використання, передачі чи випуску будь-яких живих змінених організмів.

Стаття 21

1. Селяни та інші люди, які працюють у сільській місцевості, мають право на безпечну і чисту питну воду та санітарні послуги, які є необхідними для повноцінного життя, забезпечення всіх прав людини та дотримання людської гідності. Це право включає економічний та фізичний доступ до якісної системи водопостачання та санітарного забезпечення; доступ також не повинен мати дискримінаційного характеру і повинен бути прийнятним у культурному та гендерному відношенні.
2. Селяни та інші люди, які працюють у сільській місцевості, мають право на воду для особистих та побутових потреб, землеробства, рибальства та тваринництва й для забезпечення інших пов'язаних з використанням води засобів для існування, за умови збереження, відновлення та раціонального використання водних ресурсів. Вони мають право на справедливий доступ до води та систем управління водними ресурсами, а також на уникнення свавільних відключень або забруднення джерел водопостачання.
3. Держави поважають, захищають та забезпечують доступ до води, в тому числі в звичайних і громадських системах управління водними ресурсами, на недискримінаційній основі, а також вживають заходів для гарантування доступної води для особистих, побутових та виробничих потреб та покращення санітарно-гігієнічних послуг, зокрема для сільських жінок і дівчат, а також осіб, які належать до маргіналізованих груп або тих, які знаходяться в особливих умовах, зокрема скотарів-кочівників, працівників на плантаціях, усіх мігрантів, незалежно від їх правового статусу, та осіб, які живуть у незаконних чи неформальних поселеннях. Держави сприяють впровадженню належних і доступних технологій, включаючи технології зрошення, повторного використання очищених стічних вод, а також збору та зберігання води.
4. Держави охороняють та відновлюють пов'язані з водою екосистеми, включаючи гори, ліси, водно-болотні угіддя, річки, водоносні горизонти та озера, від надмірного використання та забруднення шкідливими речовинами, зокрема промисловими стічними водами та концентрованими мінеральними та хімічними продуктами, які призводять до поступового або швидкого отруєння води.
5. Держави запобігають створенню третіми сторонами перешкод для реалізації права селян та інших людей, які працюють у сільській місцевості на воду. Держави забезпечують у пріоритетному порядку водопостачання для задоволення потреб людини перед іншими видами використання, сприяючи збереженню, відновленню та сталому використанню води.

Стаття 22

1. Селяни та інші люди, які працюють у сільській місцевості, мають право на соціальне забезпечення, у тому числі соціальне страхування.
2. Держави, відповідно до своїх національних умов, вживають відповідних заходів для сприяння реалізації права на соціальне забезпечення всіх працівників-мігрантів у сільській місцевості.
3. Держави визнають права селян та інших людей, які працюють у сільській місцевості, на соціальне забезпечення, у тому числі соціальне страхування, і з урахуванням національних умов, встановлюють та підтримують мінімальний рівень соціального захисту, що включає базові соціальні стандарти. Ці стандарти повинні гарантувати як мінімум те, що протягом життя всі потребуючі матимуть доступ до основних видів медичного обслуговування та базового гарантованого доходу, що разом забезпечуватиме ефективний доступ до товарів і послуг, визначених як необхідні на національному рівні.
4. Основні соціальні гарантії встановлюються законом. Визначаються також неупереджені, прозорі, ефективні, доступні та недорогі процедури подачі та розгляду скарг та апеляцій. Створюються системи, які забезпечують суворе дотримання національних законодавчих норм.

Стаття 23

1. Селяни та інші люди, які працюють у сільській місцевості, мають право на найвищий досяжний рівень фізичного та психічного здоров'я. Вони також мають право на доступ без будь-якої дискримінації до всіх соціальних і медичних послуг.
2. Селяни та інші люди, які працюють у сільській місцевості, мають право використовувати та захищати свої традиційні ліки та підтримувати свою лікувальну практику, включаючи доступ до рослин, тварин і мінеральних речовин для використання в медицині та їх збереження.
3. Держави гарантують доступ до закладів охорони здоров'я, товарів і послуг у сільській місцевості на недискримінаційній основі, особливо для вразливих груп населення; доступ до основних медикаментів, вакцинації проти інфекційних захворювань, охорони репродуктивного здоров'я, інформації щодо основних проблем охорони здоров'я, що впливають на суспільство, включаючи методи попередження та боротьби з ними; охорону здоров'я матері та дитини, а також підготовку медичного персоналу, включаючи освіту у галузі охорони здоров'я та прав людини.

Стаття 24

1. Селяни та інші люди, які працюють у сільській місцевості, мають право на належне житло. Вони мають право підтримувати безпечне житло та середовище, в якому вони могли б жити в мирі та гідності, а також право на недискримінацію в цьому контексті.
2. Селяни та інші люди, які працюють у сільській місцевості, мають право на захист від примусового виселення з житла, переслідувань та інших погроз.

3. Держави не можуть свавільно чи незаконно, ні тимчасово, ні постійно, виселяти селян або інших людей, які працюють у сільській місцевості проти їхньої волі із займаних ними будинків або землі, не надавши або не забезпечивши їм доступу до належних форм правового чи іншого захисту. Якщо виселення є неминучим, держава повинна забезпечити або гарантувати справедливу компенсацію за будь-які матеріальні чи інші збитки.

Стаття 25

1. Селяни та інші люди, які працюють у сільській місцевості, мають право на належну професійну підготовку, відповідно до конкретних агроекологічних, соціокультурних та економічних умов, в яких вони перебувають. Питання, охоплені навчальними програмами, повинні, крім іншого, включати напрями підвищення продуктивності, маркетинг, способи боротьби зі шкідниками і патогенами; можливості протидії системним потрясінням, впливу хімічних речовин, зміні клімату та впливу погодних умов.
2. Діти селян та інших людей, які працюють у сільській місцевості, мають право на освіту відповідно до їхньої культури та з дотриманням усіх прав, закріплених в документах з прав людини.
3. Держави заохочують створення партнерств між фермерами та науковцями, таких як польові школи для фермерів, спільне розведення рослин, клініки для лікування тварин тощо, призначених для більш дієвого та оперативного реагування на проблеми, з якими стикаються селяни та інші люди, які працюють у сільській місцевості.
4. Держави інвестують у навчання, забезпечення ринкової інформації та надання консультаційних послуг на рівні сільських господарств.

Стаття 26

1. Селяни та інші люди, які працюють у сільській місцевості, мають право розвивати власну культуру без втручань чи будь-якої форми дискримінації. Вони також мають право підтримувати, висловлювати, контролювати, захищати та розвивати свої традиційні та місцеві знання, а саме спосіб життя, методи виробництва чи технології, звичаї та традиції. Ніхто не може використовувати культурні права для порушення прав людини, гарантованих міжнародним правом, або обмежувати їх обсяг.
2. Селяни та інші люди, які працюють у сільській місцевості, мають право, індивідуально та/або колективно, спільно з іншими або як громада, дотримуватися та розвивати свої місцеві звичаї, мову, культуру, релігію, літературу та мистецтво відповідно до міжнародних стандартів у галузі прав людини.
3. Держави поважають пов'язані з традиційними знаннями права селян та інших людей, які працюють у сільській місцевості, та вживають заходів для визнання та захисту цих прав, а також усувають дискримінацію щодо традиційних знань, практики та технологій селян та інших людей, які працюють у сільській місцевості.

Стаття 27

1. Спеціалізовані установи, фонди та програми системи Організації Об'єднаних Націй та інші міжурядові організації, включаючи міжнародні та регіональні фінансові організації, сприяють повній реалізації цієї Декларації, в тому числі шляхом мобілізації, зокрема, допомоги та співробітництва з метою розвитку. Розглядаються шляхи та засоби забезпечення участі селян та інших людей, які працюють у сільській місцевості у вирішенні питань, що впливають на їхнє життя.
2. Організація Об'єднаних Націй та її спеціалізовані установи, фонди та програми, а також інші міжурядові організації, включаючи міжнародні та регіональні фінансові організації, сприяють повазі прав людини та повному застосуванню положень цієї Декларації та вживають відповідних заходів щодо забезпечення її ефективності.

Стаття 28

1. Ніщо в цій Декларації не можна тлумачити як таке, що применшує, обмежує або зводить нанівець права, які селяни та інші люди, що працюють у сільській місцевості, і корінні народи зараз мають або можуть отримати в майбутньому.
2. Права людини та основні свободи всіх без будь-якої дискримінації повинні поважатися під час реалізації прав, проголошених у цій Декларації. Дотримання прав, викладених у цій Декларації, підлягає лише таким обмеженням, які встановлені законом і відповідають міжнародним зобов'язанням у галузі прав людини. Будь-які такі обмеження повинні бути недискримінаційними та необхідними виключно з метою забезпечення належного визнання та поваги до прав і свобод інших, а також для задоволення справедливих і найбільш нагальних вимог демократичного суспільства.

ДОДАТОК 2.1

*Прем'єр-міністру України
Гройсману В.Б.*

***Щодо проекту Декларації ООН
про права селян та інших людей,
які працюють у сільській місцевості***

м. Київ, 28 березня 2018 р.

Вельмишановний Володимире Борисовичу!

27 березня 2018 р. у м. Києві за участі численних представників українського громадянського суспільства, фермерських організацій, українських та міжнародних громадських організацій та інституцій з Польщі, Румунії, Нідерландів, Бельгії, Австрії, включаючи глобальний Міжнародний рух La Via Campesina (ініціатор Декларації ООН про права селян та інших людей, що працюють у сільській місцевості), за участі представника дипломатичної місії Болівії, представника Міністерства аграрної політики та продовольства України та інших офіційних осіб, відбулася Міжнародна конференція «На шляху до Декларації ООН про права селян та інших людей, які працюють у сільській місцевості». Прийнято резолюцію у якій висловлюється підтримка проекту Декларації та міститься заклик до найвищих органів влади в Україні сприяти її прийняттю Організацією Об'єднаних Націй.

Громадська спілка «Українська мережа сільського розвитку» та Асоціація фермерів та приватних землевласників України мають честь та уповноважені передати Вам, пане Прем'єр-міністр, резолюцію конференції та звертаються з проханням надати всебічну підтримку процесу, пов'язаному із проходженням проекту Декларації на найвищому рівні ООН. 9-13 квітня 2018 року в м. Женеві в рамках 5-ї робочої групи Ради ООН з прав людини, в якій Україна братиме участь, відбудуться чергові переговори щодо Декларації, після чого вона буде подана на розгляд Генеральної Асамблеї ООН. Оскільки процедура прийняття Декларації передбачає позитивне голосування представників держав за її проєкт просимо дати відповідне доручення Міністерству закордонних справ України.

Прийняття Декларації стане вагомим інституційним підґрунтям для реалізації проголошеного Урядом курсу на формування в Україні фермерського укладу європейського зразка та для захисту прав громадян України, які, як трудові мігранти, працюють у сільському господарстві зарубіжних країн.

Додатки: резолюція Конференції «На шляху до Декларації ООН про права селян та людей, що працюють у сільській місцевості», інформаційні матеріали на підтримку Декларації.

Сподіваємося на Вашу підтримку і подальшу плідну співпрацю.

Голова координаційної ради
ГС «Українська мережа
сільського розвитку»

Президент Асоціації фермерів
та приватних землевласників
України

Бородіна О.М.

Стрижак М.І.

ДОДАТОК 2.2

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ

ДЕРЖАВНА УСТАНОВА

"ІНСТИТУТ ЕКОНОМІКИ ТА ПРОГНОЗУВАННЯ"

вул. П.Мирного, 26
м. Київ, 01011Тел.: (044) 280-12-34
Тел./факс: (044) 280-88-6929.05.2018 № 135-7/328

На № _____ від _____

ПРЕЗИДЕНТУ УКРАЇНИ
Порошенку П. О.*Щодо проекту Декларації ООН про
права селян та інших людей, які
працюють у сільській місцевості**Вельмишановний Петре Олексійовичу!*

Представники наукової спільноти та громадянського суспільства високо цінують Вашу особисту зацікавленість як Президента України у підтримці дрібного виробника-фермера та у створенні в країні інституційного середовища для його навчання, допомоги, страхування та захисту – щоб фермери на ділі відчували державне піклування та підтримку.

Ваші ініціативи щодо підтримки дрібного виробника-фермера і селянина та проголошення цього напрямку як пріоритетного в Україні цілком відповідають глобальній світовій тенденції посилення захисту прав селян та дрібних виробників сільськогосподарської продукції, у тому числі сільських трудових мігрантів. Відсутність соціального захисту, гарантій щодо гідної оплати та належних умов праці потребують упорядкування міждержавних відносин, удосконалення регулювання ринку праці на глобальному рівні. Це знайшло своє відображення у проекті Декларації прав селян та інших людей, які працюють у сільській місцевості (далі – Декларація прав селян), що наразі проходить обговорення в Організації Об'єднаних Націй у спеціально створеній Міжурядовій робочій групі при Раді ООН з прав людини.

Ухвалення Організацією Об'єднаних Націй Декларації прав селян стане важливою опорою для реалізації задекларованого Вами курсу щодо селян-фермерів та створить можливості для підтримки трудових мігрантів з України. Приєднання

України до Декларації прав селян сприятиме розвитку вітчизняних екологічнобезпечних продовольчих систем та життєздатних сільських спільнот, стане чітким сигналом визнання в Україні незамінної ролі малих виробників у виробництві сільськогосподарської продукції та продуктів харчування, сприятиме захисту українських трудових мігрантів, мільйони з яких працюють у сільському господарстві різних країн.

27 березня 2018 р. на базі ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України» за участі численних представників українського громадянського суспільства, фермерських організацій, українських та міжнародних громадських організацій та інституцій з Польщі, Румунії, Нідерландів, Бельгії, Австрії та представника дипломатичної місії Болівії (що координує процес у Міжурядовій робочій групі при Раді ООН з прав людини), представників Міністерства аграрної політики та продовольства України й інших офіційних осіб відбулася Міжнародна конференція «На шляху до Декларації ООН про права селян та інших людей, які працюють у сільській місцевості». Прийнято резолюцію, де висловлюється підтримка проекту Декларації та міститься заклик до найвищих органів влади в Україні сприяти її ухваленню Організацією Об'єднаних Націй.

Зважаючи на викладене вище, звертаємося до Вас із проханням ініціювати офіційну підтримку Україною Декларації ООН про права селян та інших людей, які працюють у сільській місцевості, на міжнародному рівні у Раді ООН з прав людини. На черговій 38-й Пленарній сесії Ради ООН з прав людини Україна матиме право проголосувати за проект Декларації. Оскільки процедура ухвалення Декларації передбачає позитивне голосування представників держав за її проект просимо дати відповідне доручення Міністерству закордонних справ України.

Сподіваємося на Вашу підтримку і подальшу плідну співпрацю.

Додатки: резолюція Конференції «На шляху до Декларації ООН про права селян та людей, які працюють у сільській місцевості», проект Декларації прав селян.

З повагою,

Директор ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України»,
академік Гесіць В.М.

ДОДАТОК 2.3

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ

ДЕРЖАВНА УСТАНОВА

"ІНСТИТУТ ЕКОНОМІКИ ТА ПРОГНОЗУВАННЯ"

вул. П.Мирного, 26
м. Київ, 01011

Тел.: (044) 280-12-34
Тел./факс: (044) 280-88-69

24.10.2018 № 135-13/564

На № _____ від _____

Міністерство закордонних справ
України

*Копія: Постійне представництво
України при відділенні ООН та інших
міжнародних організаціях у Женеві*

*Щодо імплементації Декларації ООН
про права селян*

Схвалення на 39-й сесії Ради ООН з прав людини Декларації про права селян стало першим кроком визнання актуальності та важливості захисту прав селян та інших людей, які працюють у сільській місцевості (у тому числі мігрантів), а також привернення уваги до таких проблем, як дискримінація цієї категорії населення на глобальному рівні. Підготовча робота для остаточного прийняття Декларації Генеральною Асамблеєю ООН сприятиме створенню міжнародно-правових актів, які допоможуть захисту прав селян та інших людей, які працюють у сільській місцевості.

На Ваше звернення (лист від 19.10.2018 р. № 413/14-194/062-2885) та з метою опрацювання концептуальних та практичних підходів до реалізації положень Декларації, а також початку предметної дискусії на національному та глобальному рівні надсилаємо інформаційно-аналітичні матеріали за зазначеною тематикою. Матеріали підготовлені співробітниками відділу економіки і політики аграрних перетворень ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України».

Додатки:

1. Науково-аналітична записка «Подальші кроки України на шляху реалізації положень Декларації...» на 7 стор.
2. Інформаційний матеріал про актуальність і доцільність підтримки Україною проекту Декларації ...на 10 стор.
3. Резолюція Міжнародної конференції на 1 стор.

003529

З повагою,
директор Інституту
академік НАН України

Гесць В.М.

Бородіна О.М.
т. 254-39-66
e.mail: olena.borodina@gmail.com

ДОДАТОК 2.4

**МІНІСТЕРСТВО
АГРАРНОЇ ПОЛІТИКИ ТА
ПРОДОВОЛЬСТВА УКРАЇНИ**

Мінагрополітики
вул. Хрещатик, 24, м. Київ, 01001
тел. 226-25-39, факс 278-76-02
web: www.minagro.gov.ua
код ЄДРПОУ 37471967
e-mail: info@minagro.gov.ua

**MINISTRY
OF AGRARIAN POLICY AND
FOOD OF UKRAINE**

Minagropolicy
24, Khreshchatyk str., Kyiv 01001
tel. +380-44/226-25-39
fax +380-44/278-76-02
web: www.minagro.gov.ua
e-mail: info@minagro.gov.ua

1009 2018 № 37-18-10/21455

На № _____ від _____

**Міністерство закордонних
справ України**

Міністерство аграрної політики та продовольства України розглянуло проект Декларації ООН про права селян та осіб, що працюють у сільській місцевості, надісланий листом Міністерства закордонних справ України від 30.08.2018 № 413/14-194/062-2338, та, враховуючи необхідність розробки механізму захисту прав селян та осіб, які працюють у сільській місцевості, підтримує ініціативу щодо його підписання.

Заступник Міністра

В. Шеремета

ДОДАТОК 2.5

УКРАЇНЬСЬКА МЕРЕЖА СІЛЬСЬКОГО РОЗВИТКУ
UKRAINIAN RURAL DEVELOPMENT NETWORK

e-mail: network@urdn.org,
 web: www.urdn.org, <https://www.facebook.com/urdn.org/>

21.09.2023р. №135-2/30

Міністру аграрної політики та
 продовольства України
 СОЛЬСЬКОМУ М. Т.

Міністру закордонних справ України
 КУЛЕБІ Д. І.

Постійне представництво України при
 відділенні ООН та інших міжнародних
 організаціях у Женеві

*На підтримку Резолюції щодо
 запровадження в Раді ООН з прав
 людини посади Спеціального доповідача
 з прав селян та інших людей, які
 працюють у сільській місцевості*

У 2018 році Генеральна Асамблея ООН прийняла Декларацію про права селян та інших осіб, які працюють у сільській місцевості ([UNDROP, digitalibrary.un.org/record/1650694?ln=en](http://undrop.digitalibrary.un.org/record/1650694?ln=en)). Український уряд при широкій підтримці громадськості проголосував за UNDROP в Раді з прав людини.

З моменту відкритого воєнного нападу Росії на нашу державу права людини в Україні, пов'язані з виробництвом, розподілом і споживанням продовольства, порушуються на всіх рівнях. В умовах гуманітарної кризи, спричиненої перетворенням продовольства на зброю, ми, як представники громадянського суспільства, шукаємо рішення, які враховують права людини як основну цінність нашого суспільства. За нашого сприяння основні положення Декларації ООН були використані українськими селянами та фермерами для формулювання у листопаді 2022 року власних шляхів виходу з нинішньої кризи та відкриття політичного діалогу з тими, хто приймає рішення.

На рівні окремих країн та в Організації Об'єднаних Націй у ході обговорення заходів з імплементації положень Декларації дійшли висновку про необхідність **створення міжнародного механізму моніторингу прав селян у формі спеціальної процедури ООН – Спеціального доповідача та / або створення робочої групи з прав селян та інших осіб, які працюють у сільській місцевості**. Представники українського громадянського суспільства вважають таке рішення надзвичайно важливим перш за все для України з огляду на величезні втрати селян і фермерів та їх господарств від воєнної агресії.

Виходячи з вище викладеного Громадська спілка «Українська мережа сільського розвитку» звертається до Вас з проханням підтримати ініціативу щодо введення в Раді ООН з прав людини посади Спеціального доповідача та /

або створення робочої групи з прав селян та інших осіб, які працюють у сільській місцевості. Крім захисту прав сільського населення на відновлення його добробуту та нарощення виробництва, це ще раз підтвердить позицію нашої держави на міжнародній арені як прихильника захисту громадянських прав, імплементація яких стосовно людей, які працюють і живуть у сільській місцевості, сприятиме досягненню Цілей сталого розвитку та вирішенню проблеми продовольчого забезпечення на засадах сталості у повоєнний період.

**Голова Координаційної Ради
Української мережі Сільського Розвитку,
д.е.н., професор, член-кореспондент НАН України**

Олена БОРОДИНА

**Керівник виконавчого органу УМСР, голова
ГО «Платформа знань – аграрний розвиток
та сільські інновації», к.е.н.**

Олексій ФРАЄР

